

תפיסה ירוקה

טיפוסים חברתיים ועמדות ערכיות
ביחס למחויבות סביבתית בישראל

אורית בנדס-יעקב

ד"ר דויד דוניץ

אנה רזניקובסקי

בשיתוף עם פרופ' אפרים יער – אוניברסיטת תל-אביב

יד הנדיב ياد هناديف Yad Hanadiv

בשנת 2012 הזמינה תכנית הסביבה של יד הנדיב מחקר חברתי ממכון הנרייטה סאלד.

מטרת המחקר הייתה להכיר את עמדות הציבור ביחס לנושאים סביבתיים ולמפות את הטיפוסים החברתיים בהתאם לעמדות אלו וכן את התפיסות הבולטות לגבי תחום הסביבה בקרב קבוצות שונות בחברה הישראלית.

עם השלמת המחקר אנו שמחים לחלוק את תוכנו עם הקהל הרחב.

רן לוי, מנהל תחום סביבה, יד הנדיב

עריכה לשונית: ענבר קמחי אנגרט

עיצוב גרפי: 2W Design

צילום כריכה קדמית: ארז בן שחר

צילום כריכה אחורית: אלכס ליבק

This work is licensed under a
[Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/)

הטיפוס "הנלהב" – גם הנלהב הוא פרו-סביבתי, אולם ההנעה שלו אינה קהילתית אלא אישית. הוא מונע על ידי הרצון לבטא את עצמו מתוך תחושה של מסוגלות אישית גבוהה ויכולת להשפיע על הנעשה בתחום הסביבתי. תחושת מסוגלות זו מוכללת גם על המדינה, והוא שואף להגיע להישגים "ירוקים" הן בהיבט האישי הן בהיבט הלאומי.

הטיפוס השכיח ביותר הוא "הקהילתי" (ממוצע 3.91 מתוך טווח של 1-5) ולאחריו "המוכיח בשער" (ממוצע 3.71), "הנלהב" (ממוצע 3.45), "השולל" (ממוצע 2.53) ו"האדיש" (ממוצע 2.01).

בהשוואה למצביעי מפלגות אחרות, מצביעי מפלגות הימין הביעו רמת תמיכה גבוהה בעמדות המאפיינות את הטיפוסים "האדיש" ו"השולל", ובעמדות הביקורתיות המאפיינות את הטיפוס "המוכיח בשער". כלומר עמדות מצביעי הימין התאפיינו בביקורתיות גבוהה. לצד זאת הם תמכו בעליונות של הכלכלה על צורכי הסביבה יותר משעשו זאת מצביעי מפלגות אחרות.

מצביעי מפלגות השמאל הביעו רמת תמיכה גבוהה יחסית (וגורפת) בעמדות המאפיינות את הטיפוס "הקהילתי", ובעמדות ההומניות מתוך אלה השייכות לטיפוס "המוכיח בשער" (כמו "המדינה חייבת להגן על אוכלוסיות חלשות הנפגעות מבעיות סביבה"). בהשוואה למצביעי מפלגות אחרות, הביעו מצביעים אלה רמת תמיכה גבוהה בעמדות האישיות המאפיינות את הטיפוס "הנלהב". מבחינה כלכלית תמכו מצביעי מפלגות השמאל בעליונות של הסביבה על צורכי הכלכלה יותר משעשו זאת מצביעי מפלגות אחרות.

בהשוואה למצביעי מפלגות אחרות, הביעו מצביעי המפלגות הדתיות רמת תמיכה גבוהה בעמדות ספונדיות שמתאימות לרוב הטיפוסים, למעט הטיפוס "הקהילתי". לדוגמה: "אלוהים ישמור עלינו, הדברים יסתדרו, בני אדם לא צריכים להתערב בטבע" ("האדיש"), "כל נושאי המחזור הם בלבול מוח ובזבז זמן ומישהו מרוויח מזה" ("השולל"), "התרבות שרואה רק את ה'אני' ומקדשת את ההישגיות החומרית היא המקור לרוב בעיות הסביבה" ("המוכיח בשער") ו"מדינת ישראל יכולה להוביל מהלכים סביבתיים גלובליים" ("הנלהב" – ההיבט הלאומי).

(3) העמדות העיקריות שביטאו משתתפי המחקר הנוכחי ומשתתפי המחקר הבין-לאומי (ISSP) בישראל באשר לנושאים סביבתיים (המתפרסמים במסגרת מחקר זה לראשונה), מתואמות במידה רבה, והמחקרים מתקפים זה את זה. עמדות אלה כוללות מצד אחד דאגה ממשית לשלום הסביבה בשילוב עם מודעות למעשי האדם הגורמים לתוצאה זו, ומצד אחר פעילות סביבתית ציבורית מועטה. הציבור הישראלי פועל ברמה האישית, אולם מטיל על הרשויות את הטיפול במרחב הסביבתי הציבורי, אף על פי שאמון הישראלים ברשויות אלה אינו גדול. עם זאת, רוב

המחקר הנוכחי מבקש לתרום להבנת מקומו של נושא הסביבה בעולם הערכי-חברתי-פוליטי בישראל, בהתבסס על חקירת העמדות, הדעות וההתנהגויות של ישראלים בנושאי סביבה, הן בהתייחסות ל"ישראלים" כקבוצה הן בהתייחסות למגזרים מייצגים של החברה הישראלית. מטרה מרכזית של המחקר היא ניסיון לאתר בתוך כלל אוכלוסיית המחקר "טיפוסי סביבה" שונים, הנבדלים זה מזה בנכונותם להשתתף בפעילות סביבתית וכן בסוג ההנעה [מוטיבציה] שלהם להשתתפות בפעילות.

במחקר זה נעשה שימוש בשיטות מחקר כמותיות ואיכותיות. שאלוני המחקר הכמותיים הועברו למדגם מייצג של החברה הישראלית, ולצד זאת הונחו קבוצות מיקוד של תשעה מגזרי אוכלוסייה.

אלה הם הממצאים העיקריים:

(1) רמת הנכונות הממוצעת למעורבות הסביבתית היא רבה (ממוצע 3.97 בטווח של 1-5). הפריט בעל שכיחות ההסכמה הגבוהה ביותר בכלל המדגם הוא "כולם בישראל צריכים להתלכד כדי לשמור על הסביבה" (כ-88% הסכימו במידה רבה עד רבה מאוד), והפריט בעל שכיחות ההסכמה הנמוכה ביותר הוא "המצב בישראל עדיין לא גרוע מבחינה סביבתית והפעילות הסביבתית מוגזמת" (כ-13% הסכימו במידה רבה עד רבה מאוד).

(2) במחקר אותרו חמישה סוגי הנעה כלפי מעורבות סביבתית:

הטיפוס "האדיש" – האדיש נמנע מפעילות סביבתית משום שלדידו אין טעם בכך, וזאת משום שהצורך בעשייה סביבתית דחופה מוצג לדעתו כמופרז או משום שלדעתו הדברים יסתדרו מאליהם.

הטיפוס "השולל" – השולל נמנע מפעילות סביבתית מתוך הסתמכות על נימוקים ערכיים. לתפיסתו, מאחר שהתנהלות החברה, ובעיקר התנהלותן של רשויות החוק, נעדרת ממדים של הדדיות והוגנות, הוא רואה עצמו פטור מלקחת חלק בפעולה למען הסביבה.

הטיפוס "הקהילתי" – הקהילתי הוא פרו-סביבתי, ומחזיק בעמדה זו על בסיס אמונתו בהשתייכות לקהילה המקומית, הלאומית, העולמית ואף לקהילת כל היצורים החיים. מתוך השתייכות זו הוא חש כי עליו לשאת באחריות לשלומה של הסביבה.

הטיפוס "המוכיח בשער" – המוכיח בשער גם הוא פרו-סביבתי. אמנם גם הוא ביקורתי כלפי ערכי החברה והתנהלות הרשויות בנושאי סביבה, אולם הוא אינו מסתפק בביקורת בלבד; הוא מוכיח את הציבור, מבליט את דרך ההתנהלות הראויה בעיניו, ומעורב, לפחות באופן זה, בזירת הפעילות הסביבתית בתקווה ליצור תיקון.

מסקנות והמלצות לפעולה העולות מן המחקר:

ראשית, נדמה כי לאור המחקר הנוכחי יש מקום לאופטימיות באשר לעמדות החיוביות כלפי הסביבה. עם זאת, יש כמובן להידרש למתח שבין עמדות והצהרות מרחיקות לכת בענייני סביבה, לבין נכונות למעורבות סביבתית שמעבר לפן האישי. ההבנה שעמדות סביבתיות מכילות רבדים שונים (רגשיים, קוגניטיביים, הקשריים) ולעתים אף סתירות פנימיות, מביאה למסקנה כי אין די בפעולה המתייחסת למישור קליטה אחד. יש לתת את הדעת גם על התחשבות במכלול של חסמים ואילוצים, שעשויים להיות רלוונטיים לציבור המתבקש לשנות את דרכיו, ולהציע להם תשובות מספקות. אם כן, מתחייבת כאן הסתכלות רב-ממדית ומרובת ערוצים, שתכוון לעשייה סביבתית מתמשכת.

האווירה כיום בישראל היא אווירה של משבר קיומי הן במובן הביטחוני הן במובן הכלכלי, וייתכן שבזמנים כאלה יש לחזק את תשתית העשייה הסביבתית שכבר קנתה לה אחיזה בתרבות הישראלית – כמו חיזוק פוטנציאל המחזור באמצעות הפיכתו לפעולה נגישה וסבירה. נדמה כי יש מקום לחבור לגל המחאה החברתית דווקא מתוך הפן הקיומי המטריאליסטי – העלאה של מודעות הציבור לגבי הסכנות לטווח הקצר הנובעות מהרס הסביבה – בעיות של זיהום אוויר, זיהום קרקע וצמצום השטחים הפתוחים. זאת לצד חיזוק האמון בכך שחקיקה מתאימה עשויה לסכור את ההתדרדרות הסביבתית ותוך כדי כך לתרום לתחושת הצדק הסביבתי-חברתי שהציבור הישראלי כִּמְהָ אליה באופן ברור. יש לפעול לביסוס התחושה בציבור כי אם יתגייס לקריאה שתהיה ממוקדת ועל בסיס הסכמה ערכית רחבה, בכוחו לפעול, ולא רק להיות קרבן של כוחות גדולים ממנו.

שתי מסקנות שעלו מקבוצות המיקוד הן קיומו של שוני משמעותי בין מגזרים בחברה הישראלית ונוכחותם הנמשכת של השסעים ההיסטוריים בחברה הישראלית, שחלק מהם התגלגלו לחילוקי דעות פוליטיים. נראה שניתן לעשות שימוש לפחות בחלק מן המידע שהובא במחקר זה כדי "לחנך למגזר על פי דרכו" במטרה לקדם את הנושא הסביבתי "מבפנים החוצה". בכל הנוגע למגזרים הערבי, הרוסי (מהגרים), הדתי-לאומי והחרדי – ייתכן שהצלחה סביבתית תוכל לתרום לקידום הבנה בין-מגזרית על בסיס של צרכים מטריאליסטיים משותפים ("הישרדות סביבתית") ושל שאיפות פוסט-מטריאליסטיות (איכות חיים, צדק חברתי-סביבתי), שבוטלים כיום בציבוריות הישראלית יותר מאי פעם.

משתתפי המחקר רואים את חובת הציבור הישראלי להתלכד כדי לשמור על הסביבה, ומצד שני את הפוטנציאל שיש למעורבות הסביבתית לאחד את העם. באשר להיבט הכלכלי – למרות ה"נביטה" של רעיונות הכלכלה הירוקה, נראה שנושא זה עדיין לא התייצב באופן חד-משמעי בדעת הקהל הישראלית.

(4) מקבוצות המיקוד עלו ממצאים מעניינים באשר לגישות כלפי הסביבה בקרב מגזרים שונים בחברה הישראלית, שהראו שהגישות הסביבתיות בישראל אכן "צבועות" במאפיינים מגזריים: מצאנו כי יחסה של החברה הערבית לסביבה (כפי שבא לידי ביטוי בדעותיהם של חברי קבוצת המיקוד, כך בכל הקבוצות) מושפע מהמעמד של ערביי ישראל בחברה הישראלית כקבוצת מיעוט, ומהול בתחושת קיפוח במשאבים. כמו כן, בחברה הערבית אין מודעות מספקת לבעיות של זיהום סביבתי, ואין אכיפה סביבתית ברשויות המקומיות הערביות.

חברי הקבוצה הרוסית מבדלים את עצמם מן התרבות הישראלית ומותחים עליה ביקורת: הם מאשימים את השלטון בחוסר מקצועיות בעיסוק בנושאי סביבה תוך עירוב אינטרסים זרים, ומאמינים שהפערונות הסביבתיים יימצאו בידי הדור הצעיר שיספוג את ערכי הסביבה ממערכת החינוך.

החשיפה הגבוהה של הצעירים למערכת החינוך, הפעילות ברשתות החברתיות והמודעות לנושאי מחזור, הביאו להפנמת ערכי הסביבה, להשתדלות לגרום כמה שפחות נזק סביבתי, ולערנות כלפי היבטים בריאותיים הקשורים לסביבה.

קבוצת הפעילים החברתיים דיווחה על מעורבות נמוכה יחסית בפעילות סביבתית וכן על תחושות של פסימיות וחוסר אונים לגבי נושאים של צדק סביבתי, ככל הנראה על רקע הישיגה העזומים של המחאה החברתית של קיץ 2011.

בעלי המקצועות החופשיים מתייחסים לנושא הסביבתי מנקודת מבט כלכלית. כלומר, הם מוכנים ליטול חלק בפעילות סביבתית אם יוצעו להם תמריצים בתמורה לכך. הם מגלים יחס חיובי לסביבה, אך ככלל אינם מעוניינים בפעילות ציבורית שתגזול מזמנם ומכספם.

קבוצת הפריפריה הצפונית ייצגה אוכלוסייה ממעמד חברתי-כלכלי נמוך, אוכלוסייה מבוגרת, פסיבית, שמרנית ובעלת מודעות סביבתית נמוכה יחסית. עם זאת, חברי הקבוצה הראו עניין בפעילות סביבתית שתיצור לכידות קהילתית מחודשת.

באשר לקבוצות בעלות האוריינטציה הדתית: נושא הסביבה משתלב עם ראיית העולם הלאומית-פוליטית שהמגזר הדתי-לאומי מחזיק בה, ועם תפיסתו באשר להיאחזות באדמת ארץ-ישראל ולהגנה עליה. זוהי קבוצה פעילה שמחויבת לסביבה על בסיס ראיית העולם האידאולוגית שלה. לעומת זאת, תפיסת המגזר החרדי, שלפיה לתורה עליונות מוחלטת על פני העולם הגשמי, מביאה לכך שנושא הסביבה בה שולי ובסיסי.

תוכן העניינים

4.....	רשימת לוחות וגרפים.....
5.....	פתח דבר.....
6.....	פרק ראשון: סקירת רקע
9.....	פרק שני: מטרות המחקר ושיטת המחקר
	פרק שלישי: ממצאים
12.....	א. חמשת "טיפוסי הסביבה".....
19.....	ב. MATE – Motivational Attitudes Towards the Environment.....
22.....	ג. השוואה בין המחקר הנוכחי לבין ממצאים ישראליים של סקר בין-לאומי בנושא סביבה (ISSP).....
26.....	ד. עמדות ודעות בנושאי סביבה בקרב קבוצות אוכלוסייה בחברה הישראלית.....
52.....	פרק רביעי: דיון
59.....	ביבליוגרפיה.....
61.....	נספחים.....
61.....	1. פריטים מתוך השאלון שלא נכללו במאפייני חמשת "טיפוסי הסביבה".....
62.....	2. חמשת "טיפוסי הסביבה" – התפלגויות ממוצעים והשוואת ממוצעים לפי משתני רקע.....
77.....	3. שאלון ISSP.....
79.....	4. שאלות בחירה ושאלות פתוחות.....
84.....	5. ממצאים הקשורים לקבוצות שונות באוכלוסייה – מקובצים לפי קבוצות האוכלוסייה.....

רשימת לוחות

לוח 1:

משתני הרקע של משתתפי המחקר

לוח 2:

"טיפוסי הסביבה" – שכיחויות על כלל המדגם

לוח 3:

הנעה לפעילות סביבתית לפי MATE

לוח 4:

MATE – Motivational Attitudes Towards the Environment

לוח 5:

ממצאים כמותיים לפי קבוצות האוכלוסייה – דאגה לסביבה

לוח 6:

ממצאים כמותיים לפי קבוצות האוכלוסייה – נשיאה באחריות אישית ותפיסת נושא הסביבה כמאחד את החברה

לוח 7:

ממצאים כמותיים לפי קבוצות האוכלוסייה – תפיסות הנוגעות לעשייה סביבתית

לוח 8:

ממצאים כמותיים לפי קבוצות האוכלוסייה – פתרונות לבעיות הסביבה

לוח 9:

ממצאים כמותיים לפי קבוצות האוכלוסייה – היבטים תרבותיים-פוליטיים-כלכליים

רשימת גרפים

גרף 1:

הסכמה רבה ורבה מאוד להיגדים המאפיינים את "טיפוסי הסביבה"

גרף 2:

MATE וחלוקה ל"טיפוסי סביבה" בכלל המדגם

גרף 3:

המגזר הערבי – "טיפוסי סביבה" ונכונות לפעילות סביבתית

גרף 4:

המגזר הרוסי – "טיפוסי סביבה" ונכונות לפעילות סביבתית

גרף 5:

צעירים (גילאי 24–35) – "טיפוסי סביבה" ונכונות לפעילות סביבתית

גרף 6:

בעלי מקצועות חופשיים – "טיפוסי סביבה" ונכונות לפעילות סביבתית

גרף 7:

תושבי הפריפריה (בעלי מעמד חברתי-כלכלי נמוך יחסית) – "טיפוסי סביבה" ונכונות לפעילות סביבתית

גרף 8:

המגזר הדתי-לאומי – "טיפוסי סביבה" ונכונות לפעילות סביבתית

גרף 9:

המגזר החרדי – "טיפוסי סביבה" ונכונות לפעילות סביבתית

פתח דבר

של בעלי עניין, ומתחרות עם ענייני השעה הבורחים העומדים על הפרק (Drori and Yuchtman-Yaar, 2002). בזיקה לכך, אנו מבקשים במחקר הנוכחי לאסוף מידע כמותי ואיכותי שיתגבש לכדי מיפוי שיטתי של סוגי ההנעה (מוטיבציה) כלפי מעורבות סביבתית (הימנעות מול הצטרפות) בחברה הישראלית בכללה. עוד אנו מבקשים ללמוד באמצעות מחקר זה על הקשר האפשרי בין עמדות שונות של היחס לסביבה לבין מגזרים בחברה הישראלית – ממד החסר במחקרים העומדים לרשותנו כיום על אודות היחס לסביבה בישראל.

אנו מבקשים להודות למי שסייעו לנו במחקר זה:

לגב' יסמין אלקלעי על עיבוד נתוני הסקר הבין-לאומי ISSP, לגב' אירנה בינדר ולמר גיורא גולן מחברת מדגם שסייעו בעבודת השדה ובאיתור אנשי קבוצות המיקוד, ולבסוף אנו מודים לקרוב למאה איש שהשתתפו בקבוצות המיקוד וסיפקו לנו תובנות חשובות באשר לגישות הסביבתיות בישראל.

בעשורים האחרונים ניכר בישראל עניין הולך וגובר בנושאי סביבה. המתעניינים הם קובעי מדיניות ומעצביה, מחוקקים, חוקרים באקדמיה, מקבלי החלטות במערכות מקומיות, אנשי חינוך וכן אנשי ארגונים חברתיים וסביבתיים הפועלים באופן נמרץ בזירה הסביבתית הישראלית.

נאמן-אברמוביץ וכץ-גרו (2007) מציעות על בסיס ניתוח של נתוני סקר בין-לאומי בנושאי סביבה משנת 2000, ISSP – International Social Survey Programme, כי קיים בישראל פער בין עמדות פרו-סביבתיות לבין התנהגות סביבתית בפועל. כלומר – עמדות ירוקות אינן מתורגמות בהכרח לפעולות תומכות סביבה. הסבר מרכזי לכך טוען כי הגם שישראל מתחילה להיות מושפעת מהשקפות פוסט-מטריאליסטיות המקנות לצרכים החברתיים והסביבתיים חשיבות העולה על הצרכים החומריים המדיים, ומאמצת בהדרגה מגמות עולמיות של דאגה לסביבה – תפיסות אלה אינן מושרשות בה עדיין, משום שהן סותרות מגמות כלכליות ואינטרסים צרים

אורית בנדס-יעקב,

ד"ר דויד דונין ואנה רוניקובסקי

1. סקירת רקע

מהם המקורות שומצאים בידינו באשר לדעות של הציבור הישראלי בנושאי סביבה?

יש לחלק את הנתונים הקיימים על דעות הציבור הישראלי בנושאי סביבה, לאלה המתייחסים לכלל האוכלוסייה ולאלה הנוגעים לקבוצות ספציפיות. המקור העיקרי לעמדות כלליות של תושבי ישראל בנושא הסביבה הוא סקר בין-לאומי – ISSP – International Social Survey Programme – העוסק גם בנושאי סביבה. מדגם של תושבי ישראל השיב לסקר זה בשנים 1993, 2000, ו-2010. מספר מאמרים (למשל – נאמן-אברמוביץ וכץ-גרן, 2007) נכתבו על בסיס ניתוח הנתונים של שאלוני 1993 ו-2000, שסיפקו נתונים מפולחים לפי מספר משתני רקע בחברה הישראלית. ניתוח הממצאים מצביע על מגוון של עמדות החסרות עקביות בנושא הסביבה. עם זאת, נמצא כי הגורמים העיקריים שמסבירים דאגה לסביבה הם רמת השכלה ומודעות לסכנות סביבתיות, אולם לא נמצא קשר בין קטגוריות בחברה הישראלית, כגון מוצא, מעמד חברתי, מגדר ודתיות, לבין עמדות בנושאי סביבה. לדעתנו הקושי לקשר בין קבוצות חברתיות לבין תפיסות סביבתיות נובע הן מאופיין הכללי של שאלות המחקר (בשל הצורך להתאימן לאוכלוסייה בין-לאומית) הן מוגבלותו של המחקר הכמותי. אנו סבורים כי שילוב של ידע כמותי (המאפשר הכללה) עם ממצאי ידע איכותי (המאפשר העמקה וזיהוי ייחודיות קבוצתית) יאפשר להרכיב את הפסיפס המעמיק של עמדות הציבור הישראלי על מורכבותו החברתית.

כמו כן, בשנים האחרונות נערכו בישראל מחקרים אקדמיים שהתייחסו לקבוצות ספציפיות ולעמדותיהן באשר לשאלות סביבה, כגון סטודנטים ישראלים (דותן, 2008; Damri, 2009), גם בהשוואה לערבים ולפלסטינים (Chenoweth et al., 2007), תושבי ערים (Friedler et al., 2006), עוסקים זעירים (Mir and Feitelson, 2007), חרדים (גארב ואח', 2009) ועוד.

הקשר של החברה הערבית בישראל עם הסביבה מושפע מאורח החיים המסורתי שלה. ישנם היבטים סביבתיים באורח חיים זה: חקלאות חסכונית במים וללא כימיקלים, צריכת מוצרים מייצור ביתי או מקומי, היכרות אינטימית עם הסביבה הקרובה, זיקה ושייכות למקום, שימוש חוזר במוצרים ועוד. כיום שומרים פחות ופחות צעירים על אורח החיים המסורתי, אך עם זאת, חלק מההיבטים הללו נשמרים באורח החיים המודרני ומשולבים בו. היחס לסביבה בקהילה הערבית מורכב: מחד גיסא, פיתוח הסביבה על ידי היהודים ולצורכיהם יוצר פוליטיזציה של הסביבה, ומאידך גיסא, הסביבה נתפסת כנושא גלובלי א-פוליטי שיש לפעול בו לרווחת הכלל. הציבור הערבי נתפס כבעל מודעות סביבתית נמוכה הן בעיני עצמו הן בעיני הציבור הכללי.

מאמר שבחן את יחסו של המגזר החרדי לאיכות הסביבה (גארב ואח', 2009), מראה כי מספר רב של מקורות יהודיים ומסורות

מהו הבסיס האידאולוגי-היסטורי של הדרך שהישראלים תופסים בה את יחסי הגומלין עם הסביבה?

שוורץ (2001) שופך אור על הדרך שהיחס לסביבה בישראל עוצב בה בהדרגה במהלך חמשת העשורים הראשונים של המדינה, ועל התמורות שעבר יחס זה.

"פרדיגמת שימור הסביבה": בישראל, בדומה למדינות המערב, עוצב היחס הראשוני לסביבה בהשראת הרצון לשמור על הטבע, שבא לידי ביטוי בקריאתם של אידאולוגים ציוניים "לשוב אל האדמה". הוא יצר מגזר תרבותי שהפך את הטיול הרגלי ואת לימוד עולם החי והצומח הארץ-ישראלי, כמו גם את ההגנה המגויסת עליהם, לתחביב ולדגל לאומי, שהתגלם בהקמתה של "החברה להגנת הטבע".

"פרדיגמת מדעי-הסביבה": בשנות ה-60 וה-70 הוכרה ההשפעה השלילית של פעילות האדם על הסביבה, בעיקר בקרב הקהילה המדעית, ויצרה אווירת דחיפות ברצון להימנע מההשפעה השלילית שגורמת הפגיעה בטבע לבריאות האדם. כלומר, על פי שוורץ, בעוד שההערכה לעולם הטבעי, הקדום והטהור הניעה את הגישה הסביבתית הישנה, התמקדה הגישה הסביבתית החדשה בעיקר בנושאים של בריאות הציבור. בשל כך, נושאים של זיהום אוויר ומים, וכן פסולת מוצקה ומסוכנת החלו להופיע כנושאים מרכזיים באיכות הסביבה. לישראל הגיעה גישה סביבתית זו בשנות ה-80. אימוץ גישה זו בא לידי ביטוי בהקמת המשרד הממשלתי לאיכות הסביבה (ששינה מאוחר יותר את שמו למשרד להגנת הסביבה), ובו בזמן החלו להופיע ארגונים חדשים, לא-ממשלתיים, כמו "אדם טבע ודין", שפעלו לשמירה אקטיבית על הסביבה. משנות ה-90 קיבל נושא הסביבה דחיפה משמעותית יותר. באוניברסיטאות מסוימות נפתחו מחלקות למדעי הסביבה. הנושא זכה להכרה גם במערכת החינוך, ונכלל במערכת הלימודים הרשמית ובבחינות הבגרות. בתי ספר רבים, בעיקר בתי ספר יסודיים, הוגדרו כ"בתי ספר ירוקים" והציעו לתלמידיהם, כמו גם לאנשי הקהילה שהם מתגוררים בה, מגוון פעילויות סביבתיות שהעלו את "מפלס המודעות הסביבתית" גם מחוץ לבית הספר.

"פרדיגמת האקולוגיה התרבותית" (סביבתנות מבוססת מקום): מדגישה את ההיבט האנושי-חברתי-ערכי, ומתרכזת באדם כחלק מן הסביבה שהוא חי בה. גישה זו, שהיא הזרם המרכזי בקרב גופים העוסקים בחינוך הסביבתי, עוסקת במכלול האנושי על רקע סביבת החיים. היא כוללת התייחסות לשורשים תרבותיים, לדפוסים חברתיים ולגישות ערכיות לקשר אדם-סביבה.

שלוש הפרדיגמות שלעיל נמצאות אל תוך המציאות הסביבתית העולמית והישראלית של תחילת המאה ה-21, הכורכת משבר סביבתי חריף יחד עם מאבקים חברתיים-כלכליים-פוליטיים ובעיקר ערכיים, הנוגעים למעורבותו של האדם בסביבה.

הכתבה שכותרתה "ארדן לשטייניץ: אל תפחית את המכס על מוצרי בשר" (08.05.12), דנה בהמלצת ועדת קדמי להפחית את מחירי המזון, וכחלק מכך, להפחית את המכס על עגלים חיים (בשר בקר). השר להגנת הסביבה פנה לשר האוצר וביקש שלא לפעול לפי ההמלצות, וזאת בשל העלייה הצפויה בצריכת מוצרים בעקבות הפחתת מכסים והוזלתם, ונימק זאת בכך ש"על פי מחקרים של האו"ם והבנק העולמי... תעשיית הבשר אחראית ל-18% מפליטות גזי החממה בעולם... עידוד היבוא והצריכה של בשר בקר יש בהם כדי לתרום לאפקט החממה ולהגדיל במידה משמעותית את טביעת הרגל הפחמנית של מדינת ישראל".

הכתבה "הישג סביבתי: תכניות ישנות לבנייה על החוף ייבחנו מחדש" (15.07.12) עוסקת באישור הצעת חוק בוועדת השרים לחקיקה, שעל פיה לא יינתנו היתרי בנייה באזורי החוף. השר להגנת הסביבה, גלעד ארדן, אמר כי "מעט מאוד שטחי חוף נותרו להנאת הציבור ואין שום סיבה להמשיך לחסום אותם במפלצות בטון". יוזם החוק, דב חנין, ענה כי: "העברת חוק הגנת החופים היא צעד משמעותי בהגנת חופי ישראל מפני יוזמות נדל"ניסטיות המאיימות לכרסם במעט החופים שנותרו לנו".

(2) **אלמנטים של השלמה:** בכתבה "שמחון לתעשיינים: אין קיום לתעשייה שאינה ידידותית לסביבה" (22.04.12) נמסר על השקעה של משרד התמ"ת במשאבים להסבת התעשייה לירוקה, לחיבור מפעלים לרשת הגז הטבעי ולסיוע לעסקים קטנים בקבלת תו תקן סביבתי. "שר התמ"ת אמר כי: פיתוח בר קיימא הוא צו השעה גם מבחינת התעשייה. אין קיום לתעשייה שאינה ידידותית לסביבה... מתכוונים במרכז ההשקעות שבתמ"ת לסייע למפעלים להתחבר אל רשת הגז הטבעי, נוכח התועלת הכלכלית והסביבתית הצפויה במשק הודות להחלפת הדלקים המזהמים והיקרים בגז טבעי... התכנית צפויה להביא לחיסכון בחשמל, להוריד את רמות זיהום האוויר, ואף להיות משתלמת מבחינה כלכלית, כתוצאה מהפחתת עלויות האנרגיה".

הכתבה שכותרתה "מזכ"ל ה-OECD אנחל גוריה: להפוך את אילת לעיר מודל ירוקה" (05.06.12) עוסקת בהמלצות דו"ח שחיברו מומחי ארגון ה-OECD, להפוך את העיר אילת לעיר הירוקה הראשונה בישראל ולהקים מנהלת סביבה (קלינטק) בנגב. "הדו"ח מצביע על פוטנציאל תעסוקתי הגלום בפיתוח התעשייה הירוקה ושילובם של כ-10,000 עובדים במעגל התעסוקה... אחד המפתחות לפרויקט יהיה בהפיכת מלונות אילת הקיימים ליעילים אנרגטית... באותו אופן ניתן יהיה לגשת גם ליעול אנרגטי של מבני ממשל וציבור, בתי ספר ובתי חולים, מבני תעשייה ועוד".

בכתבה שכותרתה "היעדים של הממשלה ל-2012: ציונות, תיירים, מקומות עבודה וקידוחי גז" (11.03.12), הוצגו בין השאר יעדים אלה: הסדרה של תחום קידוחי הנפט והגז בארבע תקנות שונות עד סוף 2012, פרסום צו להנעת כלי רכב בתחליב סולר ("דיל לבן") המפחית את פליטות המזהמים בשיעור של כ-30%, גיבוש תקן לתחנות תדלוק בגז טבעי דחוס עד לסוף השנה, הקצאת שישה אזורי תעשייה להקמת מתקנים ביונוניים לניצול אנרגיית שמש, בניית שלוש תכניות תשתית לאומית לאגירה שאובה והכנת תמ"א למתקני אנרגיית רוח ושמש.

לבסוף, בכתבה "הקמפיין הירוק של ישראל ב-CNN: מובילה טכנולוגיות סביבתיות" (22.06.12), נמסר שבמסגרת ועידת

יהודיות מדגישים את הזיקה לעולם ולא-ישראל, את האחריות כלפי העולם הנברא ואת חשיבות קיום העולם למען הדורות הבאים; לכל אחד מחגי ישראל ישנו פן שמחבר את היהודי לטבע ולסביבה. בד בבד נראה כי המדרך האקולוגי הממוצע במגזר החרדי הוא כמחצית מזה של הלא-חרדים בישראל. אף על פי כן, הציבור החרדי נתפס כבעל מודעות סביבתית נמוכה הן בעיני עצמו הן בעיני הציבור הכללי. עם זאת, מן המחקר עלה כי במגזר החרדי נמצאים המודעות והביקוש במגמת עלייה בכל הקשור לאיכות הסביבה, בתחומים של ניקיון ברשות רבים, בריאות, תזונה, תכנון עירוני ואיכות חיים.

ממחקר שבחן את השפעת החינוך הסביבתי על הציבור הישראלי בנושאי סביבה (בנדס-יעקב ודוניץ, 2011) עלה כי ניתן למדוד השפעה זו באמצעות חמישה מדדים מרכזיים: (1) המידה שבה אנשי הקהילה תומכים בקיימות; (2) המידה שבה אנשי הקהילה הם בעלי הרגלים תומכי סביבה ומביעים מחויבות כלפיה; (3) המידה שבה לאנשי הקהילה ידע בתחום הסביבה; (4) המידה שבה אנשי הקהילה מביעים נכונות להיות מעורבים בנושאי סביבה שונים; (5) המידה שבה אנשי הקהילה מעורבים בפועל בפעילות קהילתית-סביבתית.

הזיקה בין כלכלה לסביבה בישראל

למערכת הכלכלית הקפיטליסטית, שאינה בנויה על מתן מענה לצרכים קונקרטיים, אלא על גידול לשם רווח וקידום הרווחים של בעלי ההון, יש השפעה סביבתית שלילית הבאה לידי ביטוי בהגדלת המדרך האקולוגי (ארנון וחנין, 2004). מאמר אחר מצא כי בעולם המערבי גוברת המודעות להשפעות של הצרכנות על הסביבה. כתוצאה מכך, הולך ונוצר במערב ביקוש למוצרים ולשירותים ידידותיים לסביבה. במחקר אישרו 70% מהמראיינים כי "ההשפעה" שיש למוצר על הסביבה היא שיקול חשוב עבורם בבחירת מוצר נתון, וכ-40% אמרו כי הם מוכנים לשלם יותר עבור מוצר שהוא ידידותי לסביבה. התמונה העולה מן הסקר, שלפיה משקי בית מבוססים נוטים להתנהגות צרכנית בת-קיימא ואחראית יותר ממשקי בית של שכבות חברתיות-כלכליות חלשות, הולמת את המגמה הכללית הקיימת במדינות מפותחות שונות (בר צורי ושרצקי, 2010).

בשנים האחרונות מגלה הציבור הישראלי עניין גובר בקשר שבין כלכלה לסביבה. מחד גיסא יש הסבורים כי פיתוח כלכלי ושמירה על הסביבה משקפים ערכים מתנגשים הסותרים זה את זה, ומאידך גיסא ישנם הרואים בהם רכיבים משלימים. אנו מבקשים להדגים שתי גישות אלה, הנוגעות לקשר בין התפתחות כלכלית להגנה על הסביבה בישראל, באמצעות מספר כתבות נבחרות מהעיתון הכלכלי "The Marker" משנת 2012.

(1) **אלמנטים של התנגשות:** בכתבה שכותרתה "נמאס לעשות עסקים בישראל: שבע מגמות שהתפתחו בעשר השנים האחרונות ועלולות להבריח את העסקים מכאן" (05.04.12), ושעסקה במסקנות ועדת הריכוזיות באשר לבעיות המבניות של המשק, צוין כי אחת המגמות שעלולה לפגוע בצמיחה הכלכלית היא חוקי סביבה מכבידים: "פקידי ממשלה חוזרים כמו תוכי על האיוולת בשם 'המזהם משלם', כשהכוונה כמובן היא למגזר העסקי. אבל המגזר העסקי אינו מזהם אלא משרת מטרה ציבורית לגיטימית. מאחר שקל להטיל עליו את העול, מציגים אותו כמזהם, תובעים ממנו אינספור פעולות ודיווחים, משייתים עליו פקחים עם סמכויות דרקוניות וסנקציות חריפות כנגד אי ביצוע. הדבר בולט במיוחד בחוקים שנועדו לחסל פסולת למיניה".

"עצמאיים" (Driven Independent) – יזמים ירוקים, מונעים על ידי חומרות וצורכי מעמד, עמדתם מתאפיינת במשפט "הגנה על הסביבה היא דבר ראוי, כל עוד אינה חוסמת את הדרך להצלחה"; (6) "פטליסטים" (Fatalists) – צעירים מקבוצות תרבותיות מגוונות, ממעמד חברתי-כלכלי נמוך ובעלי אמון מועט במשמעות העשייה שלהם בכל תחום. עמדתם מתאפיינת במשפט "השגת צרכים חומריים ומעמד חשובה יותר מהדאגה בנוגע לכדור הארץ".

קבוצת-העל השלישית מכוונת סביבה ברמה הנמוכה ביותר, ונכללים בה: (7) "בינוניים" (Murky Middles) – פסיביים, מתנהלים בחיים בזהירות, עמדתם מתאפיינת במשפט "שווי נפש כלפי כל דבר כולל הסביבה"; (8) "מטריאליסטים" (Materialists) – עירוניים, ממוקדים בחייהם ובחיי הרגע. עמדתם מתאפיינת במשפט "ניתן לעשות רק מעט למען הסביבה, אז למה לא ליהנות ממנה בינתיים"; (9) "אומללים" (Cruel Worlders) – עניים, מבוגרים, חסרי עוצמה, אינם שותפים להגשמת החלום האמריקאי. עמדתם מתאפיינת במשפט "דחייה ובידוד אינם מותרים מקום לדאגה לסביבה"; (10) "שאנים-ירוקים" (UnGreen) – כפריים, שמרנים, מסתייגים מהירוקים מסיבות פוליטיות. עמדתם מתאפיינת במשפט "התדרדרות סביבתית וזיהום אוויר הם בלתי נמנעים אם רוצים להשיג שגשוג באמריקה".

לסיכום, מחקרים שנעשו על העמדות הסביבתיות של הציבור הישראלי, במסגרת הסקר הבין-לאומי ISSP שבחן את האוכלוסייה הישראלית בכללותה, ובמסגרת מחקרים על קבוצות מובחנות בחברה הישראלית, לא מצביעים בשלב זה על השקפת עולם סביבתית שיטתית ומוכללת בקרב המשתתפים. במקומה, נמצא מכלול של עמדות ודעות הטרוגניות, ללא הסבר מעמיק שיקשור בין עמדות מסוימות לבין קבוצות בחברה הישראלית.

המחקר הנוכחי מבקש להשלים ולהעמיק את המידע העולה מן המחקרים הקיימים. מצד אחד ללמוד מקרוב על יחסם של מגזרים מובחנים בחברה הישראלית לסביבה, ומצד אחר לאתר טיפולוגיה שיטתית של סוגי הנעה ביחס לסביבה, שעד כה לא נכללה במסד המחקר הסביבתי הישראלי.

ריו לצמיחה בת-קיימא שארגן האו"ם, העלתה ישראל קמפיין בתחום הטיפול בשפכים, התורם למיתוגה של ישראל כמובילה ביישום טכנולוגיות ירוקות.

לסיכום, ניתן לומר כי היבטים של "הכלכלה הסביבתית" נוכחים כבר עתה באופן משמעותי בחיי הכלכלה בישראל, ונראה שמגמה זו עשויה להתחזק עוד בתיאום עם מגמות עולמיות ועם צירופה של ישראל למדינות ה-OECD.

טיפוסי סביבה

במחקר הסביבה בישראל חסר זיהוי של טיפוסי סביבה מובחנים מבחינת ההנעה כלפי מעורבות סביבתית. במחקר הנוכחי אנו מבקשים לבצע מהלך של איתור "טיפוסי סביבה" הדומה למהלך שבוצע בארה"ב (Pike et al., 2008) במסגרת מחקר של עמדות כלפי ההתחממות העולמית. במחקר זה עשרה "טיפוסי סביבה" המתכנסים תחת שלוש קבוצות-על, ומבטאים טווח של עמדות ערכיות המפוזרות במרחב המוגדר באמצעות שני צירים: הגשמה מול הישרדות וסמכות מול אינדוידואליות.

קבוצת-העל הראשונה מכוונת סביבה ברמה הגבוהה ביותר, ונכללים בה: (1) "ירוקים" (Greenest Americans) – מבוגרים, מבוססים, מעורבים פוליטית ומשכילים. עמדתם מתאפיינת במשפט "הכול מחובר, ולכל פעולה ישנה השפעה על הסביבה"; (2) "אידאליסטים" (Idealists) – צעירים, בעלי סגנון הוליסטי. עמדתם מתאפיינת במשפט "סגנון חיים ירוק הוא חלק מהוויית החיים החדשה"; (3) "אכפתיים" (Caretakers) – בעלי משפחות, שהמשפחתיות חשובה להם, והם אכפתיים לגבי הסביבה כחלק ממכוונות כללית כלפי חיים בריאים. עמדתם מתאפיינת במשפט "משפחות בריאות זקוקות לסביבה בריאה".

קבוצת-העל השנייה מכוונת סביבה ברמה בינונית, ונכללים בה: (4) "מסורתיים" (Traditionalists) – דתיים המחויבים לשמור על הבריאה, לגלות אחריות כלפי הדורות הבאים ולא להרוס את האזון בטבע. עמדתם מתאפיינת במשפט "חוקי הדת והמוסר מכתבים פעולה בעולם שבני האדם בו נעלים על הטבע"; (5)

2. מטרת המחקר ושיטת המחקר

מטרות המחקר

- מטרת המחקר היא להגיע להבנה על אודות מיקומו של נושא הסביבה בעולם הערכי-חברתי-פוליטי בישראל.
- במחקר ניסינו לענות על השאלות המרכזיות הבאות:
- מהן העמדות של הישראלים כלפי מעורבות סביבתית?
 - האם ניתן לאתר "טיפוסי סביבה" המאופיינים במקבץ עמדות והתנהגויות כלפי הסביבה? האם ניתן למצוא מתאמים בין "טיפוסי סביבה" אלה לבין מגזרי אוכלוסייה ספציפיים בישראל?
 - מהי חשיבותו של נושא הסביבה על היבטיו השונים בעיני הישראלים, יחסית לחשיבותם של תחומי חיים אחרים?
 - באיזו מידה ההשתייכות למגזרי אוכלוסייה שונים מעצבת עמדות והתנהגויות כלפי הסביבה?

שיטת המחקר

מדגם המחקר

החלק הכמותי של המחקר כלל העברת שאלון למדגם ארצי מייצג ובו 728 משתתפים.

החלק האיכותי של המחקר כלל תשע קבוצות מיקוד של מגזרים שונים בחברה הישראלית – כל קבוצה כללה בממוצע 10 משתתפים. להלן מפורטים משתני הרקע של משתני המחקר הכמותי (משתני הרקע המוצגים כאן הותאמו למשתני הרקע בשאלון ISSP). יש לציין כי ישנם משתני רקע (כמו מצב משפחתי, השכלה או דתיות) שלגביהם לא נמסר מידע מלא ממשתתפי המחקר.

לוח 1: משתני הרקע של משתתפי המחקר

משתנה רקע (עווים)	N	% מתוך העווים
מין (728)		
גברים	299	41.1
נשים	429	58.9
מגזר (728)		
מגזר יהודי – ותיקים	448	61.5
מגזר יהודי – עולים מברה"מ	88	12.1
מגזר ערבי	91	12.5
מגזר בני נוער	101	13.9
מקום מגורים (728)		
מחוז הצפון	65	8.9
מחוז חיפה	100	13.7
מחוז המרכז	238	32.7
מחוז תל-אביב	138	19.0
יהודה ושומרון	23	3.2
מחוז ירושלים	74	10.2
מחוז הדרום	90	12.4

משתנה רקע (עונים)	N	% מתוך העונים
גיל (720)	101	14.0
	135	18.8
	242	33.6
	242	33.6
השכלה (709)	86	12.1
	305	43.0
	33	4.7
	285	40.2
מצב משפחתי (516)	409	79.3
	16	3.1
	39	7.6
	52	10.1
דתיות (700)	392	56.0
	178	25.4
	130	18.6
הכנסה (522)	164	31.4
	127	24.3
	231	44.3
הצבעה בבחירות קודמות (325)	62	19.1
	145	44.6
	76	23.4
	42	12.9

כלי המחקר

בניית שאלון המחקר התחשבה בנגישות החוקרים לנתוני שאלון ISSP בנושא סביבה משנת 2010. מאחר ששאלון ISSP בקרב מדגם מייצג של אוכלוסיית ישראל כלל מידע דומה למידע המבוקש בשאלון זה, ומאחר שמספר השאלות במחקר הנוכחי הוגבל ל-50 שאלות (מספר השאלות המרבי המקובל בשאלון טלפוני), הוחלט להתמקד בשאלון המחקר הנוכחי בפריטים המבטאים עמדות סביבתיות הנוגעות בעיקר להנעה (חיובית או שלילית) כלפי פעילות סביבתית. שאלון המחקר כלל 37 פריטים המבטאים עמדות בענייני סביבה וחברה, סביבה וכלכלה, נכונות לפעולה בסוגיות סביבה, סביבה ופוליטיקה, עמדות אתיות, וכן מספר שאלות פתוחות. השאלון כלל משתני רקע כגון: מגדר, גיל, עיסוק, השכלה, מצב משפחתי, רמת הכנסה, רמת דתיות, שיוך פוליטי (לפי הצבעה בבחירות האחרונות) ועוד.

קבוצות המיקוד:

1. צעירים עירוניים בגילי 24–35 מאזור מרכז הארץ.
2. בעלי מקצועות חופשיים בגילי 35–55 מאזור מרכז הארץ.
3. פעילים חברתיים ופעילי מחאה בגילי 30–50 מאזור מרכז הארץ.
4. דתיים-לאומיים בגילי 25–45 מהיישובים אלקנה וברכה.
5. חרדים (גברים בלבד) בגילי 30–45 מבני ברק.
6. עולים מברה"מ (גברים ונשים) בגילי 35–55 מאשדוד.
7. ערביי ישראל (גברים ונשים) מנצרת.
8. פריפריה מושבית מנתיבות (בפועל השתתפו בקבוצה גם תושבי נתיבות).
9. פריפריה עירונית מטבריה.

ניתוחים סטטיסטיים

ניתוח ממצאי המחקר נערך משני כיוונים המשלימים זה את זה: (1) איתור "טיפוסי סביבה" המייצגים סוגי הנעה שונים בהתייחסות לפעילות סביבתית באמצעות ניתוח גורמים; (2) הצגת מידע כמותי ואיכותי לפי מגזרים שונים בחברה הישראלית. ממצאי המחקר הושוו לממצאים משאלון ISSP בנושאי סביבה שהועבר בישראל בשנת 2010. במחקר נעשו עיבודים סטטיסטיים מורכבים בהתאם לצורך.

פריטי השאלון חוברו על בסיס שאלון ISSP (2010), מדדי NEP – New Ecological Paradigms (Dunlap et al., 2000), הגדרות "טיפוסי סביבה" (Pike et al., 2008) וכלי מחקר סביבתיים נוספים מן הארץ ומן העולם.

מהלך המחקר

המחקר הכמותי נערך במהלך חודש מאי 2012 בדרכים הבאות:

448 (61.5%) מדגם יהודי כללי (לא כולל עולים מברה"מ) – בשאלון טלפוני;

88 (12.1%) מדגם יהודי – עולים מברה"מ – בשאלון טלפוני ברוסית;

101 (13.9%) מדגם יהודי – בני נוער (גילאי 16–17) – בשאלון באינטרנט;

91 (12.5%) מגזר ערבי – בשאלון טלפוני בערבית.

המחקר האיכותי נערך במהלך החודשים מאי–יולי במקומות שצוינו לעיל, במתנ"סים מקומיים, ב"מרכז השל" בתל-אביב ובמשרדי חברת "מדגם". שני מפגשים נערכו בבתים פרטיים.

3. מתצאים

א. חמשת "טיפוסי הסביבה"

עיבוד הנתונים הכמותי בשאלון המחקר¹ העלה חמישה "טיפוסי סביבה". חמישה טיפוסים אלה משקפים דרכי התייחסות שונות לפעילות סביבתית, ומבטאים למעשה את אופי ההנעה לפעולה בנושא זה. חמשת הטיפוסים נחלקים לשתי קבוצות הנעה – הימנעות (עמדות המבטאות הסתייגות מפעולה למען הסביבה) ופרו-סביבתנות (עמדות המבטאות תמיכה בפעולה למען הסביבה).

אלה הם "טיפוסי הסביבה" ומאפייניהם:

- הטיפוס האדיש: נמנע מפעולה סביבתית, מאחר שאין צורך או טעם בכך.
- הטיפוס השולל: נמנע מפעולה סביבתית מתוך העברת ביקורת על החברה הישראלית ועל הרשויות.
- הטיפוס הקהילתי: פרו-סביבתי בזיקה לערכים של אחדות חברתית ואוניברסליות.
- הטיפוס המוכיח בשער: פרו-סביבתי למרות ביקורת על החברה הישראלית ועל הרשויות.

הטיפוס הנלהב: פרו-סביבתי בזיקה להעצמת הפרט והמדינה.

כפי שעולה מן הדברים שלעיל, בשתי קבוצות ההנעה (נמנעים או פרו-סביבתיים) נכלל טיפוס ביקורתי המתייחס לדרך פעולתן של החברה והרשויות בנושא זה. כך, אחד מטיפוסי ההימנעות ("השולל") מנמק את בחירתו להימנע מפעילות סביבתית בביקורת ערכית על החברה ועל הרשויות, בעוד שאחד מטיפוסי הפרו-סביבתנות ("המוכיח בשער") קורא לשינוי בגישתן הלא-ערכית של הרשויות כאשר הן מטפלות בנושאי סביבה – ומתוך הביקורת משתמעת גישתו החיובית כלפי האופי הרצוי של הפעולה בתחום זה. מבחינה תוכנית מדובר אפוא בביקורת דומה – אולם במקרה האחד היא משמשת תירוץ להימנעות, ובמקרה האחר היא מתפקדת כזרז לפעולה – לפחות זו הבאה לידי ביטוי בקריאה לשינוי.

בלוח 2 להלן מפורטות שכיחויות ההיגדים (הפריטים) המשויכים לכל טיפוס סביבה.

לוח 2: "טיפוסי הסביבה" – שכיחויות על כלל המדגם²

הפריט	אין דעה	כלל לא מסכים	מסכים במידה מעטה	מסכים במידה בינונית	מסכים במידה רבה	מסכים רבה מאוד במידה	מסכים רבה ורבה מאוד במידה	ממוצע (בלי אין דעה)	סטיית תקן ³
הטיפוס האדיש									
1.1	אלוהים ישמור עלינו, הדברים יסתדרו, בני אדם לא צריכים להתערב בטבע	2.9%	65.5%	9.6%	8.2%	6.3%	7.4%	13.7%	1.287
1.2	אני לא יכול לקחת אחריות על כל העולם, שכל אחד ידאג לעצמו	2.5%	44.6%	14.4%	15.8%	12.6%	10.0%	22.6%	1.411
1.3	אני אתגייס להגנת הסביבה רק במקרה חירום	1.9%	50.3%	15.8%	14.3%	9.8%	8.0%	17.8%	1.336
1.4	המצב בישראל עדיין לא גרוע מבחינה סביבתית והפעילות הסביבתית מוגזמת	3.2%	55.4%	13.9%	14.8%	7.7%	5.1%	12.8%	1.227

1 באמצעות ניתוח גורמים – ניתוח גורמים הוא פרוצדורה סטטיסטית היוצרת קבוצות פריטים לפי דפוסי תשובה משותפים. לא נכללו בהצגה זו היגדים שניתוח הגורמים העלה כי הם שייכים ליותר מגורם אחד, והם מופיעים בנספח 1: פריטים מתוך השאלון שלא נכללו במאפייני חמשת "טיפוסי הסביבה".

2 סדר הפריטים בלוח 2 מייצג את ניתוח הגורמים במובן שתוכני הפריטים שבתחילת הרשימה, קרובים להגדרת התוכן של הגורם יותר מתוכני הפריטים המופיעים בסופה.

3 סטיית תקן – מדד סטטיסטי לתיאור פיזור הערכים סביב הממוצע.

הפריט	אין דעה	כלל לא מסכים	מסכים במידה מעטה	מסכים במידה בינונית	מסכים במידה רבה	מסכים רבה מאוד	מסכים רבה ורבה מאוד	ממוצע (בלי אין דעה)	סטיית תקן	
הטיפוס השולל										
								2.53	0.996	
2.1	אם כולם היו חוסכים (אנרגיה, מים חשמל) – הייתי מצטרף, אבל אין חלוקה שווה של הנטל	5.1%	29.0%	9.6%	14.1%	22.3%	19.9%	42.2%	2.94	1.548
2.2	הצעירים צריכים להתמודד עם בעיות הסביבה – בימי לא יקרה אסון	4.0%	35.9%	9.3%	13.2%	18.5%	19.1%	37.6%	2.75	1.587
2.3	בשביל טיפול בבעיות סביבה יש את הממשלה והרשויות – בשביל זה אנחנו משלמים כל כך הרבה מיסים. האחריות היא לא של האזרח	0.5%	41.3%	14.7%	16.9%	14.0%	12.5%	26.5%	2.41	1.454
2.4	צריך לפעול באופן המקצועי ביותר בענייני הסביבה וזה לוקח זמן. כל היוזמות הקטנות של האנשים מבזבזות זמן וכסף	3.6%	36.8%	13.9%	17.4%	15.2%	13.0%	28.2%	2.52	1.464
2.5	כל נושאי המחזור הם בלבול מוח ובזבוז זמן, ומישהו מרוויח מזה	3.3%	55.2%	10.9%	11.3%	10.6%	8.8%	19.4%	2.04	1.394
הטיפוס הקהילתי										
								3.91	0.709	
3.1	כולנו מחוברים היום בעולם גלובלי ולכן אנחנו חייבים לפעול יחד למען כדור הארץ	1.9%	2.7%	4.8%	13.5%	33.8%	43.3%	77.1%	4.12	1.007
3.2	כולם בישראל צריכים להתלכד כדי לשמור על הסביבה	1.1%	1.9%	2.3%	6.7%	35.2%	52.7%	87.9%	4.36	862.
3.3	פעילות למען הסביבה היא דרך ליצור קהילה ולאחד את החברה	1.5%	4.7%	7.1%	19.5%	33.4%	33.8%	67.2%	3.86	1.113
3.4	לעסוק בנושא הסביבה – זו החלוציות החדשה בישראל	5.4%	11.5%	15.0%	24.9%	23.8%	19.5%	43.3%	3.26	1.287
3.5	בני האדם מאוד נצלנים לגבי הטבע – יש לתקן זאת	1.2%	5.4%	4.9%	12.5%	30.6%	45.3%	75.9%	4.07	1.127
3.6	יש לנו אחריות לטפל בענייני הסביבה למען הילדים והנכדים, גם אם זה אומר שצריך לשלם מחיר כלכלי	1.5%	5.5%	5.8%	22.9%	34.1%	30.2%	64.3%	3.79	1.111

הפריט	אין דעה	כלל לא מסכים	מסכים במידה מעטה	מסכים במידה בינונית	מסכים במידה רבה	מסכים במידה רבה מאוד	מסכים במידה רבה ורבה מאוד	ממוצע (בלי אין דעה)	סטיית תקן	
הטיפוס המוכיח בשער										
								3.71	0.703	
4.1	לי אישית אין אמון בפעולות הסביבתיות של הממשלה – בסופו של דבר הכול אינטרסים	4.5%	23.8%	12.4%	18.3%	18.5%	22.5%	41.0%	3.04	1.505
4.2	נושא הסביבה הוא נושא ערכי שיש לו השלכות חברתיות. לא מדובר רק בפגיעה בטבע	4.7%	6.7%	5.6%	17.9%	35.6%	29.5%	65.1%	3.79	1.152
4.3	לסביבה בישראל יש ערך גבוה לצורכי פנאי ונופש של האזרחים, ולכן חייבים לשמור על שטחים שטרם עברו פיתוח	3.7%	4.0%	3.7%	13.9%	34.1%	40.7%	74.8%	4.08	1.043
4.4	המדינה חייבת להגן על אוכלוסיות חלשות הנפגעות מנעיות סביבה	2.2%	3.2%	3.3%	11.1%	35.2%	45.1%	80.3%	4.18	0.984
4.5	לישראל יש בעיות רבות, וענייני הסביבה הם במקום נמוך בסדר העדיפויות הלאומי	3.7%	16.8%	10.6%	22.3%	26.2%	20.5%	46.7%	3.24	1.369
4.6	לבעלי חיים ולצמחים יש זכות להתקיים לא פחות מבני אדם	1.5%	7.1%	4.7%	11.7%	28.3%	46.7%	75.0%	4.04	1.198
4.7	התרבות שרואה רק את האני, ומקדשת את ההישגיות החומרית – היא המקור לרוב בעיות הסביבה	5.5%	11.4%	5.9%	23.5%	25.0%	28.7%	53.7%	3.57	1.305
הטיפוס הנלהב										
								3.45	0.917	
5.1	אני רוצה להיות פעיל למען הסביבה	4.4%	13.6%	11.3%	24.9%	26.8%	19.1%	45.9%	3.28	1.301
5.2	אני מרגיש שאני יכול לשנות דברים בתחום הסביבה, ולכן אני מוכן לפעול	1.9%	12.0%	9.9%	24.2%	30.5%	21.6%	52.1%	3.41	1.271
5.3	ישראל יכולה להוביל מהלכים סביבתיים גלובליים	6.0%	13.7%	9.2%	19.9%	26.0%	25.1%	51.1%	3.42	1.362
5.4	כלכלה ירוקה יכולה לשפר את מצבה של ישראל ולשלב אותה בכלכלת העולם	5.5%	6.6%	6.9%	19.9%	33.0%	28.2%	61.2%	3.73	1.165

3.71, הטווח בין מסכים במידה בינונית למסכים במידה רבה), הנלהב (ממוצע 3.45, הטווח בין מסכים במידה בינונית למסכים במידה רבה), השולל (ממוצע 2.53, הטווח בין מסכים במידה מעטה למסכים במידה בינונית) והאדיש (ממוצע 2.01, מסכים במידה מעטה).

מן הלוך עולה כי בממוצע, הנטייה לפרו-סביבתנות בקרב העונים גבוהה בהשוואה להימנעות מפעולה, וכן שבממוצע, ההנעה הפרו-סביבתית בזיקה להעצמה של הפרט והמדינה נמוכה יחסית בהשוואה להנעה פרו-סביבתית מטעמים אחרים.

הטיפוס השכיח ביותר הוא הקהילתי (ממוצע 3.91, הטווח בין מסכים במידה בינונית למסכים במידה רבה) ולאחריו המוכיח בשער (ממוצע

מה מאפיין אפוא את "טיפוסי הסביבה" השונים?

הטיפוס האדיש:

הימנעות מפעולה סביבתית מאחר שאין צורך או טעם בכך

העמדות המאפיינות טיפוס זה מבטאות מצד אחד את ההנחה שאין צורך בפעולה למען הסביבה משום שיש מי שמשגיח: "אלוהים ישמור עלינו, הדברים יסתדרו, בני אדם לא צריכים להתערב בטבע", ומצד אחר הן מבטאות את ההנחה שקיימת הגזמה בהערכות הקריטיות של מצב הסביבה כיום, ושלא נכון להגדירו כמצב חירום אקוטי: "אני אתגייס להגנת הסביבה רק במקרה חירום". יש מי שאף רואה בעיסוק הסביבתי תחביב אופנתי של בעלי פנאי וממון. נוסף על כך, מבטאות עמדות אלה חוסר נכונות להתגייס לפעולה המצריכה מאמץ משמעותי, משום שיכולתו של היחיד להשפיע ממילא אינה גדולה.

הטיפוס השולל:

הימנעות מפעולה סביבתית מתוך ביקורת

על החברה הישראלית ועל הרשויות

העמדות המאפיינות טיפוס זה מנמקות את ההימנעות מפעולה בנימוקים ערכיים שונים. שוויון בנטל: "אם כולם היו חוסכים (אנרגיה, מים חשמל) – הייתי מצטרף"; תביעה להוגנות – מצד הרשויות: "בשביל טיפול בבעיות סביבה יש את הממשלה והרשויות – בשביל זה אנחנו משלמים כל כך הרבה מסים", כמו גם מצד המעורבים בעסקי המחזור, הנתפסים כמרוויחים על גב האזרחים הממחזרים: "כל נושאי המחזור הם בלבול מוח ובזבוז זמן ומישהו מרוויח מזה", ומצד הצעירים שמצופה מהם שלא יתחמקו מהשקעת מאמץ למען עתידם שלהם.

הטיפוס הקהילתי:

פרו-סביבתנות בזיקה לערכי אחדות חברתית ואוניברסלית

העמדות המאפיינות טיפוס זה מחזיקות בהנחות של אחדות אנושית עם המשפחה, עם הקהילה, עם הלאום ועם העולם, ושל אחדות עם

עולם הטבע כולו, על עולמות הדומם, החי והצומח שבו. מתוך זיקת אחדות זו נולדת האחריות האנושית לשמירה על הסביבה: "כולנו מחוברים היום בעולם גלובלי ולכן אנחנו חייבים לפעול יחד למען כדור הארץ", וגם הצורך לפצות את הסביבה על מה שנלקח ממנה לתועלת האדם: "בני האדם מאוד נצלנים לגבי הטבע – יש לתקן זאת", ו-"לטיפול בפגיעה במגוון ביולוגי ובמערכות טבעיות צריכה להיות קדימות על פני טיפול בבעיות הנוגעות לסביבת האדם בלבד". היבט נוסף של מוטיב האחדות הוא יכולתה של עצם הפעילות הסביבתית לאחד את הקהילה והחברה האנושית: "פעילות למען הסביבה היא דרך ליצור קהילה ולאחד את החברה".

הטיפוס המוכיח בשער:

פרו-סביבתנות למרות הביקורת על החברה הישראלית

ועל הרשויות

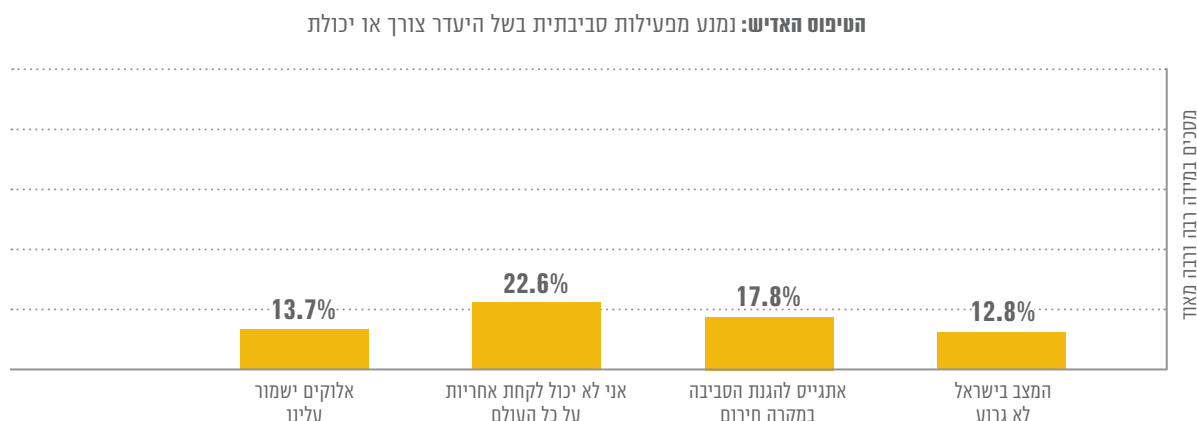
העמדות המאפיינות טיפוס זה מבטאות עמדה ערכית בנושאי סביבה. הן מזהות את הערכים החברתיים של שוויון, חמלה והוגנות הכרוכות בפעילות הסביבתית, חושפות את אי-הצדק או את אי-הצדק הפוטנציאלי בפעולות של הרשויות בישראל, ותובעות מהן ומכלל החברה לפעול בדרך הראויה: "המדינה חייבת להגן על אוכלוסיות חלשות הנפגעות מבעיות סביבה", "לסביבה בישראל יש ערך גבוה לצורכי פנאי ונופש של האזרחים ולכן חייבים לשמור על שטחים שטרם עברו פיתוח", ו-"התרבות שרואה רק את ה'אני', ומקדשת את ההישגיות החומרית – היא המקור לרוב בעיות הסביבה".

הטיפוס הנלהב:

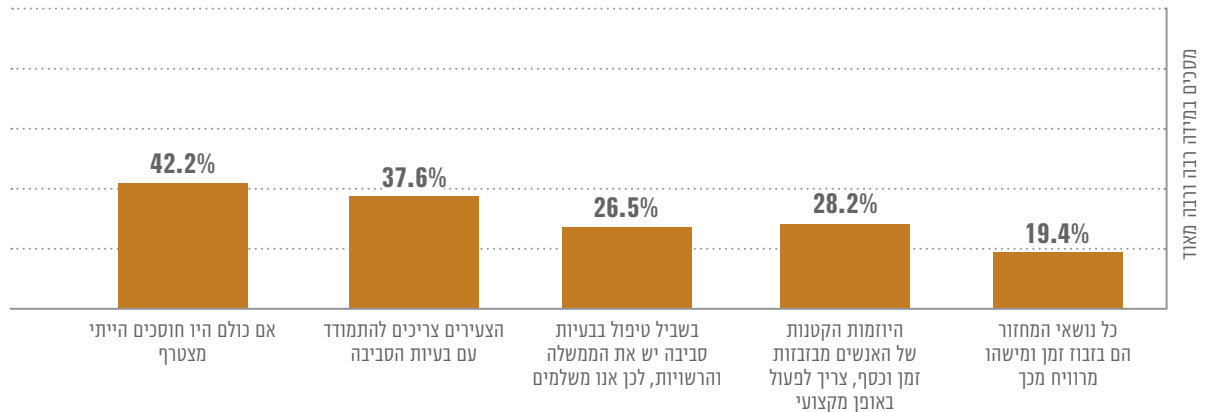
פרו-סביבתנות בזיקה להעצמת הפרט והמדינה

העמדות המאפיינות טיפוס זה מבטאות רצון להשתלב בפעילות סביבתית מתוך תחושה של מסוגלות עצמית: "אני מרגיש שאני יכול לשנות דברים בתחום הסביבה ולכן אני מוכן לפעול", ומסוגלות לאומית: "ישראל יכולה להוביל מהלכים סביבתיים גלובליים".

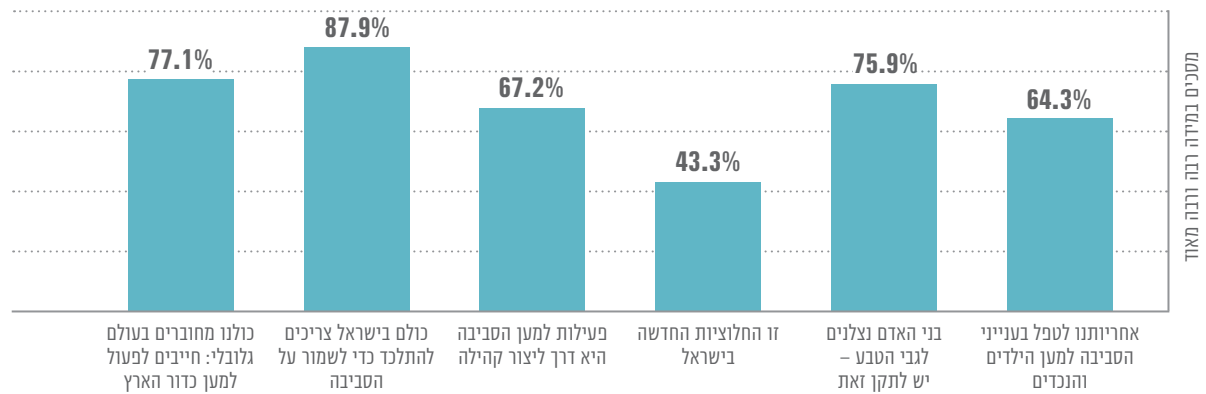
גרף 1: הסכמה רבה ורבה מאוד להיגדים המאפיינים את "טיפוסי הסביבה"

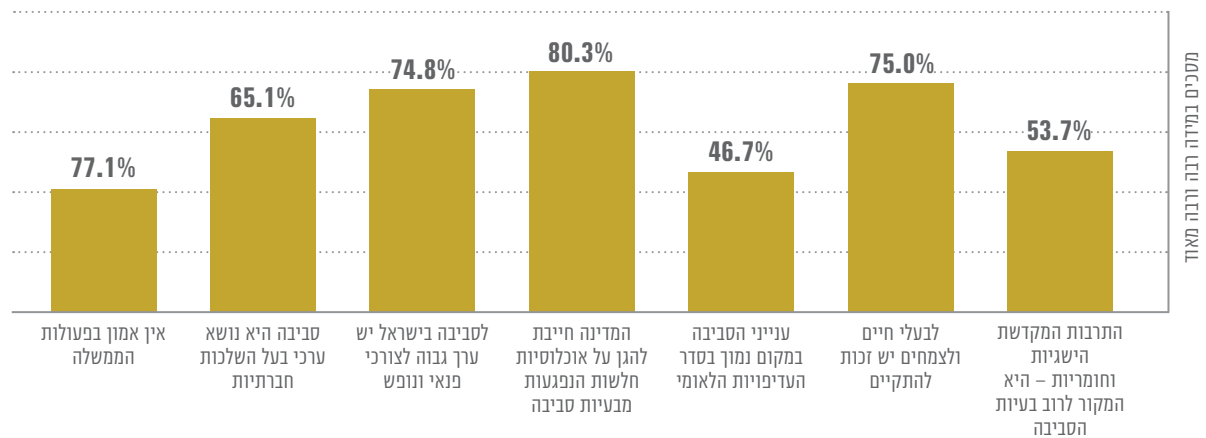
הטיפוס השולל: נמנע מפעילות סביבתית מתוך העברת ביקורת על החברה הישראלית ועל הרשויות

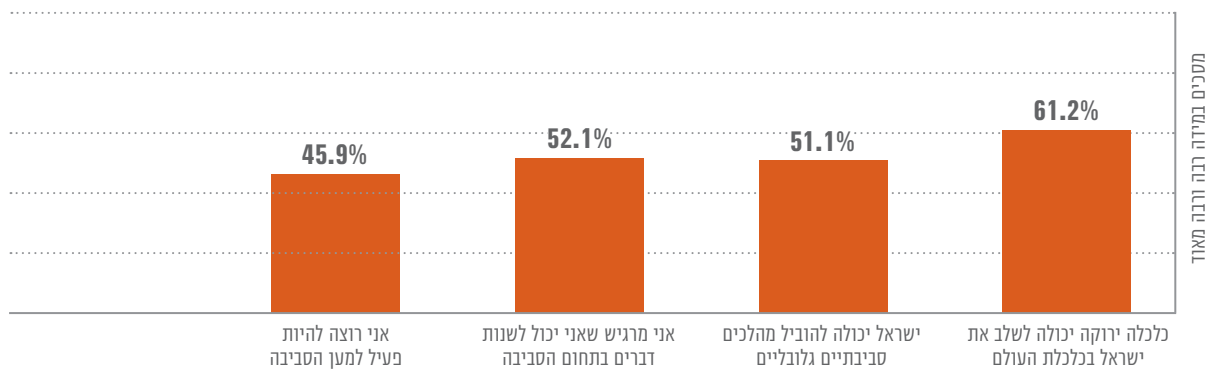
הטיפוס הקהילתי: פרו-סביבתנות בזיקה לערכי אחדות חברתית ואוניברסליות כלפי הסביבה

הטיפוס המוניח בשער: פרו-סביבתנות מתוך העברת ביקורת על החברה הישראלית ועל הרשויות

הטיפוס הנלהב: פרו-סביבתנות בזיקה להעצמה של הפרט והמדינה

חמשת "טיפוסי הסביבה": שוונות לפי משתני רקע

החברה ועל הרשויות, בעוד שבעלי הכנסה גבוהה מהממוצע נמנעים מכך במידה הנמוכה ביותר.

באשר להבדלים בתוך הקבוצות – גברים נוטים לשלול פעילות סביבתית מתוך העברת ביקורת על החברה ועל הרשויות – יותר מנשים; עולים מבר"מ ומהמגזר הערבי שוללים יותר מיהודים ותיקים; מבוגרים שוללים יותר מבני הגילים האחרים; בוגרי 12 שנות לימוד שוללים יותר מאקדמאים; לא נשואים שאין להם ילדים שוללים יותר מנשואים עם ילדים; בעלי הכנסה נמוכה מהממוצע שוללים יותר מאחרים.

בניתוח רגרסיה מרובה ל"טיפוס סביבה" זה, נמצא כי תרומתו של סוג האוכלוסייה לניבוי שלילת פעילות למען הסביבה הייתה הגבוהה ביותר. כלומר, השתייכות למגזר העולים מבר"מ נמצא כמנבאת בצורה הטובה ביותר הימנעות מפעילות סביבתית מטעמי ביקורת ($\beta = 0.25, t = 6.384, P < 0.01$). גורם שני המנבא הימנעות הוא רמת השכלה ($\beta = -0.224, t = -5.257, P < 0.01$), כלומר ככל שרמת ההשכלה נמוכה יותר, כך גבוהה רמת הימנעות מפעילות סביבתית בנימוק של ביקורת על החברה והרשויות.

הטיפוס הקהילתי:

פרו-סביבתי בזיקה לערכי אחדות חברתית ואוניברסלית

בממוצע, נשואים ללא ילדים ומצביעי שמאל הם פרו-סביבתיים מטעמים של אחדות חברתית ואוניברסלית, בעוד שדתיים/חרדים ומצביעי מפלגות דתיות מגלים פרו-סביבתנות נמוכה מתוך נימוק זה. בפילוח לפי קצוות, דווקא לא נשואים בעלי ילדים ומצביעי שמאל מגלים פרו-סביבתנות גבוהה מטעמים של אחדות חברתית ואוניברסלית, ואילו דתיים/חרדים מגלים פרו-סביבתנות נמוכה מתוך נימוק זה.

באשר להבדלים בתוך הקבוצות: מסורתיים וחילוניים נוטים לבטא עמדות פרו-סביבתיות בזיקה לערכים של אחדות חברתית

הטיפוס האדיש –

נמנע מפעולה סביבתית מאחר שאין צורך או טעם בכך

בממוצע, בני המגזר הערבי נמנעים במידה הגבוהה ביותר מפעילות סביבתית בנימוק שאין צורך או טעם בכך, ואילו מצביעי מרכז, סטודנטים ואקדמאים נמנעים במידה הנמוכה ביותר. בפילוח לפי קצוות, מבוגרים ונשואים ללא ילדים נמנעים במידה הרבה ביותר מפעילות סביבתית בנימוק שאין צורך או טעם בכך, ובעלי הכנסה ממוצעת ומצביעי מרכז נמנעים במידה הנמוכה ביותר.

באשר להבדלים בתוך הקבוצות – גברים נוטים להיות אדישים כלפי פעילות סביבתית בנימוק שאין צורך או טעם בכך – יותר מנשים; עולים מבר"מ ומהמגזר הערבי אדישים יותר מיהודים ותיקים; מבוגרים אדישים יותר מבני גיל הביניים; בוגרי 12 שנות לימוד אדישים יותר מבעלי תעודת בגרות, מסטודנטים ומאקדמאים; בעלי הכנסה נמוכה מהממוצע אדישים יותר מבעלי הכנסה ממוצעת או גבוהה מהממוצע.

בניתוח רגרסיה מרובה ל"טיפוס סביבה" זה, נמצא כי תרומתה של ההשכלה לניבוי מידת האדישות כלפי הסביבה הייתה הגבוהה ביותר ($\beta = -0.295, t = -6.470, P < 0.01$), כלומר ככל שרמת ההשכלה נמוכה יותר, כך גבוהה רמת הימנעות מפעילות סביבתית בנימוק של היעדר צורך או היעדר טעם לכך.

הטיפוס השולל –

נמנע מפעולה סביבתית מתוך העברת ביקורת על החברה הישראלית ועל הרשויות

בממוצע, מגזר העולים מבר"מ נמנע במידה הגבוהה ביותר מפעילות סביבתית מתוך ביקורת על החברה ועל הרשויות, ואילו בעלי הכנסה גבוהה נמנעים מכך במידה הנמוכה ביותר.

בפילוח לפי קצוות, עולים מבר"מ ולא נשואים שאין להם ילדים נמנעים במידה הרבה ביותר מפעילות סביבתית מתוך ביקורת על

4 ראו נספח 2: חמשת "טיפוסי הסביבה" – התפלגויות ממוצעים והשוואות ממוצעים לפי משתני רקע.

5 רגרסיה מרובה היא עיבוד סטטיסטי המשמש לחקר היחסים והקשרים בין משתנה תלוי אחד (למשל מידת הסביבתנות) לבין מספר משתנים בלתי תלויים (כגון השכלה, גיל וכו').

הטיפוס הנלהב:

פרו-סביבתי בזיקה להעצמת הפרט והמדינה

בממוצע, נשואים ללא ילדים מגלים פרו-סביבתנות גבוהה בזיקה להעצמת הפרט והמדינה, בעוד עולים מברה"מ מגלים פרו-סביבתנות נמוכה מתוך נימוק זה. בפילוח לפי קצוות, לא נשואים בעלי ילדים ובני המגזר הערבי מגלים פרו-סביבתנות גבוהה בזיקה להעצמת הפרט והמדינה, ואילו עולים מברה"מ מגלים פרו-סביבתנות נמוכה מתוך נימוק זה.

באשר להבדלים בתוך הקבוצות, נשים נוטות לבטא עמדות פרו-סביבתיות בזיקה להעצמת הפרט והמדינה יותר מגברים; ותיקים ובני המגזר הערבי נוטים לבטא אותן מנימוק זה יותר מעולים מברה"מ; נשואים ללא ילדים נוטים לעשות זאת יותר מלא נשואים שאין להם ילדים.

בניתוח רגרסיה מרובה לטיפוס סביבה" זה נמצא כי תרומתו של **סוג האוכלוסייה** לניבוי פרו-סביבתנות מתוך העצמת הפרט והמדינה הייתה הגבוהה ביותר ($\beta = -0.237, t = -4.864, P < 0.01$), כלומר ההשתייכות למגזר העולים מברה"מ מנבאת רמה נמוכה של פרו-סביבתנות בזיקה להעצמת הפרט והמדינה.

ואוניברסלית כלפי הסביבה יותר מדתיים/חרדים, ומצביעים למפלגות השמאל קהילתיים יותר ממצביעי מפלגות דתיות.

בניתוח רגרסיה מרובה ל"טיפוס סביבה" זה נמצא כי תרומתו של משתנה הדתיות לניבוי פרו-סביבתנות מתוך גישה קהילתית הייתה הגבוהה ביותר ($\beta = -0.119, t = -2.213, P < 0.05$). כלומר ההשתייכות למגזר זה מנבאת רמה נמוכה של פרו-סביבתנות בזיקה לערכי אחדות חברתית ואוניברסלית.

הטיפוס המוכיח בשער:

פרו-סביבתי למרות הביקורת על החברה והרשויות

בממוצע, נשואים בעלי ילדים ועולים מברה"מ מגלים פרו-סביבתנות גבוהה למרות הביקורת על החברה והרשויות בישראל, בעוד שבני נוער מגלים פרו-סביבתנות נמוכה מתוך נימוק זה. בפילוח לפי קצוות, לא נשואים בעלי ילדים ועולים מברה"מ מגלים פרו-סביבתנות גבוהה למרות הביקורת על החברה והרשויות בישראל, ואילו בני נוער מגלים פרו-סביבתנות נמוכה מתוך נימוק זה.

באשר להבדלים בתוך הקבוצות – עולים מברה"מ נוטים לבטא עמדות של פרו-סביבתנות גבוהה למרות הביקורת על החברה והרשויות בישראל יותר מיהודים ותיקים ויותר מהמגזר הערבי; מבוגרים ובני גיל הביניים מבטאים פרו-סביבתנות למרות הביקורת על החברה והרשויות בישראל יותר מבני נוער; לא נשואים עם ילדים מבטאים אותה יותר מנשואים עם ילדים; מסורתיים נוטים לעשות זאת יותר מדתיים/חרדים.

בניתוח רגרסיה מרובה ל"טיפוס סביבה" זה נמצא כי תרומתו של משתנה ההכנסה לניבוי פרו-סביבתנות למרות הביקורת על החברה והרשויות בישראל הייתה הגבוהה ביותר ($\beta = 0.182, t = 3.645, P < 0.01$). כלומר, ככל שרמת ההכנסה גבוהה יותר, כך ההנעה כלפי סביבתנות למרות הביקורת על החברה והרשויות בישראל – גבוהה יותר.

1. MATE – Motivational Attitudes Towards the Environment

הנעה לפעולה סביבתית, בעוד שציון משוקלל נמוך מבטא היעדר הנעה לפעולה סביבתית. הלוח שלהלן מתאר את שכיחות הנכונות לפעילות סביבתית בכלל הסולם ולפי משתני רקע.

ההנעה או היעדר ההנעה לפעילות סביבתית כפי שמתבטאים בעמדותיהם של "טיפוסי הסביבה" השונים, שוקללו (באמצעות שינוי כיוון של הפריטים שנוסחו באופן שלילי – לכיוון חיובי) לסולם מאוחד שנקרא **MATE – Motivational Attitudes Towards the Environment**. בסולם זה ציון גבוה מבטא

לוח 3: הנעה לפעילות סביבתית לפי MATE⁶

משתנה רקע (עונים)	N	ממוצע	סטיית תקן
כלל המדגם	727	3.97	0.760
מין*			
גברים	298	3.90	0.765
נשים	429	4.02	0.754
מגזר			
מגזר יהודי – ותיקים	448	4.03	0.705
מגזר יהודי – עולים מברה"מ	88	4.04	0.842
מגזר ערבי	91	4.04	0.698
גיל*			
בני נוער (16–17)	100	3.58	0.863
צעירים (18–34)	135	3.91	0.722
בני גיל הביניים (35–54)	242	4.06	0.723
מבוגרים (+55)	242	4.07	0.722
השכלה			
עד 12 שנות לימוד ללא בגרות	305	3.99	0.768
בעל תעודת בגרות/סטודנט	33	3.91	0.631
בעל תואר אקדמי	285	4.06	0.720
מצב משפחתי			
נשוי עם ילדים	409	4.02	0.731
נשוי ללא ילדים	16	4.41	0.612
לא נשוי (רווק/גרש/אלמן) עם ילדים	39	4.24	0.688
לא נשוי ללא ילדים	52	4.07	0.786
דתיות*			
חילוני	392	3.97	0.761
מסורתי	177	4.10	0.683
דתי/חרדי	130	3.86	0.742
הכנסה			
גבוהה מהממוצע	164	3.93	0.693
בסביבות הממוצע	127	4.06	0.723
נמוכה מהממוצע	231	4.06	0.738
הצבעה בבחירות קודמות			
מפלגות שמאל	62	4.16	0.664
מפלגות ימין	145	4.04	0.722
מפלגות מרכז	76	3.91	0.695
מפלגות דתיות	42	3.93	0.753

חרדים וגברים. נשים "פרו-סביבתיות" יותר מגברים; מבוגרים, גילי הביניים וצעירים – יותר מבני נוער; מסורתיים יותר מדתיים/חרדים.

הלוח הבא מציג את התפלגות ממוצע פריטי הסולם בסדר יורד.

מן הלוח עולה כי בכלל המדגם ההנעה החיובית הממוצעת לפעילות סביבתית – רבה.

בעלי הנעה כוללת גבוהה יחסית לאחרים לפעילות סביבתית הם נשואים (עם ובלי ילדים) ומצביעי מפלגות שמאל. בעלי הנעה כוללת נמוכה יחסית לאחרים לפעילות סביבתית הם בני נוער, דתיים/

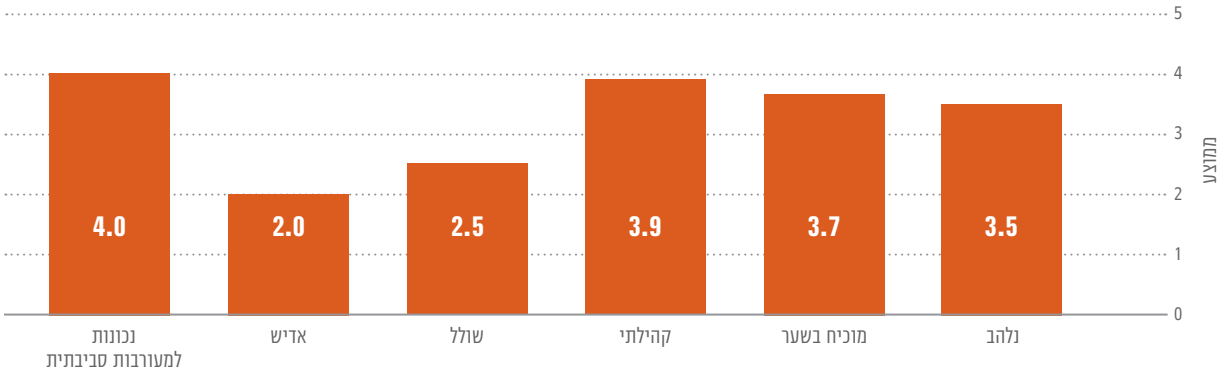
לוח 4: MATE – Motivational Attitudes Towards the Environment

הפריט	ממוצע	סטיית תקן
במידה רבה עד רבה מאוד		
כולם בישראל צריכים להתלכד כדי לשמור על הסביבה (קהילתי)	4.36	0.862
המדינה חייבת להגן על אוכלוסיות חלשות הנפגעות מבעיות סביבה (מוכיח בשער)	4.18	0.984
כולנו מחוברים היום בעולם גלובלי ולכן אנחנו חייבים לפעול יחד למען כדור הארץ (קהילתי)	4.12	1.007
לסביבה בישראל יש ערך גבוה לצורכי פנאי ונופש של האזרחים ולכן חייבים לשמור על שטחים שטרם עברו פיתוח (מוכיח בשער)	4.08	1.043
בני האדם מאוד נצלנים לגבי הטבע – יש לתקן זאת (קהילתי)	4.07	1.127
לבעלי חיים ולצמחים יש זכות להתקיים לא פחות מבני אדם (מוכיח בשער)	4.04	1.198
במידה בינונית עד רבה		
פעילות למען הסביבה היא דרך ליצור קהילה ולאחד את החברה (קהילתי)	3.86	1.113
יש לנו אחריות לטפל בענייני הסביבה למען הילדים והנכים גם אם זה אומר שצריך לשלם מחיר כלכלי (קהילתי)	3.79	1.111
נושא הסביבה הוא נושא ערכי שיש לו השלכות חברתיות. לא מדובר רק בפגיעה בטבע (מוכיח בשער)	3.79	1.152
כלכלה ירוקה יכולה לשפר את מצבה של ישראל ולשלב אותה בכלכלת העולם (נלהב)	3.73	1.165
התרבות שרואה רק את האני ומקדשת את ההישגיות החומרית – היא המקור לרוב בעיות הסביבה (מוכיח בשער)	3.57	1.305
ישראל יכולה להוביל מהלכים סביבתיים גלובליים (נלהב)	3.42	1.362
אני מרגיש שאני יכול לשנות דברים בתחום הסביבה ולכן אני מוכן לפעול (נלהב)	3.41	1.271
אני רוצה להיות פעיל למען הסביבה (נלהב)	3.28	1.301
לעסוק בנושא הסביבה – זו החלוציות החדשה בישראל (קהילתי)	3.26	1.287
לישראל יש בעיות רבות וענייני הסביבה הם במקום נמוך בסדר העדיפויות הלאומי (מוכיח בשער)	3.24	1.369
לי אישית אין אמון בפעולות הסביבתיות של הממשלה – בסופו של דבר הכול אינטרסים (מוכיח בשער)	3.04	1.505
במידה מעטה עד בינונית		
אם כולם היו חוסכים (אנרגיה, מים חשמל) – הייתי מצטרף אבל אין חלוקה שווה של הנטל (שולל)	2.94	1.548
הצעירים צריכים להתמודד עם בעיות הסביבה – בימי לא יקרה אסון (שולל)	2.75	1.587
צריך לפעול באופן המקצועי ביותר בענייני הסביבה וזה לוקח זמן. כל היוזמות הקטנות של האנשים מבזבזות זמן וכסף (שולל)	2.52	1.464
בשביל טיפול בבעיות סביבה יש את הממשלה והרשויות – בשביל זה אנחנו משלמים כל כך הרבה מיסים האחריות היא לא של האזרח (שולל)	2.41	1.454

הפריט	ממוצע	סטיית תקן
אני לא יכול לקחת אחריות על כל העולם, שכל אחד ידאג לעצמו (אדיש)	2.27	1.411
אני אתגייס להגנת הסביבה רק במקרה חירום (אדיש)	2.08	1.336
כל נושאי המחזור הם בלבול מוח ובזבוז זמן ומישהו מרוויח מזה (שולל)	2.04	1.394
כלל לא עד במידה מעטה		
המצב בישראל עדיין לא גרוע מבחינה סביבתית והפעילות הסביבתית מוגזמת (אדיש)	1.90	1.227
אלוהים ישמור עלינו, הדברים יסתדרו, בני אדם לא צריכים להתערב בטבע (אדיש)	1.77	1.287

מן הלווח עולה כי הפריט בעל שכיחות ההסכמה הגבוהה ביותר הוא "כולם בישראל צריכים להתלכד כדי לשמור על הסביבה" (כ-88% הסכימו במידה רבה עד רבה מאוד), והפריט בעל השכיחות הנמוכה ביותר הוא "המצב בישראל עדיין לא גרוע מבחינה סביבתית והפעילות הסביבתית מוגזמת" (כ-13% הסכימו במידה רבה עד רבה מאוד).

גרף 2: MATE וחלוקה ל"טיפוסי סביבה" בכלל המדגם

ג. השוואה בין המחקר הנוכחי לבין ממצאים ישראליים של סקר בין-לאומי בנושאי סביבה (ISSP)

31% מן העונים מוכנים במידה רבה או רבה מאוד לקצץ ברמת החיים כדי להגן על הסביבה ו-41% לא מוכנים או מאוד לא מוכנים לכך.

37% מן העונים עושים במידה רבה ורבה מאוד "מה שטוב לסביבה", גם אם הדבר מצריך יותר כסף וזמן ו-26% לא מוכנים או מאוד לא מוכנים לכך.

44% מן העונים ממחזרים (במידה מסוימת) תמיד או לעתים קרובות לעומת 48% שעושים זאת לפעמים או שאינם עושים זאת כלל, 7% חברים בארגון סביבתי כלשהו, 13% חתמו במהלך חמש השנים האחרונות על עצומה בנושאי סביבה, 9% תרמו כסף לקבוצה השומרת על הסביבה ו-5% השתתפו בחמש השנים האחרונות בפעולות מחאה או בהפגנה בנושאי סביבה.

32% סבורים במידה רבה או רבה מאוד שאין טעם שיעשו למען הסביבה אם אחרים לא יעשו כך.

דאגה לסביבה מול התפתחות כלכלית

31% מן העונים סבורים במידה רבה או רבה מאוד ו-35% סבורים במידה בינונית שהתפתחות כלכלית תמיד פוגעת בסביבה.

58% מן העונים מסכימים במידה רבה או רבה מאוד ו-15% מסכימים במידה בינונית שכדי להגן על הסביבה ישראל זקוקה לצמיחה כלכלית.

40% מן העונים מסכימים במידה רבה או רבה מאוד ו-24% מסכימים במידה בינונית שהתפתחות הכלכלית בישראל תואט אם לא נשמור טוב יותר על הסביבה.

האחריות לסביבה

81% מן העונים סבורים כי על הממשלה לחוקק חוקים שיחייבו את האזרחים להגן על הסביבה, ו-14% סבורים כי על הממשלה לאפשר לאזרחים להחליט עבור עצמם כיצד להגן על הסביבה, גם אם פירוש הדבר שלא יעשו את הדבר הנכון.

88% מן העונים סבורים כי על הממשלה לחוקק חוקים שיחייבו את בעלי העסקים להגן על הסביבה, ו-8% סבורים כי על הממשלה לאפשר לבעלי עסקים להחליט עבור עצמם כיצד להגן על הסביבה, גם אם פירוש הדבר שלא יעשו את הדבר הנכון.

77% מן העונים סבורים כי כדי לפתור בעיות הקשורות לסביבה צריכים להיות הסכמים בין-לאומיים שישראל ומדינות אחרות ידרשו לקיים.

ממצאי הסקר מלמדים שרוב הציבור, ולעתים אף רוב גדול מתוכו – מבין את חשיבותה של הסביבה ואת הצורך להגן עליה ולשמור עליה (דפוס דומה של עמדות נמצא גם בסקר בין-לאומי קודם משנת 2000). עם זאת, דירוג החשיבות של נושא הסביבה עבור המדינה בהשוואה לנושאים אחרים, מעיד כי העמדות, החיוביות כשלעצמן, כלפי הסביבה, "אינן עומדות במבחן" כאשר מעמידים את נושא הסביבה מול נושאים אחרים או כאשר מצמידים לשמירת הסביבה

במסגרת הסקר הבין-לאומי ISSP שנערך בישראל בשנת 2010, נשאל מדגם מייצג של אזרחי המדינה מעל גיל 18 שאלות הנוגעות לנושאי סביבה. מאחר שנתוני המחקר הבין-לאומי עמדו להתפרסם מעט לפני סיום המחקר הנוכחי, הוחלט לכלול בו שאלות אחרות, מתוך מחשבה ששני המקורות יתנו מידע משלים על נושא הסביבה. הנושאים העיקריים המשיקים לשאלון המחקר הנוכחי בשאלון ISSP התייחסו לדאגה הכרוכה בבעיות סביבה, לנכונות לעשייה סביבתית, לקשר בין סביבה וכלכלה, ולחלוקת האחריות בנושאי הסביבה בין רשויות המדינה לאזרחים.

אלה הם הממצאים העיקריים הרלוונטיים למחקר הנוכחי העולים מן הסקר הבין-לאומי⁷:

דאגה לסביבה וחשיבותה

57% מן העונים מודאגים במידה רבה או רבה מאוד ו-28% מודאגים במידה בינונית מבעיות הקשורות לסביבה.

40% מן העונים מסכימים במידה רבה או רבה מאוד ו-19% מסכימים במידה בינונית כי כדור הארץ לא יוכל להמשיך לתמוך ברמה הנוכחית של גידול האוכלוסייה.

53% מן העונים מסכימים במידה רבה או רבה מאוד ו-24% מסכימים במידה בינונית כי לבעיות הסביבה יש השפעה ישירה על חיי היום-יום.

72% מן העונים סבורים כי מדינת ישראל עושה מעט מדי להגנת הסביבה יחסית למדינות אחרות ו-19% סבורים כי היא עושה זאת במידה בינונית.

לעומת זאת, 49% מן העונים מסכימים במידה רבה או רבה מאוד ו-29% מסכימים במידה בינונית כי יש דברים חשובים יותר בחיים שצריך לעשות מאשר להגן על הסביבה, ו-24% סבורים במידה רבה או רבה מאוד כי רבות מהטענות הנוגעות לאיומים על הסביבה מוגזמות. 25% מן העונים סבורים כך במידה בינונית.

בתשובה לשאלה "מהו הנושא החשוב ביותר כיום לישראל? (מתוך רשימה)" ציינו רק 3% את נושא איכות הסביבה. בתשובה לשאלה "מהו הנושא השני החשוב ביותר כיום לישראל" (מתוך רשימה) ציינו 7% את נושא איכות הסביבה.

38% מן העונים מסכימים במידה רבה או רבה מאוד ו-22% מסכימים במידה בינונית כי יש דאגה רבה מדי לעתיד הסביבה ודאגה לא מספקת לגבי עליית מחירים ויצירת מקומות עבודה.

נכונות לתרום ולהשקיע למען הסביבה, ועשייה בפועל

32% מן העונים מוכנים במידה רבה או רבה מאוד לשלם מחירים הרבה יותר גבוהים כדי להגן על הסביבה ו-38% לא מוכנים או מאוד לא מוכנים לכך.

22% מן העונים מוכנים במידה רבה או רבה מאוד לשלם מסים הרבה יותר גבוהים כדי להגן על הסביבה ו-56% לא מוכנים או מאוד לא מוכנים לכך.

בסביבת מגוריי ואיני זורקת זבל על הרצפה. השינוי מתחיל ממני! הכול מתחיל מפעולות קטנות" (י).

שיעור נמוך של העונים ציינו כי הם קשורים לתחום הסביבה באחת מהדרכים הבאות לפחות: דרך חברות בארגונים סביבתיים, הם סטודנטים לתחומי הסביבה, תחום עיסוקם המקצועי הוא סביבה, הם אוהבי טבע, הם עוסקים בהוראת סביבה, הם מתחשבים בטבע באמצעות צריכה חסכונית או שהם צמחונים.

2. תופעות מפריעות בתחום הסביבה

קרוב למחצית מהמשיבים ציינו את מטרדי הפסולת והלכלוך ברחובות כתופעה מפריעה בתחום הסביבה, שמקורה אדישות וחוסר האכפתיות של הישראלים כלפי הסביבה: "לאנשים לא אכפת ולכן הם מזהמים" (י); "אנשים תמיד אומרים – נו מה זה יעזור אם אני אתחיל לשמור על הסביבה, ממילא אף אחד לא שומר עליה, אז זה לא יעזור שאני אתחיל עכשיו" (י); "אנשים יודעים שהם יכולים לפעול אפילו במשהו קטן כמו ... איסוף של זבל, והם מתעלמים, או שזה פשוט לא מעניין אותם" (י); "יש אנשים שיש להם כלבים ולא מנקים אחריהם, וכאלה שלא מכניסים את הזבל לפח אשפה" (י); "אזור המגורים שלי מאוד מלוכלך למרות שמנקים בו. אנשים לא שומרים על הניקיון – זאת בעיה אקוטאלית בישראל" (ר); "רמת תרבות סביבתית ירודה במקומות ציבוריים. לכלוך גם ברחובות וגם במקומות הפנאי והנופש" (ר).

כחמישית מהמשיבים ציינו את זיהום האוויר ומפגעי ריח כגון עישון ושרפת אשפה כמטרדים סביבתיים: "ריח רע מבארות הביו" (ר); "הפחם שאנו נושמים בגוש דן" (י); "זיהום אוויר על ידי פליטת גזים" (ר); "זיהום אוויר כתוצאה משךפות לא מבוקרות שנעשות בכפרים, גם באזור המערבי הגלילי" (י); "שרפת פסולת ממש מזהמת את האוויר, לא יכולנו לישון יומיים מרוב העשן" (ע).

כעשירית מן העונים התייחסו לזיהום מתחבורה בשל צפיפות מכוניות בכביש ובשל תחבורה ציבורית לא מפותחת, כגורם מפריע: "התחבורה מזהמת הרבה מאוד ויוצרת תלות בנפט, כאשר אפשר לעבור למכוניות שנוסעות על חשמל" (י); "הצפיפות של המכוניות על הכבישים, הפליטות של המכוניות והאוטובוסים, התחבורה הציבורית אולי היא צריכה להיות חשמלית. זה מאוד מפריע לי" (י).

פחות מעשירית מהמשיבים ציינו כתופעות מפריעות בתחום הסביבה את הדברים הבאים – א. פגיעה בטבע: 1. זיהום מקורות המים והתדלדלותם וכן כריתת עצים: "פגיעה במשאבים טבעיים, למשל נחל הקישון, נחל הירקון וכל הזיהומים" (י); "זיהום המים, זיהום מי התהום, וכל הביוב שנכנס למים" (י); 2. זיהום הים: "אין אפשר להיכנס ולכלוך שאנשים משאירים אחריהם" (י); "כמות המים בישראל הולכת ונעשית קטנה ביחס לכמות האוכלוסייה. זו בעיה קשה מאוד, מקורות המים של מי השתייה קטנים והאוכלוסייה גדלה כל הזמן" (י); 3. הזיהום ממפעלים, ומיקום מפעלים באזורים בעלי צפיפות אוכלוסין גבוהה: "לכלוך, מפגעים וזיהום על ידי מפעלים, קרבה בין ריכוזי אוכלוסייה למפעלים מזהמים" (י); "בעיר בה יש מפעלים, כמו בחיפה או בדרום, אנשים לא יכולים לנשום" (י); "אני גרה בחיפה ליד בתי הזיקוק, וכמות זיהום האוויר שנפלטת לאוויר מהמפעלים מטורפת" (י); "יש חוסר אכפתיות של המפעלים לפסולת שהם מייצרים ומזהמים את הסביבה" (י). 4. צמצום השטחים הפתוחים ובניית היתר: "צמצום שטחי המחיה של בעלי

מחיר כלכלי משמעותי. כך, אף על פי שכרבע עד שליש מן העונים מצהירים כי יהיו מוכנים לשלם מחיר כלכלי למען הסביבה, הרי שבפועל התרומה הממשית בהקדשת זמן, במעורבות או בתרומה כספית היא מזערית.

הממצאים הכמותיים של המחקר הנוכחי מצביעים גם הם על דעות פרו-סביבתיות מוצקות (המנומקות באופנים שונים). נושא העשייה הסביבתית לא נכלל באופן ישיר בשאלון, אולם הוא הופיע, לצד סוגיות נוספות, בשאלות הבחירה ובשאלות פתוחות כמפורט להלן.⁸

א. ההיבט האישי

1. האם יש לך כיום קשר עם נושאי סביבה? מהו?
2. אילו דברים בתחום הסביבה מפריעים לך באופן אישי?
3. איזה נימוק יכול לשכנע אותך שחשוב לקחת חלק בפעולות סביבתיות ויגרום לך להצטרף?
4. באילו נושאים סביבתיים היית רוצה לקבל יותר מידע כדי לגבש את דעתך?

ב. תפיסי בעיות סביבה בישראל

5. מהן שתי הבעיות הקשות ביותר לדעתך של זיהום בישראל (מתוך רשימה)?
6. מהן שתי הבעיות הקשות ביותר לדעתך של פגיעה בטבע בישראל (מתוך רשימה)?
7. האם אתה רואה בכריית מחצבים בים המלח ובקידוחי גז בים התיכון בעיות סביבתיות?

ג. פתרונות אפשריים

8. על מל לדעתך מוטלת האחריות הרבה ביותר לטיפול בבעיות סביבה בישראל (מתוך רשימה)?
9. איזה גוף מצליח בצורה האפקטיבית ביותר להביא אנשים לפעול למען הסביבה (מתוך רשימה)?
10. מהם שני הפתרונות החשובים ביותר לשיפור מצב הסביבה בישראל (מתוך רשימה)?
11. האם אתה חושב שיש בישראל מקום למפלגה ירוקה? מה הסבירות שתצביע למפלגה ירוקה אם תקום?

א. ההיבט האישי

1. "הקשר הסביבתי" (שאלה פתוחה)

למעלה ממחצית מהמשיבים ציינו כי אין להם כל קשר (מעשי) לנושאי סביבה. קרוב לרבע מן המשיבים ציינו כי הקשר שלהם עם נושאים סביבתיים מתמקד במחזור ביתי: "מחזור בקבוקים ומחזור נייר, מה שכל בן אדם קטן יכול לעשות" (ר);⁹ "ממחזרים בקבוקים, נייר ובגדים, ומביאים לגן של הילד קופסאות של קרטון וגלילי נייר טואלט" (י); "מחזור נייר, בקבוקי פלסטיק ושימוש בפח חום לפסולת רטובה" (י); "יש לנו מפעל ירוק – אנו עוסקים במים ממוחזרים" (י).

פחות מעשירית מן העונים ציינו כי הם פועלים לניקיון היישוב והסביבה: "ביישוב אנחנו דואגים לניקיון, כדי שתהיה איכות חיים יותר טובה" (י); "אם אני הולכת לטייל אני לא אעיר לאנשים, אני אאסוף במקומם" (י); "בארות הביוב סתומות ויש מהן ריח רע, אנחנו מנקים אותן" (ר); "אני משתדלת להרים זבל מהרצפה

8. לוחות מפורטים של תשובות לשאלות הבחירה ולשאלות הפתוחות מופיעים בנספח 3: שאלון ISSP.

9. המקור: (ר) – שאלונים ברוסית, (י) – שאלונים מגזר יהודי ותיקים, (ע) – שאלונים בערבית.

הסברה וייקבעו ימים שבהם אומרים לתושבים שבאים לנקות את הסביבה" (י); "להקדיש יומיים בשנה לפעילות ציבורית, כמו שעושים מילואים, וכך יש יותר מודעות לאנשים" (י); "אם תקום פעילות מאורגנת בסביבה שלנו על שמירת טבע והצומח, אני מוכן לקחת חלק ולהיות פעיל" (י). שיעור נמוך של העונים אמרו כי יצטרפו לפעילות סביבתית אם היא תהיה קשורה לפעילות חברתית ותשתלב בשגרת החיים היום-יומית, ואם היא תהיה אטרקטיבית ונוחה יחסית לביצוע: "עשייה חברתית, אקטיביסטית, ביחד עם הרבה אנשים וכן בקבוצות חברים" (י); "משהו כיפי בבתי הספר, בשכונות, לצאת כולם ביחד ולעשות משהו" (י); "מוכן לקחת מחויבות שתשתלב לי בשגרת החיים" (י); "לא משהו שידרוש זמן ואנרגיות מיותרות, למשל כמו מחזור הבקוקים, שזה לא דבר שדורש כוח ומאמץ" (י). מעט פחות מרבע מן העונים ציינו שאין ברצונם או ביכולתם להצטרף לפעילות למען הסביבה.

4. נושאים שמשתתפי המחקר מעוניינים במידע נוסף עליהם

כמחצית מן המשיבים אינם מעוניינים במידע נוסף בנושאי סביבה או אינם זקוקים לו.

כשליש מן המשיבים ציינו כי ישמחו לקבל מידע נוסף על המסוכנות של פגיעה בסביבה: "המודעות בכל הקשור לנושא הסביבה אינה מספיק גבוהה לדעתי. אם לא הייתי בהקבצה א' במדעים בחטיבה, לא הייתי יודע מה זה אוזון, ואיך הוא קשור להתחממות הגלובלית"; "שיסבירו עד כמה זה פוגע בנו ותוך כמה זמן נרגיש את האפקטים"; "יותר פרטים על מזהמים מסוכנים שאנו נוהגים להשליך"; "התחממות כדור הארץ, רמת הזיהום שנוצרת מפעולות פשוטות של בני אדם: פלאפונים, מכונות וכדומה".

פחות מעשירית מן המשיבים מעוניינים לשמוע על פתרונות לתיקון המצב ועל פתרונות חלופיים לאנרגיה מזהמת: "אני מודעת לדברים, אני ערנית, אני שומעת על בעיות, אבל אני לא יודעת איך לתקן אותן"; "מידע אודות שימוש בכוח הרוח לצורך הפקת חשמל"; "מידע אודות הקידוחים בים התיכון ואודות דרכים אחרות ליצור חשמל: שמש, מים, רוח"; "מידע על איך אפשר להחליף את העניין של הנפט הגולמי למצוא תחליפים זולים וטובים"; "בנושא החלפת דלק לאיזה שהוא סוג אחר, יותר ידידותי לסביבה".

עניין במידע סביבתי נוסף שהוזכר על ידי פחות מעשירית מהעונים נגע לנושא המחזור: "הנושא של פיתוח המחזור ופסולת בבתים, שלא מפותח יחסית לעולם"; "בנושא של מחזור, צריך ללמד יותר איך למחזור בצורה ביתית"; "מה קורה בישראל בנושא המחזור, לדעת לאן מגיעים כל הבקוקים והנייר שאנו שמים בפחים"; "עניין המחזור: מה באמת התועלת שמפיקים מזה, ומה זה עובר ומה השלבים הבאים, ומה עושים מזה, מה הרווחים ומה זה מפק".

כ-6% מהעונים ציינו שהם מעוניינים במידע על כל הנושאים הקשורים לאיכות הסביבה: "כל נושא סביבתי מעניין אותי מאוד. אשמח להירשם למגזין או להצטרף לארגון הפועל בתחום הסביבתי".

שיעור נמוך של העונים מעוניינים במידע השוואתי בנושאי סביבה (אילו חומרים מזיקים יותר ואילו פחות או אילו פעולות מזיקות/מועילות יותר לסביבה ואילו פחות), וכן מעוניינים ללמוד כיצד יוכלו להשפיע בנושא זה.

בשאלון ISSP ציינו כמחצית מן העונים כי הם סבורים שהמידע על הסיבות הגורמות לבעיות סביבה נמצא בידיהם, וכרבע מהם ציינו שהם מודעים גם לפתרונות לבעיות אלה. עם זאת, כחמישית ציינו כי קשה להם לדעת אם אורח חייהם מזיק לסביבה או תורם לה.

חיים והרס בתי גידול טבעיים, עקב צריכה גוברת" (י); "באופן אישי מפריע לי מאוד שמשחיתים את הסביבה, הורסים את הטבע ואת הסביבה לצורך כבישים, בניינים, לצורך סלילה ובנייה ואנחנו הולכים וגדלים עם יערות בטון במקום עם יערות טבעיים שנותנים לנו אוויר טוב" (י); "ליד הבית שלי היו שטחים ירוקים נהדרים עם המון בעלי חיים. בשנים האחרונות החל פיתוח מואץ באזור ועם כל טרקטור שהורס עץ, נצבט לי הלב ואני לא מבין למה צריך להרוס את החורשות והמקומות הטבעיים המעטים שנותרו" (י).

תופעות סביבתיות מפריעות נוספות שצוינו על ידי פחות מעשירית מהעונים היו – ב. אי-הפרדה של אשפה ואי-מחזור שלה: "עניין המחזור, צריך להגביר את המודעות של האנשים והנגישות" (י); "אנשים זורקים זבל מבלי למיין, כלומר להפריד בין סוגי הזבל" (ר); "אנשים לא עושים דברים שקל לעשות למען הסביבה, כמו למחזור. זה לא דורש מאמץ רב אך מפק תוצאה" (י); "חוסר מחזור, הפרדת אשפה. הייתי שמח אם הייתי רואה מתקני מחזור לכל דבר" (י). ג. קרינה מאנטנות סלולריות: "אנטנות סלולריות שמותקנות בלי התחשבות בבריאות האדם" (ר); "כל מה שקשור לאנטנות שנמצאות מסביב וגורמות למחלות וזיהום אוויר" (י).

שיעור נמוך של העונים ראו צריכה בזבזנית, היעדר פיקוח על הפרות סביבתיות, פגיעה בבעלי חיים, היעדר חינוך סביבתי מספק, התעלמות ממקורות אנרגיה חלופיים, חומרים משמרים במזון והתחממות כדור הארץ כתופעות מטרידות מבחינה סביבתית.

בשאלון ISSP התבקשו המשתתפים לדרג את בעיות הסביבה המשפיעות ביותר עליהם ועל משפחותיהם. המדרג הוא: זיהום אוויר (24% זיהו כבעיה המשפיעה ביותר על המשיב ועל משפחתו); מחסור במים (20%); זיהום מים (10%); פינוי פסולת ביתית (10%); מזון מהונדס גנטית (7%); ניצול יתר של המשאבים הטבעיים שלנו (6%); כימיקלים וקוטלי מזיקים (6%); שינוי האקלים (5%) ופסולת גרעינית (2%).

3. נימוק משכנע שיגרום להצטרפות לפעילות סביבתית

קרוב לרבע מן המשיבים ציינו כי אם יוצגו בפניהם באופן ברור הסכנות העתידיות והנזקים הממשיים שנגרמו לסביבה במהלך השנים – הם ישתכנעו להצטרף לפעילות סביבתית: "העולם שלנו הולך ונכחד בגלל שלא משקיעים בסביבה" (י); "אם לא נשמר את העולם ואת הטבע ולא נטפל בו, לא יישאר לנו מה לשמר" (י); "איכות החיים שלנו יורדת – לא רק זו של הדורות הבאים" (י).

כשביעית מן המשיבים ציינו כי פרסום, חינוך, מתן מידע והסברה משמעותית בתחום יהיו נימוקים טובים להצטרפות: "צריך לחנך מגיל קטן אפילו מגיל גן, ולהעלות בהדרגה את המוטיבציה ואת המודעות" (י); "להסביר לאנשים מה טוב ומה רע, ולשכנע אותם שזה טוב" (י); "אני חושבת שהסבר בטלוויזיה, בבית הספר לילדים ובקופות חולים גם" (י); "צריך לשים את כל המידע על השולחן, לא לכוון אותם אם זה טוב או לא טוב" (י); "לא יודעת היכן מתנדבים, אם הייתי יודעת הייתי מתנדבת" (י).

כעשירית מהעונים ציינו כי אם ייווכחו לדעת כי פעילות סביבתית היא אפקטיבית ויוצרת תוצאות משמעותיות, הם ישתכנעו להצטרף אליה: "פרויקט עם השפעה אמיתית ומוכחת" (י); "לראות כמה זה חשוב ושה משפיע על משהו, לראות שיש שינוי" (י); "להראות שלקיחת יוזמה תשפר את מצבנו בכל מיני מובנים" (י); "שבאמת משהו יצא לפועל לאחר שאני אתרום מזמני" (י). כמו כן ציינו שיוזמה פעילה או קריאה כללית לנקות, תוך הנעה מסודרת של אנשים, תמשוך אותם להשתתף בפעילות למען הסביבה: "שתהיה

זה גורם לזיהום אוויר קשה, וזה בעייתי"; "אם משתמשים בחומרים רעילים שמתאדים עלינו, זה מסכן אותנו ואת ים המלח ואת הטבע"; "השאלה היא מה הם יעשו כדי למנוע אם הגז יפרוץ. אם הם ידעו לטפל אז ניחא, אבל אם לא – אז זה בעיה"; "כל הקידוחים יכולים, במקרה של תקלות, לגרום לזיהום של נפט שילך למי התהום".

ג. פתרונות אפשריים

8. האחריות הרבה ביותר לטיפול בבעיות סביבה בישראל (מתוך רשימה)

קרוב ל-40% מן העונים סבורים כי האחריות הרבה ביותר לטיפול בבעיות סביבה מוטלת על האזרח, כשליש מהם סבורים כי היא מוטלת על הכנסת ועל משרדי הממשלה, וכ-17% סבורים כי האחריות המרבית לטיפול בבעיות סביבה מוטלת על הרשות המקומית. שיעור נמוך של העונים סבור כי האחריות המרבית לטיפול בבעיות סביבה מוטלת על התעשייה או על בתי המשפט.

9. הגוף המצליח בצורה האפקטיבית ביותר להביא אנשים לפעול למען הסביבה (מתוך רשימה)

כרבע מן העונים סבורים כי מערכת החינוך היא הגוף האפקטיבי ביותר בגיוס אנשים לפעולה למען הסביבה. כחמישית מן העונים סבורים שהגופים האפקטיביים הם ארגונים סביבתיים וכלי התקשורת.

מעט יותר מ-10% מן העונים סבורים כי הגופים האפקטיביים לצורך זה הם הרשות המקומית וארגוני החינוך הלא-פורמלי.

10. הפתרונות החשובים ביותר לשיפור מצב הסביבה בישראל (מתוך רשימה)

יותר ממחצית מן העונים סבורים כי הפתרון טמון בהעלאת מודעות האזרחים לפעולות מעשיות לשמירה על הסביבה, וקרוב למחצית מן העונים סבורים כי יש להשקיע בפתרונות ידידותיים לסביבה ולהגביר את חקיקת החוקים הסביבתיים, כמו גם את אכיפתם. כרבע מן העונים מצדדים בפתרון רחב יותר של שינוי השיטה הכלכלית הגורמת לצריכת יתר, וקרוב לחמישית סבורים כי הגברת האקטיביזם הסביבתי היא הדרך המשמעותית ביותר לפתרון בעיות הסביבה בישראל.

11. האופציה הפוליטית: הקמת מפלגה ירוקה

מבין המשיבים 431 (59.2%) סבורים כי יש מקום לנוכחות של מפלגה ירוקה בחיים הפוליטיים בישראל, 229 (31.5%) חושבים שאין מקום למפלגה ירוקה בחיים הפוליטיים בישראל כיום, ו-68 (9.3%) חסרי דעה בקשר לכך.

מתוך קבוצת הרואים הקמת מפלגת ירוקה בחיוב:

44 (10.2%) מן המצדדים בהקמת מפלגה ירוקה סבורים שיצביעו למפלגה זו בסבירות נמוכה מאוד;

62 (14.4%) מן המצדדים בהקמת מפלגה ירוקה סבורים שיצביעו למפלגה זו בסבירות נמוכה;

120 (27.8%) מן המצדדים בהקמת מפלגה ירוקה סבורים שיצביעו למפלגה זו בסבירות בינונית;

104 (24.1%) מן המצדדים בהקמת מפלגה ירוקה סבורים שיצביעו למפלגה זו בסבירות גבוהה;

77 (17.9%) מן המצדדים בהקמת מפלגה ירוקה סבורים שיצביעו למפלגה זו בסבירות גבוהה מאוד;

24 (5.6%) מן המצדדים בהקמת מפלגה ירוקה לא יודעים אם יצביעו למפלגה ירוקה אם לאו.

1. מיפוי בעיות סביבה בישראל

5. הבעיות הקשות ביותר של זיהום בישראל (מתוך רשימה)

קרוב למחצית מן העונים ציינו כי הבעיה הסביבתית הקשה ביותר נוגעת לזיהום אוויר ממקורות שונים, וכשליש מהם סבורים כי הבעיה הסביבתית המשמעותית היא קרינה סלולרית או זיהום על ידי פסולת. מעט יותר מרבע מן העונים ראו בשימוש בחומרים מסוכנים לאדם במזון ובתמרוקים את הבעיה הסביבתית החשובה ביותר.

בשאלון ISSP התבקשו המשתתפים לדרג את בעיות הסביבה המרכזיות בישראל. המדרג שנמצא הוא: מחסור במים (31% מצאו שזו הבעיה הסביבתית המרכזית בישראל); זיהום אוויר (29%); ניצול יתר של המשאבים הטבעיים שלנו (9%); זיהום המים (8%); פינוי פסולת ביתית (5%); כימיקלים וקוטלי מזיקים (5%); פסולת גרעינית (4%); מזון מהונדס גנטית (3%); שינוי האקלים (2%).

מנקודת מבט מעט שונה, אך משלימה, בשאלון ISSP, התבקשו המשתתפים למקם את החשיבות של נושא איכות הסביבה בין נושאים נוספים (שירותי בריאות, חינוך, פשיעה, הגירה, כלכלה, טרור ועוני) רק 3% מן העונים דירגו את איכות הסביבה במקום הראשון, ו-7% דירגו את הנושא במקום השני בחשיבותו.

6. הבעיות הקשות ביותר של פגיעה בטבע בישראל (מתוך רשימה)

לדעת קרוב ל-60% מן העונים, הפגיעה בים היא הבעיה הסביבתית הקשה ביותר של פגיעה בטבע בישראל, ולדעת כמחצית מן העונים הבעיה הקשה בתחום הפגיעה בטבע היא התחממות כדור הארץ או פגיעה בשטחים פתוחים. כשליש מן העונים מזהים את הבעיה הקשה ביותר בהכחדת מינים בטבע.

7. כריית מחצבים בים המלח וקידוחי גז בים התיכון כבעיות סביבתיות

כריית מחצבים בים המלח נתפסת לדעת כ-40% מהמשיבים כבעיה סביבתית, משום שהיא גורמת להתייבשות ים המלח, לזיהום ימי ולהופעת בולענים ובורות: "למען כריית המחצבים בים המלח נדרש ייבוש הים. בימינו לא פותחים את הסכר בין הכנרת להמשך הירדן, ואז ים המלח עלול להתייבש לנו מתחת לעיניים"; "הם מקלקלים את ים המלח. האדם מקלקל את הדבר היחיד שמביא תירות ורפואה, ומקלקל את טבע הבריאה. הם עושים נזק גדול מאוד, וגם יש שם בולענים ואנשים נופלים לבורות וזה שינוי אקולוגי חמור ביותר".

בהתייחסות לשתי הסוגיות (כריית מחצבים וקידוחי גז) ציינו כרבע מן העונים כי אלה מבזבזים את משאבי הטבע הנמצאים בסכנת הכחדה, מפריים את האיזון בטבע ומנצלים את משאבי הטבע בצורה לא מבוקרת ולא מידתית: "עשו שימוש במשאבי טבע באופן לא נכון ולא פרופורציונלי והים הצטמק, זה משהו שהוא לא שייך רק לישראל ושייך לכל בני האדם"; "זה פוגע במקורות הטבע שלנו, פגיעה שלעתיים אי אפשר להשתחרר ממנה. ואנחנו צריכים לשמור את מה שיש לנו, מותר להשתמש אבל בתבונה, ולא לפגוע ולהרוס"; "ים המלח הוא פלא עולמי, המקום הכי נמוך בעולם, ואנשים מבזבזים את משאביו על תמרוקים... דבר אשר אפשר לנסות ולפתח להפיק מחומרים אחרים"; "כריית מחצבים היא טובה ומפתחת את הכלכלה, אך חובה לפקח על הכרייה ולהגביל אותה שמה שתבצע פגיעה בטבע, כמו שכבר קרתה".

כרבע מן המשיבים אף ציינו כי הכרייה והקידוחים פוגעים בבעלי החיים ובצומח: "זה מזהם את הים ופוגע בעולם התת-ימי"; "זה פוגע בבעלי החיים שחיים שם, זה פגיעה בטבע, זה חדירה לטבע, זה על חשבון משהו". כמו כן הזכירו כי עצם הפעילות התעשייתית גורמת נזק סביבתי וזיהום אוויר: "בקידוח, בעצם השימוש במכשירים כבדים

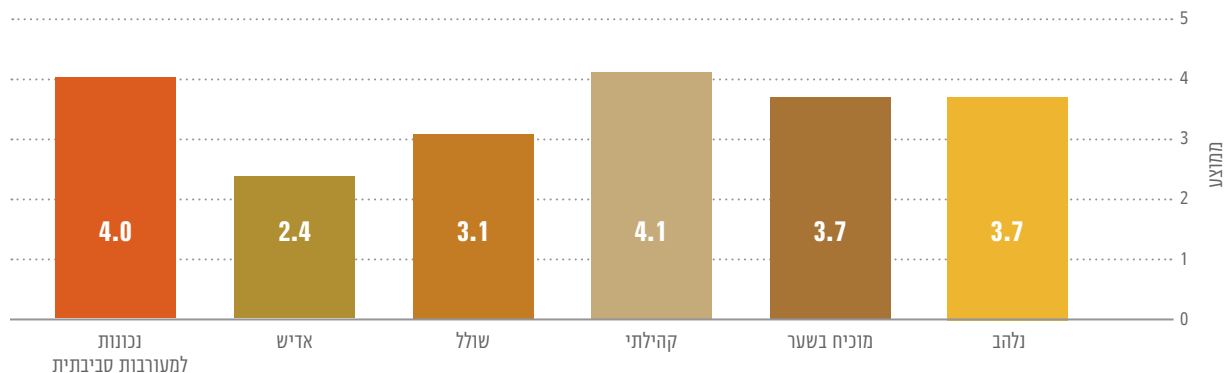
ד. עמדות ודעות בנושאי סביבה בקרב מגזרים בחברה הישראלית

פעילים חברתיים, בעלי מקצועות חופשיים, בעלי הכנסה נמוכה, המגזר הדתי-לאומי והמגזר החרדי. מתווספים אליהם ממצאים רלוונטיים משאלון המחקר MATE ומשאלון ISSP.

תת-פרק זה מתאר את יחסן של קבוצות שונות בחברה הישראלית לנושאי סביבה. הוא מתבסס על ממצאים מתוך תשע קבוצות מיקוד שהתקיימו כחלק ממחקר זה: המגזר הערבי, המגזר הרוסי, צעירים,

א. המגזר הערבי

גרף 3: המגזר הערבי – "טיפוסי סביבה" ונכונות להעורבות סביבתית

הולכים עם אימא בצהרים ואוכלים. היום כדי לעשות את זה צריך לנסוע כמה קילומטרים טובים, וליהנות כמו שנהנינו. כל היערות והעצים הכול הולך ומצטמצם. בונים הרבה. עוקרים ובונים רחובות ובניינים.

- כדי לנשום אוויר צריך היום ללכת ולנסוע לזה. פעם זה היה ליד הבית.
- הסביבה שאנו חיים בה היא עם זיהום גדול. אני כקבלן שיפוצים – כל החומרים שאנחנו עובדים איתם עושים זיהום וכאב ראש מהדבק הקרמי, חומרים כימיים ומסוכנים. האוכל כימי ואתה לא יודע מה אתה אוכל – פעם לפירות היה טעם והיום אין להם טעם.

חברי הקבוצה סבורים כי ההתקדמות הטכנולוגית משפיעה על רמת הסכנה האישית מקרינה אלקטרומגנטית, על הניכור בין הורים לבנים ועל תחושתם של ההורים כי העיסוק המופרז במחשבים מפחית את יכולותיהם האישיות והחברתיות של ילדיהם.

- כולנו נושאים את הזיהום איתנו. אני לא יכולה להימנע או להיפרד מהלפ-טופ או האיפון, אני מחזיקה בו 24 שעות ביממה ליד המיטה או במשרד. אני לא יכולה לומר "לא" – אני לא רוצה את הפלאפון שלי. נזכרתי באבא שלי שהיה טלפון אחד בשכונה והם קראו אחד לשני. עכשיו כל דקה הטלפון מצלצל. זה זיהום. כשאימא שלי הייתה בהיריון, היו לה תאומים ולי גם תאומים. מתי היא ידעה שיש תאומים? כשהיא נכנסה לחדר לידה... אני מהחודש הראשון ידעתי וראיתי שתי נקודות. כל האולטרסאונד משפיע על התינוק. בעבר לא היו מומים. אולי היה אבל לא כמו היום. משהו אחרון, בעבר כשהיה לנו חג הצלב, היינו הולכים בשכונה והיה זיקוק אחד. היום כל יום יש זיקוקים וזה גם זיהום לסביבה.

ממצאים מפגישת קבוצת המיקוד של בני המגזר הערבי

רקע: הפגישה נערכה במתנ"ס בנצרת עילית (כלומר בעיר יהודית). נכחו ארבעה גברים: איש שיווק, קבלן שיפוצים, פקיד במחלקת הגבייה של העירייה ומורה לפיתוח קול, ושש נשים: מאמנת אישית, מורה למדעים ולאיכות הסביבה ומנחת קבוצות, רכזת חינוך, קצינת ביקור סדיר, מזכירת בית ספר ומורה לאמנות. טווח הגילים של אנשי הקבוצה 35–45. האווירה הייתה פתוחה ועליזה.

החווייה הסביבתית והקשריה

חוויית הסביבה של משתתפי הקבוצה צבועה בצבעים של נוסטלגיה אישית ומשפחתית. אנשי הקבוצה תיארו את הקרבה לטבע בעבר, וקבלו על התדרדרות המצב הנוכחי המתאפיין במפגעי זיהום סביבתי, בפגיעה קשה בטבע ובזמינות נמוכה של הנאה ממנו.

- בילדות שלי שאבא שלי היה לוקח אותנו בטרנזיט והלכנו לטבריה לשחייה והכול היה טבעי, והאדם לא היה משחק בטבע. והמים היו עד החוף. והיינו כל כך נהנים... לפני שלוש שנים לקחת את הבנים שלי לאותו מקום. הייתי עצובה לראות את כל הזבל ואין מים. היה לי כל כך רע. יצאתי בהרגשה לא טובה ממה שקרה בטבע. טבריה מזוהמת עם ריח מגעיל, הים מזוהם משפכים, בכל מקום יש רעש ואין שקט.
- כשהייתי ילדה קטנה לא היה אף בית לידנו. היה יפה, היה לנו יער. היינו הולכים לטייל אחרי הצהריים ובחופשים. עכשיו אין מקום ללכת לטייל – בית ומפעלים ועשן מגיע לבית – אי אפשר לשבת אפילו בחוף בגלל הרעש מהמפעלים.
- כשהייתי צעיר, זכור לי שהייתה לנו חלקת אדמה עם עצי זית. הייתי יורד עם אבא והדודים ליום שלם. יושבים מתחת לעצים.

בבית הספר שלנו עובדים על איכות הסביבה וכל הזמן יש הרצאות לילדים על הסביבה. שמו מתקני בקבוקים. אנחנו ממחזרים גם נייר. הילדים כל הזמן שמים את הנייר בשק הגדול. אנחנו בית ספר ירוק וקיבלנו פרס על איכות הסביבה.

• היום אין עובד שעובד בבתי קברות, חבר'ה נאספים ומנקים בתי קברות, שותלים פרחים. אני לקחתי פרויקט לשתול פרחים בכניסה לספרייה ועם כיתה שלמה היינו עושים את זה – זאת עבודה קהילתית. במשך שנה שלמה. אנחנו מדברים על זה ומנסים להתארגן ולעשות, ועושים.

• כשהייתי ילד אספתי זבל. גם החברים שלנו אספו זבל בכל השכונות בנצרת. ככה עזרתי לעצמי ולכל העיר להיות נקיה. זה עניין פוליטי וחברתי (הייתי חבר בתנועה הקומוניסטית). וגם עכשיו כשיש תקציבים יותר טובים מאשר בשנות ה-70 וה-80, עדיין יש פעילות של חברים שמתנדבים. למשל יש אדמה או משחקיה שהעירייה לא נתנה לה יחס, אז אנחנו מתנדבים בשכונות בנצרת, ובשוק ביום ראשון. וניקינו את כל הקירות וצבענו לא מזמן. אני משתתף עם חבר'ה ב-4-5 ימים בשנה שאנחנו עובדים לשמור על הסביבה ולנקות.

• מעבר לבתי הספר אין, אין בקהילה. הבעיה היא יוזמות אישיות ואין משהו כללי. פה אם משהו חרוץ רצה לעשות יוזמה אישית אז עושים.

מאפייני המגזר בזיקה לנושאי הסביבה

לשאלה אם הקשר של המגזר הערבי לסביבה הוא בעל מאפיינים ייחודיים, ציינו חברי הקבוצה את הקיפוח התקציבי (לעומת המגזר היהודי) הבא לידי ביטוי במשאבים מצומצמים המופנים לנושאי סביבה; את הקושי, הבולט במיוחד בחברה הערבית, לקיים סמכות הורית כלפי הילדים גם בנושאי סביבה; את העוני באוכלוסייה הערבית המביא לאדישות כלפי הסביבה; את היעדר האכיפה, המביא לזלזול סביבתי גם בקרב האוכלוסייה הבוגרת. חברי הקבוצה אף קשרו במרומז את הוונדליזם הסביבתי של בני הנוער להקשר הפוליטי.

• אין השקעה בסקטור הערבי. התקציב של נצרת עילית גדול פי שניים משל נצרת למרות שיש פי שניים אנשים בנצרת. אם אין תקציב אז אין פרויקטים ואין השקעה. ביקשתי מעיריית נצרת להביא מתקני מחזור. זה היה הפרויקט שלי. הם אמרו שאין תקציב לפנות ולעשות ולא עשו.

• במשרד לאיכות הסביבה נתנו לעריית נצרת 120 אלף שקל – לחלק לעשרה בתי ספר ושש חטיבות – מה תעשה עם סכום כזה?

• יש בעיה עם החוקים, מה שהכניסו לבתי ספר, שנתנו כוח לתלמידים על המורים. גם בבתיים לאב קשה להרביץ לבן. "אסור" לדבר עם האישה (כלומר האישה עומדת על שלה). למורה בבית ספר "אסור" לדבר עם ההורים (משום שהם עומדים על שלהם מולו). פעם היינו מכבדים מורים. זאת היום הסביבה החברתית.

• פעם היו חברים של בית, אבא שלי ידע מי כל החברים שלי, הם היו נכנסים לבית ומכירים את המשפחות. אפילו אם הבן לא בבית אני יכול לשבת איתם. זאת הייתה תרבות עם כבוד. היום בני דודים שלי, ההורים שלהם לא יודעים מי החברים שלהם ולא יודעים איפה הם מבלים עד הלילה – זה גורם לסמים ונשק והתנהגות לא תרבותית וזה גורם נזק. זה אחד הדברים הראשונים שמקלקלים את הסביבה. זה התרבות והחוקים שמנעו לחנך את האנשים. מזה זה מתחיל.

• לעניים אין תרבות לסביבה ולא מתעניינים באיכות הסביבה. אני רואה בשכונה. יש עוני בשכונה אז אין מודעות לניקיון.

• כשהיינו קטנים היו דברים כמו עץ ונייר והיינו עושים ובונים משחקים. היום תן לילד, שידוע על המחשב יותר ממי שעשה את המחשב, תן לו חתיכת עץ והוא לא יודע מה לעשות איתה. היינו מבסוטים, מרוצים. היינו עושים מהנייר אווירון. הוא לא יכול לעשות.

• היינו עניים לפני 10 שנים אבל הכול היה בטוב בשמחה. נסענו פעם בשנה לים והיה כיף. היום הילדים לא רוצים. פעם היה רחוב ושם היו משחקים כדורגל, היום אין רחוב. ילדים רק יושבים מול מחשב, לא עושים פעילות, הם אדישים, רק מקבלים או מהמחשב או מהטלוויזיה ולא מפעילים את הראש. כל זה מזיק.

חברי הקבוצה קשרו את הבעיות הסביבתיות להתדרדרות תרבותית: חוסר התחשבות, גסות, אדישות, ונדליזם ובזבז, ולדבריהם הבעיות הסביבתיות קשורות גם להיעדר סולידריות חברתית ולדומיננטיות של החומרות בישראל.

• אני רוצה לספר על הרעש. זאת חוויה שלילית בשבילי. יש הרבה רעש מהמכוניות, מהאנשים – היום מדברים בטון אחר. יש לחץ שמלחץ אותי. בילדות לא היו מעירים אותנו כשאספו את הזבל. היום מעירים אותנו. אתמול בשעה ארבע בבוקר אנשים צועקים, אבל להעיר את האנשים? איך? יש רעש מהבוקר עד הבוקר.

• כשהיינו קטנים היינו שותים בבית מכוס אחת, היום כל ילד מביא כוס זורק, בבית בסביבה, בכל מקום. זה לא טוב.

• הדבר הרע שמפריע לי איך שאנשים נוסעים בדרך ברחובות וכל דבר זורקים מהחלון, שקיות ממתקים, זבל, ואין מודעות לדבר הזה.

• המשחקים של הילדים זה באלימות. יש את הרוגז הזה שמוציאים. כל המשחקים של אלימות. אנחנו היינו משחקים במשחקים חברתיים. ידענו לכבד אחד את השני.

• אנחנו נחנקים. אין אוויר נקי לנשום. כשאתה מסתכל לעתיד אתה רואה שזה נהיה עוד יותר גרוע. אני לא רוצה להיות פסימי אבל אני לא רואה את זה משתפר. בעלי ההון מחליטים, ולהם חשוב לעשות כסף ולא האנשים.

• בשנות ה-70 בכל נצרת – טובת הכלל הייתה עולה על טובת הפרט. אפילו בפוליטיקה. היום ההפך. בשכונות לכל שכונה היה ועד שהיה דואג לשכונה. את כל תלונות השכנים היה מביא לעירייה ופותרים את זה. היום כל אחד דואג לעצמו לבית שלו, זה גם גורם לסביבה להתדרדר לתהום. היום גם הכול שווה כסף. הכסף שווה יותר מהבן אדם. כל העניין החומרי. היום החומר יותר טוב מהבן אדם, יותר טוב מהנפש. היום פלאפון יותר טוב מהאנשים.

פעילות סביבתית

איזו פעילות סביבתית מתקיימת בקרב אוכלוסייה זו? חברי הקבוצה דיווחו על מאמצים משפחתיים לקרב את משפחותיהם לטבע, על הצבת מתקני מחזור, על פעילות גוברת בתחום החינוך ועל התנדבות מקומית בנושאי סביבה.

• לפני חודש יצאתי לטיול עם המשפחה. רציתי להיות ביער בשקט ולנשום אוויר טוב. אין הרבה מקומות. אבל אני נוסע רחוק לחפש את זה. עם המשפחה, לשבת לאכול לשחק. אני והמשפחה נוסעים לחפש מקומות, לא ישר למסעדה. לפני שנה נסענו לצפון והבן קרא ספר, אמרתי לו שים את הספר בצד ותסתכל על השמש והאדמה והצבעים בנסיעה.

• החלו לאחרונה בנצרת בהכנסת מתקני איסוף בקבוקים וקרטונים והילדים התחילו להתרגל לזה, ואפילו רבים מי יכניס למתקן.

- צריך לעשות תכניות לכל מגזר וקבוצה. צריך משהו עם המשיכות מהגן לאוניברסיטה. חוג חובה כדי להפנים וללמוד שזה חלק ממני, ואני צריכה לשמור על כדור הארץ. כולנו יודעים שהוא בסכנה.
- תמצא מטרה משותפת שטובה, שזה איכות חיים, והם יוכלו להתחבר, ואז הם יפעלו למענה. גם מורים צריכים לעבוד את התהליך כדי ללמד. הרבה מורים לא התחברו בהתחלה עם נושא הסביבה. כל שנה אני עושה פרויקט חדש. אפילו ההורים באו אמרו שלמדו מהילדים. אני מעבירה את זה בכיף, בחוויה והם מעבירים להורים.
- אפשר לעשות פרויקט משותף לעבוד על נצרת ונצרת עילית. פעם היה דבר כזה וזה ירד כי לא הצליח. אנחנו נסענו לקיבוץ ליומיים והם באו אלינו. לפני חודש הלכו לנווה שלום ושרפו להם. צריך להשקיע יותר אבל מלמעלה ולא רק אנשים פשוטים. פרויקט דו-קיום מהממשלה בעניין הסביבתי. שזה יהיה פרויקט בהמשכיות לטווח ארוך לחמש שנים ונראה מה קורה. האם אנחנו פתוחים לנושא הזה או לא. אני חושבת שהחברה שלנו פתוחה, ותינה מפרויקט כזה.

הנעה לפעולה ברמה האישית

לשאלה "מה יגרום לאנשי הקבוצה להצטרף באופן אישי לפעולה למען הסביבה", ענו המשתתפים כי דבר זה יקרה אם המצב הסביבתי ישתנה באופן דרסטי לרעה, אם המצב הכלכלי ישתנה באופן ניכר לטובה או אם "יחזרו הזמנים הטובים" – תחזור הסולידריות החברתית, ותחושת השייכות למקום ולחברה תתעצם.

- זה יקרה אם המצב יהיה יותר גרוע שאי אפשר לסבול אותו יותר. עכשיו אנחנו סובלים וזה קשה אבל עוד יש לנו אוויר לנשום. אם זה לא יהיה – חלאס...
- הפחד על הילדים שלנו והעתיד שלהם. אני יכול ללכת בין הנקודות ולהסדר. אם יהיה משהו שכל כך ידאג אותי ויהווה סכנה להם, אז זה יפעיל אותי. אם אתה מתחיל משהו אז יש עשרות אנשים דוחפים אותך אחורה. אם לכולם יש את אותה סכנה – אז כולם מתחילים לרוץ. במלחמת המפרץ שהיו מגיעים טילים לשכונה, חזרו דברים שהרגשתי אותם מזמן. "נו איך אתם מרגישים?" חזרה הדאגה אחד לשני, שהיום כבר לא קיימת. כשיש סכנה כללית לכולם – אז כולם מתלכדים.
- לפחד, להרגיש שזה לא רחוק אלא פוגע בנו ועל בשרנו, כשנפחד אנחנו נפעל.
- שיחזור הזמן הישן ואיך שחינכו אותנו וזה היה זמן יותר טוב. הזמן הטוב לסביבה, שאחד דאג לשני. אם הזמנים ההם יחזרו אני אשתף. שהחברה תהיה יותר טובה, אנשים יותר נחמדים אחד לשני.
- כשאתה פותח חדשות אתה שומע אסונות, רג, שוחד. אפילו התקשורת אשמה. אין דברים טובים.
- לכבד את הזולת. אם אני מכבדת ונותנת לאחר מקום לידי, אז גם אנחנו נכבד את הסביבה. הילדים שלי יביאו אותי להתחיל – אם כולם יעשו ויחנכו. זה שייכות. להיות שייך.
- לסיכום, יחסה של החברה הערבית לסביבה מושפע מהמעמד של ערביי ישראל בחברה הישראלית כקבוצת מיעוט, ומהול בתחושת קיפוח במשאבים. כמו כן, ישנה התייחסות לכך שבחברה הערבית אין מודעות מספקת לבעיות של זיהום סביבתי, ואין אכיפה סביבתית ברשויות המקומיות הערביות.

- כל הזמן שאין לאנשים זמן, אז שום דבר לא יתקדם. אני עובד 12 שעות ביום ואשתי עובדת שתי משמרות. פעם הייתי נועל נעל ומתקן אותה 20 פעם בשוק. היה לנו רגיעה והיה זמן לשבת ולחשוב. לי אין זמן לילד שלי לשאול מה עשית בבית הספר. היה לך מועדון בשכונה אבל כבר אין כוח ללכת. אין כוח להגיד לילד אל תזרוק, כי אנחנו עייפים.

- בנצרת חונים בשביל או בכל מקום ובנצרת עילית לא – שמים פתק ומשלמים כסף. בנצרת זורקים מהחלון ומלכלכים, ובנצרת עילית לא. בנצרת הנהג משיע מוזיקה בכל השכונה, ונכנס לנצרת עילית ומכבה. אנשים משתנים 180 מעלות ברגע שיוצאים מנצרת. בכל מקום יש את האנשים שלו. אצלנו זה חדש עדיין. יש מודעות אבל יש אנשים שלא אכפת להם. החברה הישראלית הרגילה אותנו, שכדי ללכת ישר צריך לקחת בחשבון שיש אכיפה ועונש. בערים הערביות אין אכיפה ולכן זה המצב.

- אנחנו גרים בנצרת בשכונה שהיא ירוקה ויפה עם עצים. בחרנו שם בגלל הנוף. אבל הנוער מצית. המנטליות של הנוער השתנתה. הם לא משחקים באופניים אלא עם אש, ועושים מדורות בכוונה לשרוף את הנוף. יש משחקיה והציתו הכול. הילדים שהציתו הם חסרי חינוך מהבית, הם לא אשמים. מה שאנחנו מחנכים זה מה שיוצא. אנחנו מדברים על נוער בן 16. זה לא פעם אחת או שנייה שאנחנו קוראים לכיבוי האש. הנוער אצלנו יש לו משהו בפנים שצריך לצאת, אבל בכיוון הנכון. הם קרבנות אבל צריך לעבוד על זה.

מי אחראי? מה ניתן לעשות?

חברי הקבוצה סבורים כי האחראיות לשלום הסביבה משותפת לאזרח ולרשויות – וכך גם הפתרונות. על הרשויות "להשקיע מלמעלה" – להעלות את התקציבים המקומיים, להשקיע בחינוך ובהגדלת המודעות ולמשוך את הציבור להיות מעורב בשמירה על הסביבה. מצד שני על הרשויות לאכוף את השמירה על הסביבה – גם על ידי האצלת סמכויות אכיפה לחלק מן האזרחים. עוד נאמר (בתשובה לשאלה), כי נושא הסביבה עשוי לחבר בין יהודים לערבים.

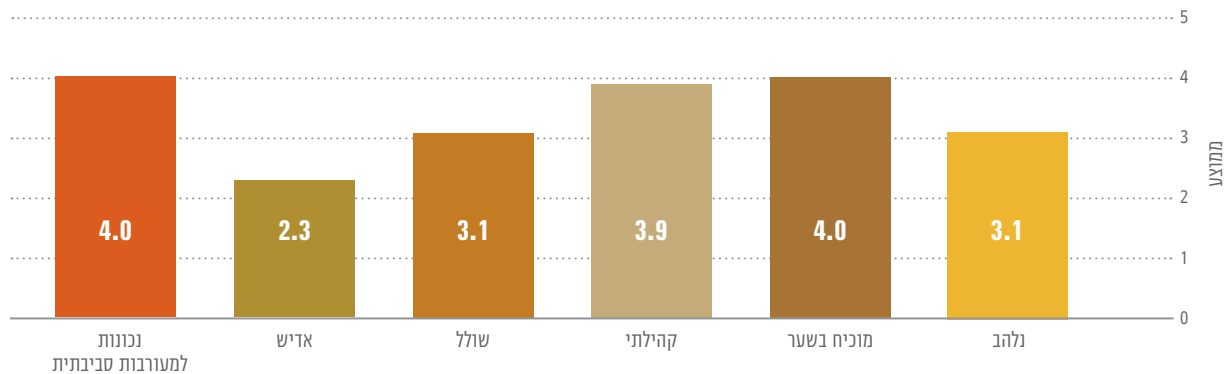
- אני למדתי מהחיים שאם יש בעיה כוללת, כולם אשמים. יש אשמה על ההורים, על הממשלה, על החברה. לכולם יש חלק בעניין.
- העניין כולו מתחיל ונגמר בחינוך. זה בבית אצל ההורים ובבית הספר וגם הממשלה אחראית. כל הגורמים במדינה אחראים. זה שרשרת. אם מחנכים נכון, אם מפחיתים את הלחץ שלוחצים, זה יקרה.
- בן אדם מטבעו רוצה להתקומם ולעשות מה שהוא רוצה. בשביל זה יש חוקים, כדי שאדם ילך בדרך הנכונה. צריכה להיות אכיפת החוקים. לא בכוח. צריך ללמד. צריך לשים תכנית ולהפעיל, לא בכוח אבל להכריח אנשים להתחיל עם זה כדי להיות יותר טובים. כי כל אחד חי לבד ולא אכפת לו מהשכן שלו. פעם כולם היו עוזרים, היום אף אחד לא עוזר וזו הבעיה. צריך את כולם ביחד, אני יכול להאשים את כולם וכולם צריכים לתקן את עצמם.

- צריך להכניס אנשים להיות מעורבים יותר. יש מודעות ועלונים אבל אנשים עדיין מרוחקים ולוקח זמן עד שזה יגיע אליהם מהילדים. אז צריך להיות מועדון של שומרי סביבה עם כרטיסים, שיכולים לשים פתק על האוטו, לעצור את מי שמלכלך.

- מצד שני לא צריך לקשר בין עונש לשמירה על הסביבה, אלא ללכת בדרך אחרת. שאנשים יפנימו מגיל צעיר שאין רק קשר בין עונש לאיכות סביבה.

ב. המגזר הרוסי

גרף 4: המגזר הרוסי – "טיפוסי סביבה" ונכונות למעורבות סביבתית

המים. בעבודה פותחים את הברז והמים זורמים סתם. יש זלזול וזה משהו תרבותי.

- כשבאתי לבית הספר לראשונה אמרו לי: "המורה שלך היא כמו האימא השנייה שלך, בית הספר זה כמו הבית השני שלך". אנחנו ידענו לתת כבוד. היום המורים לא יודעים את השמות של הילדים, היום למורים כבר לא אכפת, ואין לילדים כבוד. משנה לשנה זה נהיה יותר ויותר גרוע. כי אם המורה היה מזמין הורה ברוסיה, ההורה היה מפחד. פה זה הפוך, המורה מפחדת כי ההורה יצחק עליה וישפיל אותה לפני כל הילדים.

ביקורת על התנהלות הגורמים הפוליטיים בנושאי סביבה
חברי הקבוצה מתחו ביקורת קשה על מקבלי ההחלטות בנושאי סביבה והאשימו אותם בחובבנות, בפעולה מתוך אינטרסים זרים תוך הטעיית הציבור ובשחיתות.

- אם אתה יושב בכיסא והגעת לצומת החלטות – אין בעלי החלטות פה. לפעמים לא יודעים מה המטרה. לא יודעים את הדרך, ואם יש סטיות בדרך ולא יודעים איך להמשיך למטרה. אין מספיק ידע – אנשים לא יודעים. כולם גיבורים – אני יודע! ידיים תותבות אבל אני יודע! אם לתת לו מטרה לקחת איזה פרויקט לנקות גן – הוא לא יסתדר.
- כשאני פותחת טלוויזיה אני רואה שהכול הופך למאפיה וכסף – למשל מראים אדם שהמציא מכונה שאפשר לעשות דלק מגלגלי מכוניות – בישראל לא קיבלו את זה כי בארץ יש אינטרסים של העלאת מסים. עכשיו יש בעיה עם המכוניות האלקטרוניות וגם לא נותנים להם.
- היה באשדוד מחסן קטן שאנשים היו מביאים בגדים לאנשים נזקקים. נזקקים היו משלמים כמה שקלים והולכים מבסוטים הביתה. עכשיו שמו פחיתחזור של בגדים, יותר קל לזרוק שם מאשר ללכת לטרוח ולתת. את הבגדים נותנים למוסכים, לסמרטוטים וחלק מוכרים למדינות עולם שלישי עניות. הכול ביוזם הכול כסף. הבקבוקים שכל המאפיה בעירייה לקחו. זה מיליונים.
- כל מי שמתעסק יש לו אינטרס. התאגיד עושה מיליארדים והאנשים סביבו עושים מיליארדים.

ממצאים מפגישת קבוצת המיקוד של עולים מבר"מ ("המגזר הרוסי")

רקע: הפגישה נערכה במתנ"ס באשדוד. נכחו חמישה גברים: מחסנאי, מחסנאי ממוחשב, עובד מפעל, מהנדס אלקטרוניקה ומנהל פרויקטים, ושש נשים: שתי מוכרות בחנויות בגדים, מטפלת, מנהלת רכש, מנהלת משפחתון ופקידה במשרד. טווח הגילים של אנשי הקבוצה 35–55. האווירה: מתוחה מעט, קבוצה שמיעטה במילים והיה צריך לדובבה.

מאפייני המגזר בזיקה לנושאי הסביבה

לשאלה אם הקשר של עולים מבר"מ לסביבה הוא בעל מאפיינים ייחודיים השיבו חברי הקבוצה בחיוב. הם ציינו את השמירה על הסביבה כערך חינוכי בסיסי בבר"מ, המוקנה מגיל צעיר בבית ובבית הספר, וכערך תרבותי העומד בניגוד לתרבות הישראלית בכלל ולהיעדר השמירה על הסביבה בפרט.

- איפה שגדלנו לימדו אותנו להשתדל כמה שפחות להרוס את הסביבה, לגדל עצים, לא ללכלך. לא היה לנו את העניין של מחזור – לימדו אותנו לאסוף את כל האשפה. היום כשאני הולכת לים ורואה שקיות או בקבוקים שצפים על המים זה מוציא אותי מדעתי.
- ברוסיה מכתה א' יש הרצאות, ומכיתה ה' יש שיעורים והיו מדברים איתנו על האקולוגיה ואיכות הסביבה. איכשהו זה נכנס. אנחנו לא נזרק זבל שלא לפח.
- יש לנו מנטליות אחרת ושונה – בתרבות, בהתייחסות לדברים. לדוגמה: אני בפארק עם הילדים, יוצאת קייטנה בקיץ לפארק. זורקים הכול – והמדריכים שקט דממה. את הילדים שלי אני מנסה ללמד. השאלה כמה הם מפנימים.
- פה בכיתה א' אתה הולך עם הילד – עומדת מורה עם סיגריה וקפה. ברוסיה אין דברים כאלה. יש לי בת בגיל שלוש והיא אף פעם לא זורקת נייר או מסטיק ברחוב, היא מחפשת פח זבל.
- יש לי בעבודה צברים ואני שומעת דיבורים על הנקיון בבית. נכנסתי לאוטו של הבוסית כמו פח זבל, אפילו לא היה איפה לשבת על הכיסא. אז היא זורקת ואחר כך מנקה. אותו דבר עם

כיצד ניתן להפוך את ישראל לסביבתית יותר?

חברי הקבוצה סבורים כי המפתח להפיכת ישראל לסביבתית יותר, נמצא בידי הדור הצעיר, שיש לחנכו בכיוון זה מהגיל הרך – יש להעניק לו את הידע הנדרש ובו בזמן לחנכו באמצעות מתן דוגמה אישית ובאמצעות הסברה. באשר למבוגרים יותר, התקווה לשינוי קטנה יותר. חברי הקבוצה הציעו להשתמש במסעות הסברה בכלי התקשורת, באכיפה, באימוץ פתרונות טכנולוגיים סביבתיים מן העולם, ובביסוס ההבנה שכלכלה ירוקה יכולה להציע מקורות תעסוקה נוספים. חברי הקבוצה הדגישו שמדובר במהלך תרבותי-חינוכי שמתרחב מעבר לנושאי סביבה בלבד.

אני מסתכלת על הדור הצעיר, שמעצבן אותי היום, אבל התקווה היחידה שלי זה הדור הצעיר כי משם אפשר לשנות כל חברה. בתי ספר וגנים, להכניס לבתי ספר ולגנים אנשים שמאמינים בדברים האלה, אני מאמינה שאפשר למצוא אנשים. אם היום אין אנשים, אז להכניס בכוח. בהתחלה שיהיה בכוח, לא אכפת לי מדמוקרטיה בנושא הזה.

צריך ללמד אותם בבית. זה בא מאיתנו. הסביבה מתחילה מאיתנו. אני מלמד את הילד ואז הוא עובר את הגבול של הבית. לתת דוגמה אישית שכולם יראו. הדבר הראשון אכפתיות. רק ככה העסק יכול להתקדם, בחינוך, בתרבות.

בישראל, לטלוויזיה יש השפעה ממש גדולה. מגיל קטן הילדים יושבים מולה. אדם חוזר מהעבודה ומתיישב ליד הטלוויזיה. גם לעיתונאות שלנו יש השפעה על אנשים. אז צריך להכניס לשם. כמו בסרטים שהאמריקאים היו משדרים שארה"ב המדינה הכי טובה – שטיפת מוח. בסדר, זה לא דמוקרטי.

אנשים סביבנו הם מקרה אבוד, קשה לשנות אותם. לשכנע אותם זה אחוזי הצלחה בודדים. אבל לדור הבא אפשר להתחיל קמפיין הסברה וכך מתחילים נבטים. בגיל שלנו או שיש או שאין. לשכנע אנשים בגילנו כבר אי אפשר, היום אין מה לעשות.

נושא הסביבה הוא רחוק, ושאר הדברים נראים יותר קרובים. אם עוד כמה דורות משהו ישתנה בסביבה, עכשיו זה לא מעניין. אנשים מאוד עצלנים מטבעם, הם יכולים להבין הכול אבל עשייה היא תמיד קשה.

אתמול אורח בבניין שלנו נכנס עם סיגריה למעלית, למרות שיש שילוט. גם רוסים מלכלכים אבל זה עניין של תרבות. צריך להסביר ולהעניש אם עושים משהו. אצל הפינים כולם נוסעים כמו שצריך כי יש להם קנס פר משכורת אז הם מבינים טוב מאוד. מסבירים – תעבור הלאה. יבינו רק דרך הכסף.

במקום להעלות את מחיר הנפט ולקנות מאנשים שלא רוצים למכור – מהמים אפשר להוציא הרבה אנרגיה שלא הורסת ולא מרעילה את הסביבה. יש את זה בכל מקום, ואף אחד לא יצטרך להילחם בשביל זה. תכניות כאלה נעשות בארצות הברית ובבריטניה.

יש את פחי המחזור ויש אנשים עם מודעות ועם הזמן זה ייכנס לכל העדות ולכל הגילאים. בסופו של דבר זה יתחיל לעבוד. אנחנו מפרידים למטרה מסוימת אז יש אנשים שעובדים כדי למחזר. וכך מחזור נותן עוד מקומות עבודה לאנשים.

קודם כל אדם ישנה את עצמו, ואחר כך את העולם שסביבו.

הנעה לפעולה ברמה האישית

לשאלה "מה היה גורם לחברי הקבוצה להצטרף באופן אישי לפעולה אקטיבית למען הסביבה", ענו חלק מן המשתתפים כי יסתפקו בעשייה אישית לאור חוסר התוחלת שבניסיון להניע אחרים לפעולה. אחרים אמרו כי יעשו מעבר לכך אם העשייה הסביבתית תהיה משותפת לכלל הקהילה, אם יראו את הקשר בין פעולה לתוצאה, ואם תתקיים שקיפות לגבי תרומתם האישית. חלק מחברי הקבוצה הסתייגו מפעולה חברתית מאורגנת ברוח המחאה החברתית.

אני הגעתי לשלב של ייאוש. אתה מסתכל על הסביבה שלך ורואה שלאף אחד לא מזיז. אני לא אהיה כמו הסביבה שלי ולא אתנהג כמו שהסביבה מתנהגת, אבל אני לא אלחם בזה יותר. כי בשלב מסוים אין לך לא כוח פיזי ולא נפשי, כי בשלב מסוים אתה מרגיש כמו דון קישוט שנלחם בטחנות רוח. אני אעשה מצדי את מה שאני חושבת לנכון, אבל אני לא אנסה להשפיע על אחרים. כמה אפשר לנסות להשפיע על אחרים שזה לא עוזר?

אני מוכנה לדבר עם ההורים ולהסביר לילדים מה שצריך להיות. אפילו בעבודה ולשכנים. לא יודעת אם זה יעזור אבל אפשר להתחיל מזה. אני מוכנה לעשות את זה בלי תנאים.

עושים ניקיון בבית לפני פסח, אז צריך פסח גם בחוץ. אני מוכנה לעשות עם הילדים – להסביר איך להתנהג. הם גם רואים איך אני מתנהגת ומה אני עושה, הילדים שלי גדלים לפי חינוך.

נושא שהיה מדבר אל האוכלוסייה הרוסית: ברוסיה פעם היו עושים – היה לנו ימי שבת – "סובוטניק" שיוצאים ומנקים את כל הסביבה. כולם ביחד. זה היה חגיגי והיה שמחה. יום ניקיון, היו מקבלים על זה ימי חופשה. היינו אוספים ניירות וברזל פעם בחודש.

כולנו היינו מתחילים לעשות אם היינו רואים באופק שנגיע לתוצאה, בסביבה קשה לראות תוצאות. אם כל אחד היה יודע שאם אני עושה איקס – אז יורידו את מחיר הדלק, לא יהיה זיהום אוויר. חוץ מזה שאני יודעת שפלסטיק מתכלה הרבה זמן באדמה – אני לא רואה את הפלסטיק באדמה, ולי לא אכפת מה יקרה עוד הרבה דורות.

אנחנו צריכים שקיפות, אני אעשה משהו אבל רוצה לדעת לאן זה יוביל. בן אדם צריך לדעת – הוא ממחזר אבל לאן זה הולך? למי זה עוזר? לא יודעים על זה.

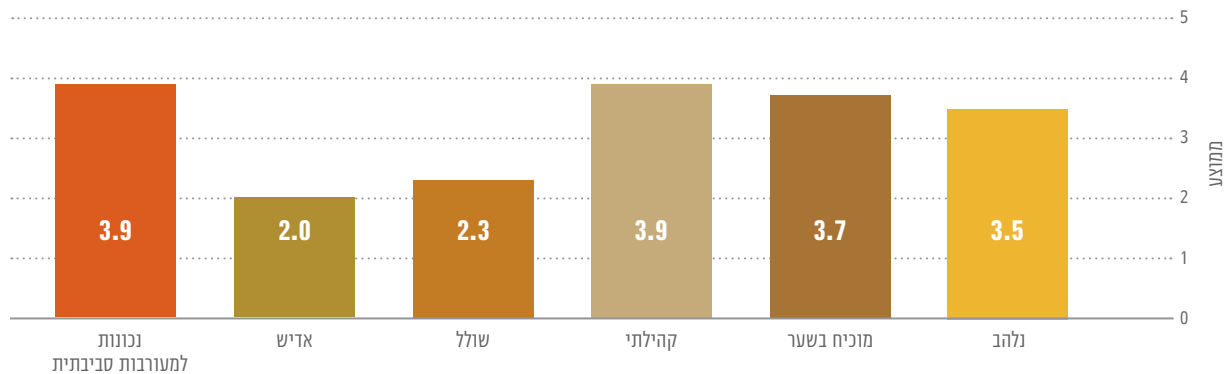
אנחנו נותנים תרומות. נכנסים אנשים ואנחנו כל הזמן נותנים, אני לא יודעת לאן הולך הכסף. אני לא יודעת אם אנחנו עוזרים למישהו או שזה הולך לכיס שלו.

(בעניין המחאה החברתית) הכול תסריט. בהתחלה בתל-אביב היה בסדר. כולם היו לבושים כמו חיילים. בעלי ההון עזרו להם. בהתחלה זה היה ספונטני ואחר כך נהיה מכוון. היו המטרות בהתחלה, אחרי שבועיים הנושא השתנה. זה הפך להיות משהו פוליטי. זהו נגמר. זה כמו בסרט "היו זמנים": היה ארגון עובדים שבהתחלה המטרות שלו היו להגן על העובדים ואז הם התחילו לעבוד עם המאפיה.

לסיכום, חברי הקבוצה הרוסית מבדלים את עצמם מן התרבות הישראלית ומותחים עליה ביקורת: הם מאשימים את השלטון בחוסר מקצועיות ובאינטרסים זרים, ומאמינים שהפתרונות הסביבתיים יימצאו בידי הדור הצעיר שיספוג את ערכי הסביבה ממערכת החינוך.

ג. צעירים

גרף 5: צעירים (גילאי 24–35) – "טיפוסי סביבה" ונכונות למעורבות סביבתית

ממצאים מפגישת קבוצת המיקוד של הצעירים

רקע: הפגשה נערכה במרכז השל בתל-אביב והשתתפו בה צעירים ממרכז הארץ, שישה גברים: מהנדס מכונות, סטודנט למשפטים, מבקר תרבות, עובד הייטק, יועץ השקעות בשוק ההון ומנהל פרויקטים בתחום הבנייה, וחמש נשים: עובדת חברת ביטוח, יועצת מס, עובדת חברת בזק בין-לאומי, עובדת חברת פלאפון ומורה למדעים. טווח הגילים של אנשי הקבוצה 25–35. השיחה הייתה מאולצת מעט, ניכרה מעורבות סביבתית גבוהה שהעשייה לצדה מצומצמת ואישית, וכן מודעות להיבטים התקשורתיים של הנושא הסביבתי.

נושאים סביבתיים המטרידים את הצעירים

חברי הקבוצה מוטרדים בעיקר מזיהום הים, מפגעי תחבורה, מעישון, ממחזור גורף ולא מושכל ומשליטה של מונופולים מזהמים.

לפני שבועיים הייתי בים ובכל פעם מנהג שחוזר על עצמו בכל קיץ – זבל אחרי קומיץ או מסיבה בלילה שלפני. הים הוא אחת הסיבות שנרשמתי לקאנטרי, כי אני לא סובלת את הלכלוך שם. אני לא שמה לב ברחובות, כי ברחוב שלי עוד נקי. אבל הים הוא זוהמה, אני מפחדת לדרוך שם, אפילו החול מגעיל אותי.

מטריד אותי שאנשים מעשנים בתחנה ואת מפחדת להעיר כי לא יודעים מה ההתייחסות. איך לא מונעים מילדים לעשן? יש התפרצויות ולא כולם מקבלים את זה בסבבה.

לאחרונה יצא לי להיות בחו"ל בברצלונה והתחבורה שם מתבססת על מטר, וכשאני באה לפה למה אני לא יכולה להגיע בקלות ולשמור על הסביבה? כל העשן והאוטובוסים – זה נורא.

אני נוסע על אופנוע, אם אנשים יעודדו רכיבה על דו-גלגלי, במקום להעלות את הביטוח יורידו אותו, אני לא מבין את המדינה, מעודדים אנשים לנסוע ברכב. צריך להוציא חוק שחייבים לנסוע ברכב אחד שלושה אנשים או יותר.

אותי מטריד נושא שקיות הפלסטיק בסופר. באירופה זה עולה כסף ואצלנו לא. אין התייחסות להתכלות של בד לעומת פלסטיק. צריך שזו תהיה הנחיה של המדינה, ולא יוזמה פרטית של סופר אחד.

• אותי יותר מטריד העניין שאנו מתעסקים בלמחזור את הדברים הפחות חשובים. קח לדוגמה את כוס השתייה החמה – היא תישאר בפח הרבה אחרי הנכדים שלנו. אתה לא רואה שום התייחסות לזה לא בפרסומות ולא בשום דבר שתתדלו הכי להימנע ולא להשתמש.

• לי מפריע כל מי ששולט בעולם, כל המונופולים של נפט ודלק, יש חלופות כיום אבל לא רוצים להפיל את החברות הללו. כל הגאופוליטיקה נעה סביב הנושאים הללו. זה מזהם ועולה לנו בבריאות ובכסף.

עמדות חיוביות מול עשייה מועטה

כאשר נשאלו הצעירים מדוע ישנו פער בין עמדות פרו-סביבתיות שהציבור הישראלי מחזיק בהן, לבין נכונותו לפעול באופן אקטיבי לשינוי, הם תלו את ההסבר במספר גורמים: תחושה של חריגות, תדמית נמוכה לתחבורה הציבורית, זמינות נמוכה של מתקני מחזור – בעיקר בפריפריה, עצלות, אדישות ושאלנות, עומס יתר ולחץ של החיים, תחושת ניצול כספי ותדמית "לא סקסית" להתנדבות למען הסביבה.

• יש התייחסות וניסיון בפרסום ובטלוויזיה להיות ירוקים, אבל זו טיפה בים ואפשר יותר. אני אישית משתדלת. בגלל שאין מודעות אז זה קשור לבושה. אם אני רוצה לאסוף בקבוקים אז יש בזה פדיחה, אז הפסקתי לעשות את זה כדי לא להיות שונה.

• אנשים חושבים שאוטובוסים זה נחות.

• בשנים האחרונות יש מודעות לאיכות הסביבה אבל רק במרכז. בבית שמש אין פחים כחולים או כלובים לבקבוקים.

• זה נראה קשה מדי. אז עם כל הקטע עם המים אנשים חילקו חסכמים בחינם, הכול היה נגיש וקל, לא היה קושי ומאמץ לעשות משהו. העשייה עצמה נראית מסובכת ומורכבת. אולי אם יידעו את הציבור שזה קל להיות ירוק ולהפוך את הבית לירוק וזה נגיש. אנחנו עצלנים. אני לא מפריד בקבוקים, אני לא שותה קולה אלא מים מהברז. ואני לא אלך לפח מיוחד.

• הרוב אדיש. עד שזה לא נוגע בך אתה לא מגיב. עד שהמסתננים לא התחילו לפגוע – כולם שתקו.

גם בתגמול, בהרחבת המודעות לנושאי סביבה ובטיפוח סביבתי. אחריותו של האזרח היא לשמור על הסביבה ולשמש דוגמה לדור הצעיר. האמירה הקבוצתית הכללית היא שבקרר הצעירים ישנה מודעות גבוהה יחסית לנושאי סביבה, לעשייה סבירה בתחום המחזור ולהימנעות מגרימת נזק סביבתי.

• אנחנו מצביעים כל כמה שנים לכל מפלגה, לפי הנושאים שלה. אני מעניק לה את הכוח כדי שתעשה את הפעולות משום שרוב הציבור אדיש ומצפה שמישהו אחר יעשה זאת בשבילם. מה אני? טיפה בים! אתה צריך התערבות מערכתית.

• הממשלה היא הסמכות העליונה, אתה לא יכול להיכנס למפעל ולדרוש, רק נציג הממשלה יכול לבדוק, ואם הם חורגים אפשר לתת קנסות. אדם פרטי לא יכול לעשות זאת.

• זה עניין של כפייה, כשיכפו עליך אתה תעשה את זה, זה כמו בחוף: עד שלא קונסים אותך אתה מלכלך, כשזה פוגע בך לא תעשה את זה. אולי צריך להשריש את זה.

• צריך חינוך ואיפה שאין חינוך צריך חוק.

• אצלנו יותר מדי גמישים. אם על כל דבר תקבל 200 ש"ח – לא תעשה יותר.

• תחליפו מזגן או מקרר ישן ואנחנו נממן לכם שלושת רבעי. תוך יומיים המכסה התמלאה.

• היום קיבלתי מחברת החשמל: אם אתה חוסך 10% ממה שהשתמשת בשנה הקודמת, תקבל הנחה של 10%. זה נחמד, הממסד עושה משהו.

• שהממשלה תממן ותכשיר אנשים לחינוך שיטמיעו פיתוח בר-קיימא.

• תלוי בסביבה בה אתה גר. אם אתה גר באזור נקי, עם הפרדת בקבוקים, אז גם ההורים מודעים. אבל אם אתה גר בטינופת כשכל הזבל בחוץ, המצב אחר.

• הדור שלנו פחות בעייתי כי הוא יותר מודע ויותר חי באינטרנט ומודע למה שהולך. הדור המבוגר יותר – פחות מעוניין, ההורים מעיפים הכול לפח כי אין מודעות.

• האחריות שלך זה שתהווה דוגמה לילד.

• אני מורה למדעים וחינוך סביבתי, אז אני גם מפרידה פסולת בבית. יש קומפוסטר בבית הספר. כשהילד מפריד פסולת אחרי ארוחת בוקר אז דברים זזים.

פתרונות ספציפיים שהועלו: אכיפה ממוקדת לפי קריטריונים פשוטים וברורים, הרתעה באמצעות מידע, תמריצים בכסף ובשווה כסף, שרלוונטיים לאוכלוסיות שונות, פרסומות עשויות היטב, יצירת שגרה ארגונית של שמירה על הסביבה ועשייה משותפת.

• לחייב חברות לפי כמות האשפה שהם מייצרים – כל טון עולה כך וכך. כמה שזיהמת כך שילמת.

• אם מישהו יזעזע אותנו עם זיהום המים אז זה יעשה לנו משהו. כל מהפכה מתחילה במחשבה. אם לפני 10 שנים היית אומר לתל-אביבי למחזור, זה לא היה קורה.

• ההתחממות הגלובלית הייתה פחד עולמי, אבל זה עבר, זה כבר לא בכותרות. הציגו לך שהכול הולך ללכת.

• אין לאנשים זמן חופשי, הם נחים. ופה אתה מדבר על עוד סוג של עבודה, עוד פעילות. ההתחממות הגלובלית הייתה פחד עולמי, אבל זה עבר וירד מהמודעות. זה כבר לא בכותרות.

• ישראל עדיין מדינה בהקמה, כולה 60 שנה. יכול להיות שהגבולות עוד ישתנו מחר. יש כל הזמן איומים מבפנים ומבחוץ ואנשים מצביעים לפי זה – אנשים לא יודעים איפה יהיו מחר. אנשים מצביעים לפי היצר ההישרדותי. בשווייץ אתה תצביע לפי איכות הסביבה.

• איכות סביבה זה פנאי במדינה שלנו. כרגע יותר מעניין מה קורה עם אירן או עם יהודה ושומרון.

• אנשים חושבים קודם על הכיס שלהם, וזה יותר חשוב מאיך שהסביבה תיראה. אתה משלם הרבה מסים, ואתה תלך לצד שלא פוגע לך באיכות החיים. הסביבה פחות חשובה מהכיס.

• לוקחים כל כך הרבה על ארנונה ומים, אז לקחת עוד? לקחת וגם עוד לבקש?

• אם לא יצא לך מזה משהו מוחשי יהיה קשה להביא אנשים, לא משנה כמה פרסומות. אדם עושה משהו ומצפה לקבל משהו בחזרה. אנשים רוצים את המוחשי – תמורה, כסף, כרטיס, מתנה.

• הייתי בהרצאה של חיים הורביץ – היום אין שום מחסור במים.

• זה לא סקסי ולא אטרקטיבי להתנדב למען הסביבה.

סביבה וצדק חברתי

כאשר הצעירים נשאלו לגבי הקשר שבין סביבה לחברה ולצדק חברתי הם התמקדו בסיבות לכך – אינטרסים, שחיתות, אפליה והונאה, וכמעט שלא התייחסו (אף על פי שנשאלה שאלה ישירה בנושא זה) לנכונותם להתגייס למען תיקון.

• כל החברות יש להם אינטרס להרוויח כסף, שופכים שפכים, לא שומרים. הרבה חברות עושות שיקול מה יהיה יותר זול – לקבל קנס או לעשות טיהור שפכים. הרוב מעדיפים לקבל קנס.

• זה קורה בכל המערכת – אפשר להביא פקח או לוביסט, עושים סקר מטעם החברה שאומר שהחברה לא מזהמת ונותנים אישור. אנחנו במדינה כזו שהכול לוביסטים וקומבינות. כל עוד למישהו יש אינטרס.

• יש תאגידים וחברות שלא תורמות לסביבה בלשון המעטה, הפיקוח הוא חלקי, אבל דואגים שהחברה תקבל את האישורים. יש את נשר והרבה מפעלים שלא מפקחים עליהם מספיק.

• היה מפעל דבק בתל כביר, כמעט כל בית קיבל סרטן הפה. איך הוא עדיין נמצא שם? כמה אישורים צריך כדי להזיז את זה?

• קח את דרום תל-אביב ואת מרכז תל-אביב – בכיכר רבין לא תהיה מזבלה מתחת לבית.

• יש הרבה אנטנות סלולריות. אתה אפילו לא יודע איפה זה.

• אנחנו דור עסוק. לרובנו אין פריבילגיה להקדיש יום להפגנה. אנחנו עושים דברים קטנים, ממחזרים, שקיות בד, זה צריך להיות הכיוון.

מי אחראי? מה ניתן לעשות?

משתתפי הקבוצה הטילו את האחריות למצב הנוכחי בתחום הסביבה ולשינויו על הממשלה ועל הרשויות, בעיקר בתחום האכיפה, אך

- אנשים מחפשים איך לא לשלם מסים ולקבל הטבות. לכל משפחה, אב בית שמגיעים ליעד בחיסכון במים או חשמל, כל אב בית יקבל נקודת זכות בתלוש. זה תמריץ כדי שלא יורידו להם במשכורת. אם לסטודנט נותנים נקודות זיכוי, אז אפשר לתת גם לכל אב בית במשפחה אם יגיעו ליעד בחיסכון של משהו.
 - כדאי לתת תמריצים והטבות למי שתורם – לאו דווקא תמריץ כספי, ואולי בהמשך אנשים יתרמו כי ירגישו שזה נכון.
 - אנשים היו מוכנים לתת 5 שעות לאיסוף פסולת מהחוף כדי ללכת להופעה.
 - אם המדינה הייתה מעודדת לימוד תחום סביבתי באמצעות 50% הנחה בשכר לימוד.
 - פרסומת, עם בר רפאלי. אני אקח את כל החבילה של החסכמים.
 - הפרסומות ההומוריסטיות אפקטיביות, למשל בסופר שאנשים קונים בלי הכרה, אז אני צמצמתי לדברים ספציפיים.
 - לדעתי אפשר להסדיר שבארגונים ובחברות יהיו ימים מסודרים – שעתיים בחודש שלוקחים את העובדים למען משהו. זה ישריש אולי את הנושא.
 - אנשים אומרים "אני אעשה" אבל הם לא יעשו. כשכולם יעשו ביחד אז זה יקרה.
- הנעה לפעולה ברמה האישית**
- בתשובה לשאלה "מה יגרום לחברי הקבוצה להצטרף באופן אישי לפעולה אקטיבית למען הסביבה", ציינו המשתתפים את הגברת המודעות לקשר בין סביבה לבריאות, שימוש בפרסומות "עזות ביטוי", זמינות ונוחות, איזון בין קנס לפרס וקישור השמירה על הסביבה עם הנאה וכיף.
 - מה שהיה גורם לי להגדיל ראש הוא הבריאות. אם הייתה לי מודעות שיש קשר בין סביבה לבריאות ושזה מזיק לי – זה מה שהיה גורם לי לפעול.
 - הגברת מודעות חברתית. זה מתבטא בפרסומות – גם אם זה לזעזע אנשים. אז אולי זה היה פותח לי את הראש לדברים שלא
- נחשפתי אליהם. כשזה משהו אישי ומדבר אלי, הייתי עושה מה שאני יכולה כדי לעזור.
 - הפחדה, לתת אינפורמציה מפחידה. באזור חיפה יש אחוז גבוה של סרטן. זה הכי חשוב לדעת שאנשים מתים בשל אי-איכות סביבה.
 - העניין הוויזואלי יכול לעזור: אנשים זורקים אשפה ולא יודעים מה קורה עם זה. צריך לצלם ולהראות מה הולך שם, ואיך בסופו של דבר הכול חוזר אליך.
 - יש לי פח נייר ומכל איסוף בקבוקים. זה מדרבן אותי כי זה קל לי, ואני לא צריך להתאמץ. זה חלק מהחיים. אני יורד לסיבוב עם הכלב וזורק את הבקבוקים. זה לא מאמץ בכלל.
 - אני לא כל כך הייתי מתנדבת ומעדיפה שיעשו את העבודה בשבילי, אבל אם זה יותר נגיש, יש פח זבל ופח לבקבוקים – והכול נגיש כדי שאני אכניס, אני לא אעשה דווקא.
 - מצד אחד נגישות. אם משהו יותר נגיש, אני אעשה יותר. מנגד קנס, זה ייתן את האיוון.
 - תמריצים ואולי ימי כיף, ימי גיבוש, ימי ניקיון או מסיבות שיכולים לגרום לך לבוא ולעשות יותר.
 - אני בקטע של פיצוי או קנס. אלה דברים שיזיזו לי לעשות משהו בפועל, או אירוע מיוחד סביב הכותרת של זה – כניסה מוזלת או בחינם, הייתי הולך. כשאני הולך לים וכל הנושא ששופכים מי שופכין ושהורסים חופים – הייתי משתתף בזה.
 - אני אשמח לקבל הטבה של לשלם פחות מס הכנסה.
 - מסיבת חוף שהכול ממוחזר, שיהיה משהו – הווי – סביב הנושא, שהמחירים מוזלים כי משתמשים בחומרים מוזלים – אז הייתי יוצא להשתתף באירוע כזה.
 - לסיכום, החשיפה הגבוהה של הצעירים למערכת החינוך, הפעילות ברשתות החברתיות והמודעות לנושא המחזור, הביאו את הקבוצה להפנמת ערכי הסביבה, להשתדלות לגרום כמה שפחות נזק סביבתי ולערנות כלפי היבטים בריאותיים הקשורים לסביבה.

ד. פעילים חברתיים

ממצאים מפגישת קבוצת המיקוד של הפעילים החברתיים¹⁰

קבוצת המיקוד של הפעילים החברתיים לא הייתה שונה באופן מהותי מקבוצות אחרות. ייתכן שהסיבה לכך הייתה האכזבה המתבררת מן המחאה החברתית או ציפיות יתר של עורכי המחקר. מכל מקום, הניסיון ליצור שיח סביבתי-חברתי לא הניב מעורבות משמעותית או דיון בתכנים חברתיים מובהקים.

רקע: הפגישה נערכה במרכז השל בתל-אביב. נכחו פעילים חברתיים ממרכז הארץ, חמישה גברים: פעילים במחאה החברתית בתחום יוקר המחיה והדיר, וארבע נשים: פעילה בסיירת הורים שכונתית, פעילה ב"אדם טבע ודין", פעילה במחאת האוהלים, פעילה במחאת העגלות ופעילה חברתית בשכונת המגורים. הקבוצה כללה צעירים (בשנות העשרים) ומבוגרים (בשנות החמישים). התחושה בקבוצה זו הייתה של תשישות מן העשייה החברתית לאור כישלון המחאה החברתית, שהושקעו בה מאמצים אישיים כבירים. כתוצאה מכך, המודעות להיבטים של צדק סביבתי לא תורגמה לאנרגיה של נכונות לעשייה סביבתית ואפילו לא לדיון מעמיק בסוגיית הסביבה.

עמדות חיוביות מול עשייה מועטה

כאשר נשאלו הפעילים החברתיים מדוע ישנו לדעתם פער בין עמדות פרו-סביבתיות שהציבור הישראלי מחזיק בהן, לבין נכונותו לפעול באופן אקטיבי לשינוי, הם שייכו את ההסברים לתופעה למספר גורמים: הצורך לחיות את היום-יום ולהתמודד עם אתגרי החיים ובעיותיהם, היעדר הזהדות עם סכנות סביבתיות רחוקות טווח ועם בעיות סביבה במקומות מרוחקים שאינן נוגעות לאנשים באופן ישיר, נגישות נמוכה של מתקני מחזור ו"רוח הזמן" המאפשרת "מחאות כורסה" באמצעות הרשתות החברתיות.

יש רמה מדינית ויש רמה עולמית. אבל ביום-יום אני לא אפגין בג'ונגל הריאה הירוקה, כי אני צריך לחיות את היום-יום.

רוב הציבור קם בבוקר לעבודה והולכים לישון מאוחר. יש אינטנסיביות של החיים.

הסביבה הכי פחות "must" מהכול, כי יש פה בעיות קיומיות.

כשמבקשים מאנשים מהמרכז לפעול בנושא של מפעל מזהם בצפון, הוא לא מרגיש אז הוא לא יעשה, משהו מהצפון כן יעשה. המשכנתה או שכר הדירה זה משהו אישי ובגללו קמה מחאה.

איכות הסביבה לא עלתה במחאה בשום מקום. במחאה הסתכלו בנושאים הבערים של היום-יום.

הנושא הסביבתי חשוב וקיומי ומאיים על החיים שלנו, אבל לא מדובר על סכנות מיידיות. זה שמישהו יקבל סרטן עוד 20 שנה פחות מעניין אותי.

נגיד כדור הארץ ייכחד עוד 5 מיליון שנה – אני לא יודע איך מחר אני אסיים את החודש. אז במסגרת מה שאני יכול לעשות – מחזור אני עושה, אבל לא מעבר.

אני לא רואה את עצמי גורר שקית בקבוקים שני רחובות לכלוב. באנגליה מתחת לכל בניין יש פח לאשפה לזבל אורגני ואחד למחזור. בארץ אתה דורש ממני לעשות פעולה אקסטרה שלא נגישה.

לא מסובך לעשות או להשתתף בעצומות בצפון, גם אם אני ברמת גן. לא צריך להגיע כמו פעם למקום עצמו. אני חותמת הרבה בפייסבוק. בלי לצאת מהבית אפשר להשתתף במחאה.

סביבה וצדק חברתי

כאשר נשאלו חברי הקבוצה לגבי הקשר שבין סביבה לחברה ולצדק חברתי, חלק מהם לא התייחסו לסוגיה כעומדת בפני עצמה. אחרים זיהו לפחות חלק מן הסוגיות הרלוונטיות, אולם באותה נשימה הביעו פסימיות וחוסר אונים לגבי פתרונות למצב של היעדר צדק סביבתי-חברתי.

זה לא עניין של צדק – מי גומר את החודש ומי לא. כשכדור הארץ ייכחד – זה יפגע באותה מידה בכולם. כל אחד צריך לדאוג כפוליסת ביטוח למה שיקרה אחר כך.

זה קשור לערכים וצדק. צריך להיות לאדם חופש בחירה לנסוע באוטובוס או באופניים או ברכבת, כמו האפשרות לקבל מים בחינם או לנשום אוויר. זה דברים בחינם, שפתאום אנחנו משלמים עליהם.

אם תושבים בחדרה צריכים להתפנות מהדירות כי הם שואפים עשן או באזור המפרץ לא יכולים לנשום, אז זה בהחלט קשור לצדק חברתי. המדינה צריכה לפעול לצדק חברתי – שכל אחד יקבל את מה שמגיע לו מול האחרים. המדינה צריכה לתת לכולם כמה שיותר בעניין הבריאות, החינוך וגם איכות הסביבה, כתחום בלתי נפרד מהבריאות.

אנחנו הולכים לצפון, ולאחרונה כל מיני רשויות החלו להשתלט על הירדן, וחסמו לשם דרכי גישה רבות. זה חוסר צדק חברתי.

זה מזכיר את נושא חופי הרחצה שהשתלטו עליהם. בקיבוץ בדרום אישרו להם לשים חשמל סולרי שזה היה מעולה. אבל יש הרבה בירוקרטיה ולאחרים לא נתנו.

כשאנשים חרדים לקיום שלהם, הנושאים החברתיים הולכים הצדה.

כשבעלי הון רוצים להקים מפעל או בית מלון על חוף – מי יכול לעצור אותם? הם השולטים וקובעים את הטון. הם הלוביסטים.

יש נושאים שכרגע בראש מעייני הפוליטיקאים. הדבר הראשון בחדשות, אף פעם לא שמעתי, לא בחדשות ולא בפריים טיים, על איכות סביבה. הייתה כתבה על חירייה בערוץ הילדים.

מי אחראי? מה ניתן לעשות?

משתתפי הקבוצה הטילו את האחריות למצב הנוכחי בתחום הסביבה ולשינויו על הממשלה, שלא רק שפעולותיה בתחום הסביבה לוקות בחסר, אלא שבראש מעייניה עומדת בעיקר השאיפה לשקט פוליטי. על האזרח למחות ולתבוע מן הממשלה ומן הרשויות לקדם יוזמות של חקיקה סביבתית וחברתית וליישמן.

הנעה לפעולה ברמה האישית

בתשובה לשאלה "מה יגרום לחברי הקבוצה להצטרף באופן אישי לפעולה אקטיבית למען הסביבה", ציינו המשתתפים את הזמינות של פעולות פנאי משפחתיות בנושאי סביבה, תמריצים כלכליים או לחילופין אסונות כמו השחפה בכרמל שהפנתה תשומת לב לנושאים סביבתיים. גורמים המרתיעים ממעורבות סביבתית הם פוליטיזציה ותדמית בעייתית של פעילי הסביבה.

• אם היו משלבים בנושא איכות הסביבה את הילדים. אם היה משהו שאפשר ללכת עם הילדים, משהו שמשלב עשייה פעילה, משהו קבוע – הייתי מצטרפת בשמחה, בכל נושא שקשור לעולם התוכן שלהם.

• אם היו נותנים משהו שיגרה לעשות למען הסביבה: למשל סבסוד של הטיול לפולין, הייתי הולכת לעזור בנושא איכות הסביבה אפילו שלוש פעמים בשבוע.

• מה שיכול להוציא אנשים עוסקים החוצה הם אסונות טבע, לדוגמה השחפה בכרמל – אנשים יצאו ונטעו עצים. אסון טבע יכול להניע אותי ועוד הרבה אנשים שלא עוסקים באופן פעיל בסביבה. מה שמניע זה הרצון לעזור לאנשים אחרים, פתאום כל נושא האינטרסים והכסף נעלם, ואנשים מבינים שזו הישרדות של הסביבה ושלם.

• אם הייתה נכנסת לזה פוליטיקה, זה היה דוחה אותי – מלחמות בין ארגונים, כוחנות.

• רוב העם חושבים שהירוקים זו חבורה של הזויים שמשעמם להם. אם ברמה הלאומית הייתה חקיקה וענישה לצד מתן תגמול למי שעוזר, הדברים היו משתנים.

לסיכום, העיסוק האינטנסיבי של קבוצת הפעילים החברתיים במצוקות הכלכליות של הציבור הישראלי הוא גורם מסביר למעורבותם הנמוכה יחסית בפעילות סביבתית, ולתחושות של פסימיות וחוסר אונים לגבי נושאים של צדק סביבתי.

• ברמה הלאומית המודעות והפעילות בנושא לוקה בחסר. היום זה אופנתי ומתרכז במקומות מסוימים כמו תל-אביב, במקומות אחרים זה לא ככה. אין כלובים ולא פחים לנייר. מצד שני יש תרבות צריכה מוגזמת שמעודדים אותה, והמון אנשים קונים דברים שהם לא צריכים שייזרקו לפח. גם אם תרצה לחסוך בקניות, מציעים לך שלושה במחיר מבצע וזה מגדיל את האשפה. צריך ברמה הלאומית להתחיל ולחסוך.

• כל העניין הזה צריך לבוא מהממשלה מלמעלה, ואני רואה שהיא עושה, אולי לא מספיק, כמו המבצע של החלפת מקררים. נגמרו 50,000 מקררים – זה אומר שעושים? אם הממשלה תעשה צעדים לקראת ואם בבתי ספר יחנכו, אז המצב ישתפר.

• יש דרישות שהמדינה יכולה לעשות ויש משימות שהאזרח הקטן יכול לעשות. המדינה צריכה לשים יותר כלובים כדי שהאדם יוכל בקלות למחזר. תן לי אפשרויות לעשות – ואני אעשה.

• לטנגו צריך שניים – המדינה מעדיפה לעשות איפה שיהיה שקט פוליטי. כל אזרח יכול לתת מעצמו מה שהוא יכול, אבל שלא יצפו שהממשלה תיתן משאבים.

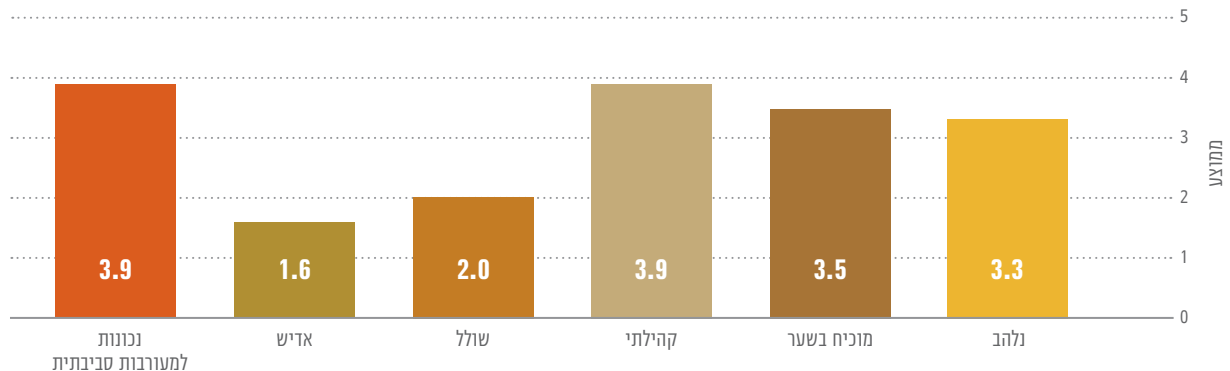
• הממשלה לא מתייחסת עד שלא יקומו צעקות מהאזרח, עד שלא ימחו. חקיקה זה יפה אבל תפקיד האזרחים הוא לדרוש שינוי מהממשל.

• רק באמצעות לחץ של כל הארגונים של איכות הסביבה על הכנסת והרבה לובי – יוזמו דברים. אם יפעילו לחץ אז זה ישפיע על הממשל לשנות חוקים. הם צריכים לקום ולכתוב את החוקים בעצמם, כי הם מכירים את החוקים יותר מאיתנו.

• אסור לסמוך על האזרח כי דברים אחרים מטרידים אותנו. מרדימים אותנו עם אירן והגרעין, שאנחנו יכולים יום אחד להיכחד בבת אחת. ואיך נגמור את החודש? תגידי לראש הממשלה לומר משהו על איכות הסביבה – אני שומע ממנו "עזוב אותי, רק אירן, אירן, אירן".

ה. בעלי מקצועות חופשיים

גרף 6: בעלי מקצועות חופשיים – "טיפוסי סביבה" ונכונות למעורבות סביבתית

יש סימן שאלה אם מדינת ישראל זו עובדה קיימת או עניין זמני. מצד אחד אני חי היום ואת הרגע, אולי יפציצו אותי מאירן, אז לא אכפת לי לזהם ולטנף. ויש רגע קצת פחות טעון ומתרגש מהחדשות, ואז צריך לחשוב על העתיד והילדים והנכדים. ומה שדומיננטי אצלי הוא הרגע והחיים שלי כאן ועכשיו. הדיון האין-סופי על אירן יוצר חוסר ודאות לגבי הקיום, אז העניין הירוק מתבטל.

אנחנו מדינה עם בעיות ביטחון קשות, ולכן אנו חושבים על זה יותר מאשר על עוד 10 שנים. אנחנו יהודים שבאו מהגולה וטולטלנו. הכול יחד משפיע על החדירה של הנושא.

ישראל הייתה חברה שקידשה את הקולקטיביות – כולנו למען כולנו בשנות ה-60. היום החברה מקדשת את ערך האינדיווידואליות: אני, ומה שטוב לי, וכלל המדינה לא מעניין אותי. בעבר זה הצליח כי האווירה הייתה מתאימה. היום כל אחד שומר על התחת שלו.

סביבה וצדק חברתי

כאשר חברי הקבוצה נשאלו על הקשר שבין סביבה לחברה ולצדק חברתי, הם התמקדו בזיהוי העוולות כלפי האוכלוסיות החלשות ובקריאה לסייע להן על בסיס סולידריות אנושית, וכן בקשר הבעייתי שבין בעלי הכוח הכלכלי לבין המערכת הפוליטית שאינה פועלת לרסן את פגיעתם בסביבה.

מצד שני הוזכרה הפעולה הממשלתית החיובית, ועם זאת המצומצמת, של גריטת מכוניות ושל החלפת מכשירי חשמל מזהמים, ששירתה אוכלוסיות חלשות יחסית.

הניצול של משאבי הטבע בצורה מזהמת נעשה באזורים של אוכלוסיות חלשות – באזורי הקריות, כשהאוכלוסייה לא מספיק חזקה להילחם על שלה.

כל אחד צריך לחשוב כפרט איך הוא משפר, וגם כחברה אנחנו צריכים לחשוב איך אנחנו עוזרים לאוכלוסיות החלשות, שעוסקות בהישרדות יום-יומית.

צדק חברתי משיק לפוליטי. ידוע שפרות מזהמות. מי מגדל פרות? קונצרנים, חברות גדולות וחוות גדולות שיש להם כוח פוליטי. האם יעזור מה שאנחנו עושים פה? אולי זה צריך להגיע מכל הכיוונים, אבל מהם זה בטוח לא יגיע.

ממצאים מפגישת קבוצת המיקוד של בעלי מקצועות חופשיים

רקע: הפגישה נערכה במרכז השל בתל-אביב. נכחו בעלי מקצועות חופשיים ממרכז הארץ, חמישה גברים: עורך דין בתחום מקרקעין ומשפחה, איש מחשבים ובעל עסק, מנהל הנדסה ופיתוח אלקטרוניקה, יועץ מס וסוכן ביטוח ויועץ השקעות בבנק, וחמש נשים: משפטנית, עורכת דין, מנהלת בחברת הייטק, רופאה ויועצת מס בחברת הייטק. טווח הגילים של אנשי הקבוצה 35–55. הפגישה הייתה עניינית ועסקה בנושא הסביבה בעיקר מתוך ראייה כלכלית ועסקית, שאופיינית לקבוצה הפועלת בשנים אלה לביסוס מעמדה הכלכלי.

עמדות חיוביות מול עשייה מועטה

כאשר נשאלו בעלי המקצועות החופשיים מדוע ישנו לדעתם פער בין עמדות פרו-סביבתיות שהציבור הישראלי מחזיק בהן, לבין נכונותו לפעול באופן אקטיבי לשינוי סביבתי, הם תלו את ההסבר במספר גורמים: מחויבות נמוכה, עצלות, כלכליות נמוכה של רכישת מוצרים ירוקים, הישרדות כלכלית העומדת בראש סדר העדיפויות, ותפיסות כלליות של חוסר ודאות בקשר לחיים בישראל לצד מיקוד באינדיווידואליזם מול הקולקטיביזם של העבר.

רוב האנשים, הדעות שלהם לגבי סביבה הם יותר פרו-סביבתיות ממה שחשבתם. העניין הוא שבשביל להיות ירוק צריך לעבוד: להתחיל לפצל אשפה בבית ולהביא אותה למקום מסוים. הדעות הן יפות, אבל היכולת לעמוד מאחורי הדעות ולעבוד, בקרב האנשים סביבי, היא 20–30%. אני באופן אישי מאוד קיצונית לצד השני.

זה בעייתי כי הילדים לא אוהבים ללכת לפח מחזור של הנייר ושל הבקבוקים. זה מעצבן ללכת רחוק כדי לזרוק.

באורינטציה זה חיובי מאוד, כשזה בא באופן תאורטי. אבל כשאני נכנס לחנות באופיס-דיפו עם שתי חבילות נייר, אחת ממוחזרת ואחת לא, כשהממוחזר עולה ב-30% יותר – ברור במה אני אבחר.

אנשים במדינה במלחמת הישרדות – איך אני אגמור את החודש?

מלחמת ההישרדות קובעת. הגישו עתירה נגד מפעל שמפרנס 350 איש. השופט אמר נכון שזה מזהם אבל אם אני אסגור את המפעל מה יעשו 350 משפחות? העותרים משכו את העתירה.

יש לי לקוח שמייצר פילטרים למדפסות. הפילטרים מורידים את הזיהום של הדיו לאפס. יש מפעלים וחברות שמתחילים להבין שזה חלק מהעניין. זה תהליך בכל העולם. לא מהיום למחר אבל זה קורה.

מפעל חיפה כימיקלים קיבל קנסות גדולים וחייבו אותו לשפץ את כל נחל הקישון. לפני כמה שנים גם עשו חוק שאסור להכניס עופרת לכרטיסים אלקטרוניים. לקח שלוש שנים ושינו את כל המכשירים. אז עושים דברים. להזיז מדינה זה דרך הטמעה של משרד החינוך, עידוד בנייה ורכבים ירוקים.

לפני 5 שנים לא היו פה סלי מחזור, היה אחד בעיר וזהו. היום יש בכל בניין וכל רחוב. הכניסו בנייה ירוקה. מכניסים תכניות לימוד, זו תכנית הטמעה. לא יהרסו את כל המדינה ויבנו מחדש. זה תהליך.

הנעה לפעולה ברמה האישית

בתשובה לשאלה "מה יגרום לחברי הקבוצה להצטרף באופן אישי לפעולה אקטיבית למען הסביבה" או מה ידחה אותם מלעשות כך, ציינו המשתתפים את התמריצים הכספיים, הכדאיות הכלכלית, השתתפות של הממשלה בפעילות הסביבתית, הפיכת המחזור והסביבתנות לנגישים ולנוחים לביצוע, הגברת הידע והמודעות בתחומי הסביבה וחינוך לצרכנות נבונה. המשתתפים ציינו כי ידירו רגליהם מפעילות סביבתית בעקבות פוליטיזציה או מסחור של הרצון הטוב של האזרחים.

אני חושב שתמורה הייתה מכניסה אותי לעניין – כסף או שווה כסף.

נושא הכסף זו נקודה חשובה. יש דברים שאני רוצה בבניין שלי – קומפוסטר. הרבה אנשים שלא מודעים, זה מגעיל אותם שיש זבל בגינה. אם היו נותנים הנחה בארנונה על זה שיש קומפוסטר – אנשים היו עושים זאת.

להיות אקטיבי ציבורי זה לא הקטע שלי ולא יזיז אותי. אני לא אפעל סביבתית, רק עניין כלכלי יזיז אותי. היום אני פועל בתחום הזבל ויש שם המון מה לעשות, ובשבילי זה עניין כלכלי.

אם הממשלה תעשה יותר זה יעודד אותי להיות יותר אקטיבי. מפריע לי שלא מטפלים מלמעלה.

בקטע של נוחיות, אם היו עושים לנו את זה שיהיו שלושה פחי זבל נוחים בתוך הבניין. עם קצת השקעה זה אפשרי. היום החיים מורכבים ועמוסים יותר. צריך לעשות את זה ידידותי לאדם ולסביבה. הרבה אנשים לא עושים כי זה לא נוח.

ידע יגרום לי להגדיל ראש.

אני מכירה אנשים עם ילד – שניים, שקונים וקונים וזה לא רלוונטי אם יש כסף. צריך להעביר מסר אחר.

דבר שדוחה אותי ואנשים אחרים הוא פוליטיזציה. היה צריך לקרוא לנושא הזה "על-מפלגתי". אותי היה דוחה אם הייתה התנגחות פוליטית על הנושא, ושיוך פוליטי של פעולה התנדבותית.

מה שמונע ממני זה אם טייקון היה נכנס לעניין, ועושה עלינו קופה.

לסיכום, בעלי המקצועות החופשיים מתייחסים לנושא הסביבתי מנקודת מבט כלכלית, כלומר – הם מוכנים ליטול חלק בפעילות סביבתית אם יוצעו להם תמריצים בתמורה לכך. הם מגלים יחס חיובי לסביבה, אך ככלל אינם מעוניינים בפעילות ציבורית שתגזול מזמנם ומכספם.

אני רוצה לתת דוגמה לעודף כוח – קפיטליזם חזירי. הקנסות שמפעלים גדולים מקבלים על זיהום הם בשוליים. לקפיטליסטים לא אכפת לטנף את כל הנחלים בסביבה, כי אף רגולציה לא אומרת להם לעשות אחרת, והם מסתכלים על הצד של הרווח בלבד.

הדוגמה החיובית הוא מבצע של גריטת מכוניות, מזגנים, מקררים שהמדינה קבעה כחוק. אבל זה נגמר אחרי חודשיים כי התקציב נגמר.

מי אחראי? מה ניתן לעשות?

משתתפי הקבוצה הטילו את האחריות למצב הנוכחי בתחום הסביבה ולשינויו על הממשלה ועל הרשויות, בעיקר בתחומים של חקיקה ואכיפה, אך גם באמצעות הקניית ידע רלוונטי, סבסוד, מתן תמריצים כספיים ויצירת אווירה המקדמת סביבתיות.

אני מאמינה בחקיקה. מדינת ישראל שואפת להיות ירוקה, כולנו משלמים המון מסים, אני משלמת מספיק כסף כדי לשלם לאנשים מומחים וחכמים שיודעים מה ירוק ומה טוב, ואנשים כאלה צריכים להניח לפני הממשלה נייר עמדה שיעבור בחקיקה. אין דרך לשנות פה משהו מדימונה ועד לקריית שמונה אלא באמצעות חקיקה. ואם בחקיקה בכל בניין יצטרכו לארגן טפספות, ולא – ועד הבית ייקנס – אז כולם יעשו. מי שהורס את איכות הסביבה זה לא האזרח הקטן אלא מפעלי ענק שמזהמים את המים האוויר והאדמה, או עושים שימוש בחומרי ריסוס שאסורים באירופה כבר 20 שנה ובארץ עדיין מותרים. לאזרח אין אפשרות להשפיע על כל הדברים האלה.

לא צריך להשאיר את זה כעניין וולונטרי. אתה שומר חוק. ברגע שזה ירד מלמעלה בחקיקה אז כולם יעשו. אם כל בתי הספר יכניסו שיעורים ירוקים לשעת החינוך, גם יהודים וערבים ודרוזים – כולם יישרו קו ברמה של ידע – בעוד 15 שנה כולם ידעו.

אם בניין לא ימחזר למרות שהמדינה תקציב פחים, אז שלא יפנו זבל בבניינים כאלה, שלא שומרים על הפרדה. ככה עשו בארצות הברית.

ההנחה שצריכים לשלם יותר, אינה נכונה. אם רוצים שייסעו בתחבורה ציבורית אז שהממשלה תסבסד. הממשלה צריכה מדיניות הפוכה – שהדברים הירוקים יהיו יותר זולים. כשזה נהיה יותר יקר – אז המסר הוא שאתה פראיר, וכל התהליך נתקע.

היום שמים דגש על בנייה ירוקה. מי שעושה בניין ירוק – מפרסם. למכוניות היברידיות נותנים הפחתה של 20% במס, זה כסף. על המכונית הלא-ירוקה לוקחים 100%. מנסים לעודד את האזרח במסגרת האפשרית הקיימת.

יכול להיות שהחינוך מאוד נחמד, אבל אם אין מדיניות מלמעלה שלא תעזור, זה לא יעזור. אם לא היה כלוב בקבוקים בקצה של כל רחוב והייתי צריך לקחת בקבוקים לסופר, אז 90% מהאנשים לא היו עושים את זה. אבל במצב הקיים, בגלל שהמדינה יצרה את האווירה לשיתוף פעולה – רוב האנשים משתפים פעולה.

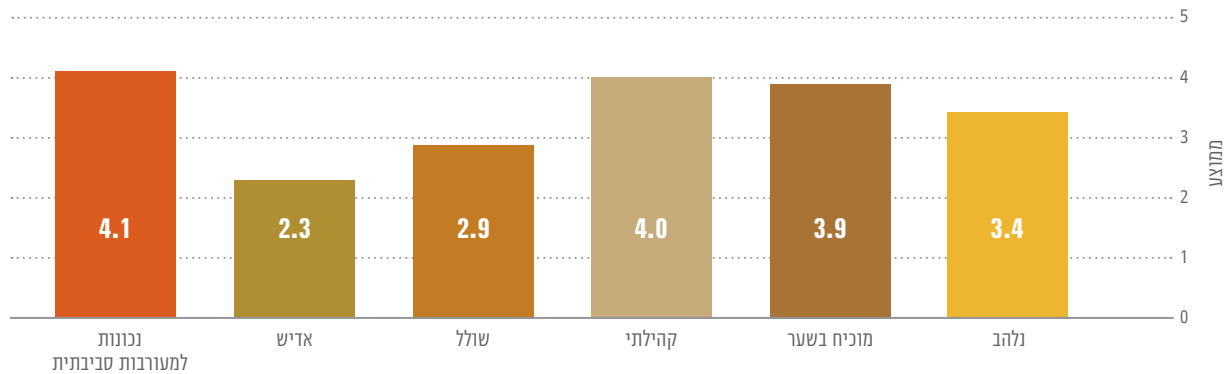
הפתרון ימצא ברתימת הכלכלה לאתגרים החדשים, בפתרונות טכניים וטכנולוגיים, באכיפה יעילה, באמצעות חינוך ובהבנה שמדובר בתהליך שישא פירות בעתיד.

רק משהו כלכלי יזיז את הנושא הירוק. זה הפתרון היחיד. יש פה תפיסה לא נכונה לגבי הכלכלה. היום יש ידע אחר וטכנולוגיות קיימות, אז זה בסדר להתכוונן אחרת.

אפשר להפוך את הבנייה החדשה לידידותית יותר באמצעות בלוקים שמקררים את הבניין ומייתרים את המזגנים.

1. תושבי הפריפריה

גרף 7: תושבי הפריפריה (בעלי מעמד חברתי-כלכלי נמוך יחסית) – "טיפוסי סביבה" ונכונות למעורבות סביבתית

האזרח אז שיהיה חוק, תמצאו פתרונות. שימצאו קולטי קרינה מסוימים, שיהיה תקן בבתים לשים עופרת שתספוג קרינה. בכל מקום יש אינטרנט אלחוטי, בתי חולים, בתי ספר. אף אחד לא עושה עם זה כלום. במדינה מתוקנת יש תווי תקן – ואם מכשיר קיבל תו תקן זה אומר שהוא בסדר, אחרת יש עליו אזהרה. ולא שאומרים שיש בעיה ולא אומרים איך לפתור. צריך שגוף ממשלתי יחשוף את ההגבלות של כל המכשירים כי לא כל האוכלוסייה יודעת לגבי הקרינה הנפלטת.

עמדות חיוביות מול עשייה מועטה

כאשר נשאלו חברי הקבוצה מדוע ישנו פער בין עמדות פרו-סביבתיות שהציבור הישראלי מחזיק בהן לבין נכונותו לפעול באופן אקטיבי לשינוי, הם תלו את ההסבר במודעות חלקית לנושאים סביבתיים ובדאגה המתמדת להישרדות כלכלית שאינה מאפשרת עיסוק בנושאים אחרים.

- אתה עסוק בעבודה ובמשפחה. מתי יש לך כוח? אם אני אהיה ראש העמותה, אז המשכורת תפרנס את המשפחה ואני אתפנה להפגנות ותמיכות. אבל כשאני בא עייף מהעבודה, אין לי כוח לזה.
- אני כאדם צעיר שחי בעולם חומרי – אין לנו זמן לדברים האלה. אנחנו רודפים אחרי הפרנסה. אתה מותש מזה שצריך לדאוג לבית ולמשפחה. היום כל דבר עולה כסף, אין לנו ברירה, אנחנו עובדים עד שיוצאת הנשמה. אין זמן לילדים, אז יהיה זמן לדברים אחרים? אם היינו חיים במקום שלא רודפים אחרי הכסף, אז היה לנו זמן לדברים אחרים. פה אתה רץ לקניות, לחוגים לילדים, אתה מגיע ב-11 בלילה למיטה. אני גדלתי ככה אז אני יכול להתרגל, אז מה עם מי שמבוגר ממני, שהיה רגיל לחיי משפחה שכולם יושבים יחד סביב השולחן וצוחקים?
- זה הרבה בא ממודעות, לא לכולם זה בא מהבית אז צריך להכניס את הנושא לכיתות. אני באתי לכיתה של הבת שלי וסיפרתי להם מה קורה לשקיות. אספתי קבוצה של ילדים והלכתי לבית הספר לסביבה לאסוף זבל. זה הבית שלנו, הרחוב שלנו, השכונה שלנו. צריך להכניס פעם בשבוע לכל כיתה, שיעור בנושא.

ממצאים מפגישת קבוצת המיקוד של תושבי הפריפריה הדרומית (פריפריה מושבית ועירונית)

רקע: הפגישה נערכה בבית פרטי בנתיבות. נכחו תושבי מושבים באזור נתיבות, שישה גברים: עובד מתנ"ס, רצף, גרפיקאי ובונה אתרים, עצמאי בתחום ההובלות ועובד משאבי אנוש, וחמש נשים: אם בחופשת לידה, מאבטחת בבית ספר, גננת, מורה ומנהלת משרד במשרד עורכי-דין. טווח הגילים של אנשי הקבוצה 25–55. האווירה הייתה חמה וביתית ואנשי הקבוצה הראו מודעות סביבתית גבוהה.

נושאים סביבתיים המטרידים את אנשי הפריפריה הדרומית

חברי הקבוצה מוטרדים בעיקר מאבדן הילדות הטבעית של ילדיהם העסוקים ללא הרף במחשבים ובפלאפונים, ממזון מהונדס הכולל חומרים מסוכנים, מלכלוך סביבתי ומקרינה אלקטרומגנטית. הם כועסים על כך שהממשלה אינה מיידעת את הציבור בקשר לסכנות הקרינה האלקטרומגנטית ואינה מבצעת תקינה של מכשירי החשמל הנפוצים.

- ילדים מתמכרים למחשב ופלאפון ואין להם כבר ילדות. בתור ילדה שגדלה במושב אני לא זוכרת שראינו טלוויזיה. היינו יצירתיים, הייתה ילדות מיוחדת. היום הם לא רוצים לצאת, אתה צריך להתחנך שיעזרו.
- לגבי חומרים במוצרי מזון, יש חומרים שבאירופה לא מאושרים. בארץ אין הגבלות על טרטרזין למשל.
- יש הנדסת חומרים באוכל – הנדסה גנטית. 90% מהמוצרים מהונדסים ואף אחד לא יודע למה זה יגרום לנו עוד כמה שנים.
- הלכלוך מטריד. צריך לעשות חינוך לפלח שוק רציני. יש מקומות ואזורים שכמה שלא התקשרו מהעירייה ובאים ואוספים, עדיין יש זבל, חולדות ונמיות. יש מקומות שממש אי אפשר לחיות שם.
- הבעיה הכי גדולה היא שמשגעים את האנשים. לפני שבוע קראתי מחקר שהאינטרנט האלחוטי מסרטן, אז מה נשאר לנו? פלאפון מסרטן, אינטרנט אלחוטי מסרטן. אם אתם רוצים להגן על

סביבה וצדק חברתי

כאשר אנשי הקבוצה נשאלו לגבי הקשר שבין סביבה לחברה ולצדק חברתי, הם הדגישו את שאיפתם לצדק חברתי ולצדק סביבתי, ועם זאת הכירו בכך שהגופים החזקים נוהגים כלפי הכלל בחוסר התחשבות ובהתנשאות.

• צדק חברתי זה הדבר שייתן לנו הכי הרבה שלוות נפש כדי לעשות דברים אחרים. זה יוציא אותנו מהמרוץ. שאני אוכל להגיד לבעל מפעל "הלו, זיהמת". כי ברגע שאדם לא מתנשא על אחר, ביחד אפשר לעשות דברים יותר מוצלחים. אני עושה – ומה עם האחרים שאינם עושים? העניים שאין להם יכולת והעשירים שלא אכפת להם – אין עם מי לעשות צדק חברתי? אתה מתייחס מבלי להתחיל.

• לאדם עשיר לא אכפת מכל זה. אדם שיש לו מפעלים, אותו לא יעניין הייצור שלו והפיח. אותו זה כן יעניין. תלוי את מי אתה שואל.

• כל מושב מעניין אותו כמה יותר לקחת יבול ותוצרת. בתחילת השנה היו ריחות שגרמו לנו לסחרחורות, כאבי עיניים, כי היה חקלאי שריסס.

מה השתנה? מה עוד ניתן לעשות?

משתתפי הקבוצה נשאלו בקשר לשינויים של השנים האחרונות בנושאי סביבה, וצינו כי חלה עלייה במודעות הסביבתית, בעיקר במה שנוגע למחזור ולזיהום מפגעים סביבתיים פוטנציאליים, ובו בזמן חל שיפור משמעותי במענה של הרשות המקומית לבעיות הסביבה. עדיין נדרשות תקינה של זיהום אוויר, אכיפה של שימוש בפתרונות ידידותיים לסביבה וכן הרחבת ההסברה בנושאי סביבה לכלל הציבור. הקבוצה התייחסה בחיוב להקמת מפלגה ירוקה.

• פעם היינו זורקים הכול ככה כי לא הייתה מודעות. היום כשיש את מתקני המחזור, יש מודעות ועושים בהם שימוש. מצד שני, כמה שנים אחורה אדם ששיפץ, זרק את הזבל איפה שרצה. היום יש נורמה אחרת – פקח שיראה שאתה זורק זבל ייתן קנס.

• אצלנו יש מודעות גבוהה לכל מה שקורה בסביבה. אם היו לנו בעיות ריח צלצלנו ל-106 ופתרנו את הבעיה. כשהייתה בעיה של יתושי חול זה טופל. נתחם מוקד של ניידות שמסתובבות פה 24 שעות ביממה – יחידת אופק, ואנחנו מעדכנים אותם בכל מה שקורה כולל מפגעים סביבתיים. מרגישים שיש למי לפנות.

• כשפותחים לידך מפעל וארובה או מתקנים אנטנה סלולרית, אתה מתחיל להילחץ, ואתה שואל איפה הממשלה. ראש העיר שלנו לוחץ שלא יהיו אנטנות סלולריות ושהמפעלים יורחקו מהתושבים – לפחות הוא עושה את הצעד הזה כך שאין תלונות, אבל אנחנו מודעים למה שקורה.

• הפיתוח הטכנולוגי והמפעלים פוגעים ישירות בסביבה. צריך שתהיה אכיפה של מדיניות שקובעת רמת זיהום אוויר ודורשת שימוש בדלקים לא-מזהמים, ותחנות כוח על בסיס גז. אנחנו מרגישים שהמדיניות הממשלתית לא עושה מספיק כדי ליצור קריטריונים ומדיניות שתגביל מפעלים ותוציא תקנות לגבי חומרים מסוכנים.

• ברמה האישית אני מרשה לעצמי להעיר לילדים ברחוב על דברים שמכעיסים, אבל אי אפשר לעשות את זה כל היום. צריך לעשות שלטי חוצות ולהעלות מודעות כך שאם אתה מסיים לאכול גלידה, לא לזרוק את הנייר.

• מפלגה שתדאג לקיום שלנו, בזמן שלאזרחים אין זמן לכך והמפלגות הגדולות מתעסקות בדברים אחרים. זה לא איכות החיים – זה החיים שלנו, אחרת נמות.

הנעה לפעולה ברמה האישית

בתשובה לשאלה "מה יגרום לחברי הקבוצה להצטרף באופן אישי לפעולה אקטיבית למען הסביבה" ומה ימנע מהם לעשות זאת, ענו המשתתפים כי יצטרפו לפעילות אם יוכלו להתפנות אליה, ואם יקבלו מידע מדויק בקשר לנושאי סביבה, שיוכלו לפעול על פיו. גם מידע באשר לחומרת המצב יוכל להיות מניע לפעולה. מצד שני ציינו חברי הקבוצה כי לצערם אין להם פנאי לעשות מעבר למה שהם עושים כיום, ומאחר שממילא הנזק העיקרי לסביבה נעשה על ידי המפעלים הגדולים, האחריות והיכולת לשינוי בנושא זה מוטלת לפתחם, ואינה בתחום הכוחות של האדם הבודד.

• אם אתה פנוי מפרנסה לבית, אם יש לך יותר חופש. הראש היה יותר נקי לחשוב על דברים אחרים.

• כשאתה רודף אחרי הכלכלה ומאבד את המשפחתיות, כשאתה בא בערב ואתה כבר עייף, למה תוכל לחנך את הילד בחצי שעה? כשאני מגיעה מהעבודה יש לי גם ילדים שצריך לעזור להם בשיעורי בית. אם אני רואה לכולן ליד הבית אז אני מטאטאה – זה מה שאני יכולה לעשות. יותר מזה אין לי זמן.

• בכל מה שקשור לאיכות הסביבה, צריך לתת מידע מדויק ונכון לאזרחים, ובו מה אני צריכה לעשות כאזרחית ומה המדינה תעשה כדי לתרום לאיכות הסביבה. ברגע שיהיה מידע מדויק ויהיו כל הכלים, וכל אזרח ידע מה צריך לעשות אפשר לפעול מתוך זה. דינה של איכות הסביבה כדינם של בריאות כלכלה ובטחון.

• צריך להראות את חומרת המצב. לא בהפחדה כי זה לא עובד, אבל במידה מסוימת. צריך שאנשים ידאגו לעתיד.

• אני כבר עושה מספיק, שאחרים יעשו.

• אני דואג לאיכות הסביבה שלי ולא צריך משהו שיניע אותי. קיבלתי חינוך מהבית, אני לא זורק ברחוב, ממחזור, זה המקסימום שאני יכול. בשבילי – זאת התרומה שלי לסביבה. אני לא צריך תמריץ כלכלי. לעשות יותר יידרש יותר זמן – שאין לי.

• אני לא יכול לשנות הרבה. אני יכול לטפח את הסביבה שלי. אני לא יכול לקום ולשנות. אני יכול לשמור בסביבה שלי, ולא לשנות סדרי עולם. אני מציאותי.

• אני לא מאמין שהאזרח הקטן יכול לעשות הרבה, דווקא המונופולים יכולים לעשות כי איכות הסביבה נפגעת בעיקר מהם. אנחנו זורקים ניילון או מזהמים מי תהום, אבל לא ברמה שמשפיעה ברמות הגבוהות. שקית נשאת באדמה ולא מתכלה, אבל אם מפעל משחרר ברום שנשפך אז זה טוטלי ואין לאן לברוח. ואם יצרני המכוניות לא ייצרו מכוניות על בנזין אלא על ביו-דזל, מצב החור באוזון יהיה טוב יותר. הבעיה כמובן היא שהמונופולים לא דואגים לזה, אלא להרוויח כסף.

ממצאים מפגישת קבוצת המיקוד של תושבי הפריפריה הצפונית (פריפריה עירונית)

רקע: הפגישה נערכה בבית פרטי בטבריה. נכחו תושבי טבריה, חמישה גברים: מתכנת אתרים, חשמלאי רכב, מכונאי רכב, סוכן ביטוח ואיש משטרה, ושש נשים: מדריכה ליוגה ודמיון מודרך, בעלת חנות תבלינים וקטניות, סייעת לילדה לקוית ראייה בבית הספר, מנהלת משאבי אנוש במלון ומורה. טווח הגילים של אנשי הקבוצה 30–55. האווירה הייתה פסימית משום המצוקה הכלכלית הקשה שהוצגה על ידי המשתתפים (גם אם זו לא הייתה מצוקתם האישית).

עמדות חיוביות מול עשייה מועטה

כאשר נשאלו חברי הקבוצה מדוע ישנו לדעתם פער בין עמדות פרו-סביבתיות שהציבור הישראלי מחזיק בהן, לבין נכונותו לפעול באופן אקטיבי לשינוי, הם הסבירו זאת בקושי כלכלי, בגיל המבוגר יחסית של האוכלוסייה, בהסתגרות, באפסיות ובחוסר אכפתיות של התושבים, במודעות סביבתית נמוכה ובזמינות נמוכה של מתקני מחזור עירוניים.

- בטבריה יש אוכלוסייה חלשה, מטבע הדברים הכול מתנהל שונה. זה בתרבות ובחינוך ובכל התחומים. אין את מי שיקום ויפגין. אם יפגינו זו תהיה הפגנה אלימה של החברה הנחשלים שיודעים לצעוק ולקלל.
- אנשים פה אפטיים ולא אכפת להם, כל אחד חי בבועה שלו. אנשים לא מוכנים להשקיע, יש חוסר חשק. אז כל אחד מתמגן בבית שלו ובסביבה שלו, לאף אחד לא אכפת מהשכן ומהשני.
- לדעתי אנשים לא עושים בגלל הפסד ימי עבודה, הם לא יכולים להתמודד עם פיטורין או עם הפסד כלכלי.
- בכל הארץ עשו אוהלים, רק בטבריה מאהל אחד של שניים וחצי אנשים. אתם יותר במצוקה מהמרכז, אז תעשו. בטבריה יש אנשים נחמדים וחמים בשביל לרכל על כוס קפה, בזה מסתכמת השיחה של הטבריינים. אבל כדי לקום ולעשות דברים – זה סומך על זה, ולא עושים כלום.
- היום מחנכים את הצעירים. האוכלוסייה בטבריה יותר מבוגרת. הרבה מהצעירים בורחים למרכז ואז נשאר אוכלוסייה מבוגרת שקשה לחנך.
- אין תודעה של מחזור כאן, זה לא כמו במרכז.

מי אחראי? מה ניתן לעשות?

משתתפי הקבוצה הטילו את האחריות למצב הנוכחי בתחום הסביבה על הממשלה ובעיקר על העירייה שמצופה ממנה לבצע אכיפה של חוקי סביבה, להציע תמריצים, לספק מתקני מחזור לצד מידע רלוונטי, וכן לדאוג לחינוך ולהעלאת המודעות הסביבתית באמצעות פרסום. על האזרחים לשמור על ניקיון הסביבה, לחנך את הדור הצעיר באמצעות דוגמה אישית ולשתף פעולה עם היוזמות הסביבתיות (המינימליסטיות).

- צריך להתחיל בניקיון ואיכות הסביבה מהממשלה והעיריות. מכוניות חשמליות – בעולם הורידו את המחיר והמכס כדי שייכנסו לשוק ולא יהיה זיהום, בארץ לא עשו את זה. האגרה יקרה יותר מהבנזין והאיכות של האוטו לא אותו דבר. את המדינה מעניין הכסף ולא שום דבר אחר.

- לאף אחד לא אכפת. כולם משקרים. אתה שומע שאין ומתברר שיש. החלטות מתקבלות על סמך דברים מקומיים – הם צריכים לעזור לדתיים ובשביל זה יש כסף. אני יודע גם שלא חסר מים במדינה. צריך לקחת דברים בפרופורציה – אנחנו ברמה יותר נמוכה מהמרכז. אנשים פה נאיבים ותמימים. מה שתאכיל אותם זה מה שהם יאכלו.
- מה שהכי פוגע באנשים זה המצב הכלכלי – אם מישהו מלכלך, תן לו קנס. צריך להגביר את הענישה. הענישה לא מספיקה – מי שלא בסדר צריך להיענש.
- אני נולדתי בטבריה. עם השנים ראשי הערים גרמו להתדרדרות המצב. ראש העיר הנוכחי תורם לשיפור מראה העיר ולהשקעה בחינוך ובתשתית באמצעים המוגבלים שיש. אבל בסתיו או באביב כשהוא שתל בטבריה פרחים והחזות של טבריה הייתה יפה ומעניינת – אנשים התלוננו. אלה אנשים ותיקים שלא אוהבים שינויים בטבריה. הם בסטנדרט, לא תשנה אותם.
- צריך לעשות כל דבר שמתגמל את הבן-אדם. אם נותנים על בקבוקים 30 אגורות – אתה לא תראה בקבוק מסתובב. אם יתגמלו אז יהיה יותר נקי.
- בגלל שכולם אנוכיים צריך להפוך את זה שזה ישתלם לך לעשות את זה – אני עושה קומפוסט כי לי יש גינה וירקות, אז זה משתלם לי. אם זה לא היה משתלם לי לא הייתי מתעסקת בזה. כדאי שזה ישתלם לכל אחד לקחת אחריות.
- אם אני פותח בקבוק ואני רואה שאין פח לידי בטווח של שלוש דקות הליכה, אני אזרוק בפח הרגיל.
- לא רוצה להאשים את העירייה, אבל צריך לפזר יותר מתקנים לאיסוף בקבוקים וקרטונים – שמים פח כחול קטן ואנשים לא יודעים אם זה לזבל או לא אז זורקים גם דברים אחרים כי לא יודעים מה זה.
- אני לא ראיתי שאנשים דואגים לכלוך כי מטנפים את הכנרת. אם היו שמים פחים בכנרת זה היה עוזר לאנשים לא לכלוך. במרכז יצא לי לראות בטונדה לגחלים – אותו דבר אפשר לעשות בחופים. הכול מגיע לכאן מאוחר.
- אם זה נוח לאנשים ושמם פח ליד הבית הם ימחזרו, ואם יבקשו מאנשים לעשות מעבר הם לא ימחזרו. המקום היחיד בארץ שיש בו מכל למחזור מתכות זה בפורייה – פחיות, פחיות שימורים ושמן, וחבל.
- צריך להשקיע תקציבים בפרסום. כשרצו להילחם בתאונות דרכים אז השקיעו בפרסומות כדי למנוע. אותי זה הרתיע – אני כל הזמן הזהרתי את הילדים. צריך להשקיע בחינוך ובמדיה. אותנו המדיה יותר תשכנע ואת הדור הצעיר בית הספר.
- שכל אחד ידאג לסביבה ולניקיון. להרים נייר, לזרוק לפח.
- אני חושבת שצריך לתת יותר מודעות, אבל זה יבוא הרבה אם אנחנו נחנך, כל אימא – אני קונה שקיות מתכלות וירקות. אתה תחנך את הדור הצעיר וגם הם יגדלו ככה את הילדים שלהם. הרבה מגיע מהבית.

הנעה לפעולה ברמה האישית

בתשובה לשאלה "מה יגרום לחברי הקבוצה להצטרף באופן אישי לפעולה אקטיבית למען הסביבה", ציינו המשתתפים בעיקר את ה"יחד", הפעילות הקבוצתית המשותפת שתיתן כיוון לרצון הטוב, לרעיונות ולרצון לתת. גורם נוסף להמרצת הפעילות הסביבתית הוא מתן ידע שכונתי באשר למיקום של מתקני המחזור שפיזרה העירייה וכן פרסום אינטנסיבי המדרבן לפעילות. ההימנעות מפעולה סביבתית מוסברת בהזנחת העיר על ידי הממשלה ובהסתגרות של התושבים, הנובעת כנראה ממצוקה.

• לו היה שיתוף פעולה של כמה אנשים שמתאגדים – אם היו עושים ערב מחזור, זה היה עוזר. היה כאן יריד אקולוגי, כל אחד הביא בקבוק למחזור. זה גרם לי ללכת כי עוד אנשים עשו. זה תרם לי ידע – אנשים הביאו ידע מכל התחומים ואני הלכתי ללמוד, לפגוש אנשים שמדברים באותה שפה, שגם רוצים ללמוד ולהתפתח ועושים ביחד.

• אני צריכה עם קבוצה כי אני ביישנית, אבל יש לי רעיונות.

• זה יקרה כשיש עוד קבוצה שהולכת איתי. לבד אני לא אקום ואעשה משהו.

• השינוי יגיע מהרחוב, משיתוף פעולה – בוא תפעיל אותי ואני אעשה.

• מה היה גורם לי לפעול למען הסביבה? אם היו אומרים לי "בוא תעזור לי" – אני בא, שמישהו יגיד בוא. אני לא ארוץ כי אני עסוק רוב היום, אבל אם יקראו לי – אני בא. בכל נושא שהוא חיובי לי ולעיר, הייתי הולך.

• אני יודעת ביישוב שלי איפה נמצא המחזור. היה נחמד אם היה מגיע פלייר אליי הביתה ומסמן איפה יש פח מחזור של הנייר או הבקבוקים. ככה זה מביא למודעות של אנשים איפה יש.

• אני חושב על יותר פרסום כדי להכניס למודעות. כמו שמכניסים את האייפונים לראש של אנשים, אז יכניסו את הירוק, הסביבה.

• בטבריה אין עבודה, אין פה מפעלים. יש בתי מלון או חנויות של אנשים פרטיים. לממשלה אין פה אפילו מנדט אחד, אז טבריה לא מעניינת את הממשלה. אם הממשלה לא תשקיע – זה לא ישתנה.

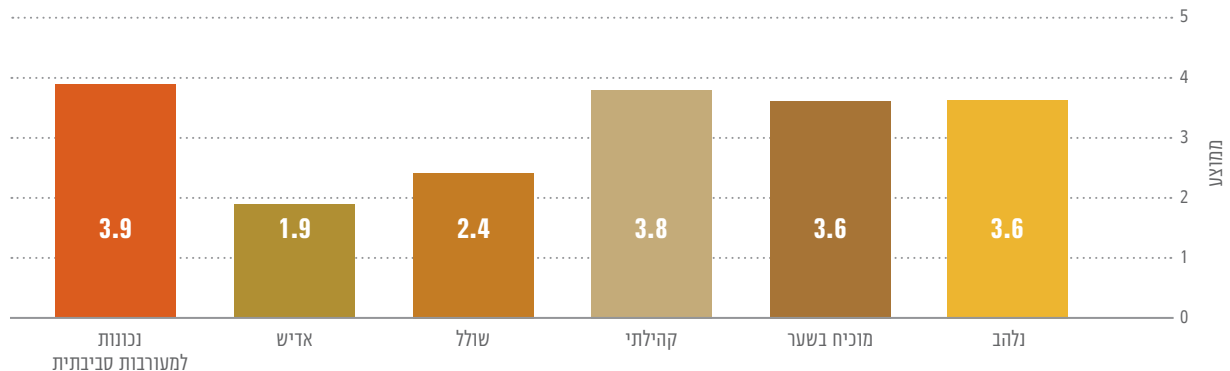
• זה לא ילך, אנשים לא ישמעו לך, אף אחד לא יעשה שום דבר. כל אחד עם הסביבה הקטנה שלו.

• כל אחד פה, מעניין אותו המשפחה שלו. כל אחד חי בבועה שלו. מעניין אותו שיחשבו עליו – כמה כסף יש לו. ולא מעניין מה עם השני ואין אפשר לעזור לשני.

לסיכום, קבוצת הפריפריה הדרומית גילתה מודעות סביבתית גבוהה יחסית ומעורבות סביבתית משמעותית, בעיקר בכל הנוגע להתגוננות מפני מפגעי סביבה שגורמים המפעלים בסביבת העיר. את הגישה הפרו-סביבתית של הקבוצה הדרומית ניתן לייחס לראש עיריית נתיבות, המוזכר כמי שנקט יוזמות שנועדו לשמור על הסביבה. קבוצת הפריפריה הצפונית התלוננה על הזיהום בעיר ועל המצב הירוד שלה באופן כללי – עוני והיעדר אפשרויות תעסוקה, וייצגה אוכלוסייה ממעמד חברתי-כלכלי נמוך, אוכלוסייה מבוגרת, פסיבית, שמרנית ובעלת מודעות סביבתית נמוכה יחסית. חברי הקבוצה הצפונית הביעו עניין בפעילות סביבתית שתיצור לכידות קהילתית מחודשת.

ז. המגזר הדתי-לאומי

גרף 8: המגזר הדתי-לאומי – "טיפוסי סביבה" ונכונות למעורבות סביבתית

• אנחנו דור של לייקים. סיפור על מישהו מבית שאן שממש רוצה שיבואו ויתנדבו איתו גם בנושא של סביבה: היה יום אחד בים שאמרו לאסוף פסולת מהחוף. אז הוא ממש כעס על חברים שלו, הוא הגיע מחוץ לארץ עם שיא המוטיבציה. ואמר מה זה כולם פה בני שלושים, וחשוב להם רק הכסף, וכשמגיע לתכל'ס קשה למצוא את האנשים האלה.

• יש קו אדום. אתה בא ואומר מה אני יכול להציל את העולם? ללכת לאסוף עכשיו מהחוף שתי פחיות? עדיף שתעזור בבית. זה באמת חשוב שהים יהיה נקי, ואם אני אהיה שם באמת חשוב לי לאסוף את הזבל, אבל ללכת עד לשם במיוחד בשביל זה ולעשות את כל הפרוצדורה הזאת – לא.

• זה רק בגלל עניין של כסף וזמן. ברגע שזה מגיע אליך ואתה צריך ללכת ולעשות צעדת מחאה או לתרום כסף מסוים לארגון כזה או אחר – זה כבר פוגע בסביבה האישית שלי, הפרטית שלי – תודה רבה אבל לא תודה. עד פה.

מאפייני המגזר ביזקה לנושאי הסביבה

לשאלה "האם הקשר של המגזר הדתי-לאומי לסביבה הוא בעל מאפיינים ייחודיים", ציינו חברי הקבוצה את המחויבות לשמור על האדמה, לדבוק בה ולהגן עליה, את ראיית סוגיית הסביבה כסוגיה לאומית ממדרגה גבוהה (ובמובן זה פחות "סביבתית לשמה"), וכחלק מן המאבק הפוליטי על ארץ-ישראל, וכן את העובדה שהסביבה היא חלק בלתי נפרד מסגנון החיים של המגזר הדתי-לאומי המבוסס, המתגורר ביהודה ושומרון.

• המחויבות שלנו הרבה יותר גדולה. אתה אוהב את הארץ, אתה יותר לאומי, מחובר לקרקע. אנחנו מחויבים מהתורה לשמור על הסביבה.

• בנושא הסביבה יש סדרי עדיפויות. זה יותר לשבת בארץ-ישראל ולכבוש את ארץ-ישראל, ונושא הסביבה הוא נושא משני.

• אנחנו עושים המון אבל זה לא תופס גלים. אתה יודע כמה מעיינות ובככות ומאגרי מים בשומרון אנחנו מטפחים ומגנים עליהם?

ממצאים מפגישת קבוצת המיקוד של המגזר הדתי-לאומי

רקע: הפגישה נערכה במרכז השל בתל אביב. המשתתפים מתגוררים ביישובים אלקנה והר ברכה, חמישה גברים: איש תפ"י (תכנון, פתוח, ייצור והנדסה), מנהל תיקי לקוחות, איש שירות ועובד ביד שרה, וארבע נשים: מורה, מנהלת פרויקטים, מנהלת תיקי לקוחות ועובדת בבנק. טווח הגילים של אנשי הקבוצה 25–55. הפגישה הייתה סוערת למדי וגלשה מעבר לנושאי הדיון, אל השסעים בחברה הישראלית ואל נגזרותיהם.

עמדות חיוביות מול עשייה מועטה

כאשר נשאלו בני המגזר הדתי-לאומי מדוע לדעתם ישנו פער בין עמדות פרו-סביבתיות שהציבור הישראלי מחזיק בהן, לבין נכונותו לפעול באופן אקטיבי לשינוי, הם הסבירו זאת (ממקומם) בסדר עדיפויות המציב את נושא הפעילות הסביבתית הציבורית במקום נמוך, את המחסור בזמן, את התחושה שאדם יחיד אינו בעל כוח השפעה ממילא ואף את "רוח הזמן". הם אף ציינו את העובדה שבמגזר הדתי-לאומי אנשים מקימים משפחות בגיל צעיר ולכן אינם פנויים לעסוק בענייני סביבה בהקשר הציבורי. אחד המשתתפים אף הגדיר זאת באופן ישיר במיוחד.

• תאורטית זה מאוד נחמד וזה אידאל שהוא מאוד חשוב, כולם תאורטית מסכימים ומדברים. כשזה מגיע לזמן שלי ולכסף – כל אחד עושה את סדרי עדיפויות שלו. ויש דברים שהם יותר חשובים כרגע. אם הייתי יכולה לעשות הכול – הייתי עושה, אבל טכנית אי אפשר לעשות הכל. אז זה יורד בסולם למטה.

• זה עניין של מנטליות. אם לא הייתי דתי-לאומי, אם הייתי רווק בגיל הזה, אז היה לי הרבה זמן חופשי. עכשיו אני נשוי, יש לי אישה, ילדים, משכנתה, כל סדר העדיפויות שלי משתנה.

• אני מנחיל לילדים. אם הילד יזרוק על הרצפה, אז אני אסביר שחשוב לשמור על ארץ שלנו על האדמה שלנו על ארץ-ישראל נקייה. אני אעשה הרבה דברים בצורה אחרת. לא ברמה ציבורית כללית תחת שואן, אלא בפרטיות שלי. לי יש גינה ועצים ואני אקפיד על דברים ואני אמחזר.

ותסביר לצפונבון מרמת אביב ג' – תשמע יש איזה מעיין, הוא יגיד לך סבבה, כל הכבוד לך. תגיד לו מפנים בית מהישוב, הוא יגיע. ואלה לא יבואו לטובת אלה, ואלה לא יבואו לטובת אלה. כי כל אחד שומר על הסביבה שלו.

- אם הצדק החברתי היה נתפס בצורה אחרת, בצורה יותר הוגנת, טיפה פחות פוליטית, יותר שוויונית, היית מקבל הד מאוד גדול מהציבור הדתי-לאומי. הציבור הדתי-לאומי הוא פרופר אידאלי. אם אתה מסתכל על הציבור הדתי-לאומי, כשהוא מתגייס לטובת צורך מסוים, הוא עושה את זה בצורה היפה ביותר. ברגע שזה נתפס לא נכון, אז הוא לא עושה.

מי אחראי? מה ניתן לעשות?

משתתפי הקבוצה ניסחו בפשטות את חלוקת האחריות בין האזרח לשלטון בנושאי סביבה: "כדי להנחיל לדור הבא – זה הפרט, כדי להנחיל את זה במדינה – זה הממשלה". תפקידה של הממשלה על משרדיה השונים הוא לדאוג לחינוך (כולל חינוך הציבור באמצעות הסברה), לחקיקה, לאכיפה, לנגישות ולבניית מערכת תמריצים. על הממשלה לעורר את מודעות האזרחים לנושא הסביבתי בדרך שיטתית. על הפרט להנחיל כאמור את נושא הסביבה לילדיו, לעשות כמיטב יכולתו לשמור על הסביבה ואף לגלות אקטיביות במיצוי זכויותיו הסביבתיות.

- הממשלה יכולה לעשות את זה על ידי כמה דברים, גם בחינוך בבתי ספר, ודברים של חינוך הציבור. חוקים מסוימים, הענשה מסוימת אם משהו זורק, או קנסות. זה יכול לגרום לכך שאנשים יחשבו פעמיים לפני שזורקים פסולת, ולהפך הם יאספו פסולת. זה צריך להיות מונחה מלמעלה. וברגע שזה מונחה מלמעלה אם בחינוך ואם בדברים אחרים, זה ישיע.

- אם זה יבוא מבחינת הממשלה שיהיה גם תמריצים כאלה ואחרים. אם תהיה עיר שתאסוף איקס דברים, היא תקבל איקס דברים.

- משרד החינוך מתחיל בכל העניין של הלימודים, בכל המחזור וההשאלה, כדי שאתה לא תלך לקנות ספרים. בראייה הפרטית לא צריך לקנות ספר לשנה הבאה ולזרוק אותו, ובראייה הכללית פחות עצים נכרתים.

- קמפיינים בממשלה ופרסומות: אזהרות על סיגריות ו"אל תקטוף אותי".

- זה צריך להיות מלמעלה לכיוון למטה. ברגע שיש קמפיינים גדולים שהולכים במסגרת המדיניות של הממשלה או המשרד לאיכות הסביבה, זה מחלחל למטה. זה שלב בסיסי שצריך לעשות אותו. אם יגדילו את המודעות בנושא הסביבה, זה מחלחל למטה ואחר כך זה נוצר הרצון גם לעשות את זה. המודעות באה מזה שמפרסמים את זה ומדברים על זה.

- אני למשל משקה במי המקלחת של הבת שלי את עץ הזית בגינה שלי.

- להתחיל מהיום לחנך את הדור. לבוא למפעלים, אנשים שיש להם כוח ויכולת דיבור מאוד גבוהה, לבוא ולשכנע את המפעל שלעבוד עם חומר כזה זה לא טוב, לא רק לכל הסביבה אלא גם לאנשים שלו.

- קראתי השבוע טור בעיתון "ישראל היום" שאומר שאתה יכול לתבוע את הרשויות על זה שיש זיהום אוויר – ואנשים לא יודעים

עשרות. אתה יודע כמה אנחנו עושים בשומרון כדי שאנשים ילכו ויטיילו ויכירו? אנחנו נלחמים נגד מחצבות שהשכנים שלנו מעלימים. יש עמותות שהם עושים כל מיני פעילויות אבל זה נתפס כדבר פוליטי, זה לא נתפס סביבתי.

- בבדואים משהו נלחם בירוק? בנגב יש ירוק? משהו מצליח לשמור על הירוק? אצלנו זה מלחמה ממש, לבוא ולגרש את האנשים משם שלא יגנבו, שלא יזהמו את המקום.

- כשאדם בא ואומר זה שטח שצריך להישאר נקי או ירוק ויש שם בנייה בלתי חוקית. ואומרים חבר'ה בואו לשמור על הסביבה, אצלנו זה מאבק פוליטי כי הערבי פלש לשם.

- אנחנו באים ממקום מסוים שכשאתה פותח את העיניים בבוקר, אתה רואה סביבה. אתה פותח את העיניים בבוקר בתל-אביב, אתה רואה את השובל הלא נעים האפור מעל תל-אביב. אנחנו נושמים לרווחה. אתה רואה דשא וירוק וזו איכות חיים אחרת מהעיר, ואתה לא בלחץ של הסביבה של העיר. לפי דעתי הקטע של החבר'ה פה שאנחנו יושבים באלקנה, הירוק שבסביבה שאנחנו רואים בשעות אחר הצהריים והערב זה דבר מרגיע.

- הסביבה חשובה לנו כי אנחנו, אוכלוסייה חזקה, והסביבה היא חלק מחיי היום-יום שלנו. יש לך יותר פנאי, וחשוב לך הסביבה בגלל האסתטיקה. ברגע שהחוסן הכלכלי של אותה אוכלוסייה קיים, אז יש לה אפשרות גם להשקיע בסביבה.

- כל שטח שתתפוס יהיה ירוק בסופו של דבר – הוא יטופח, וייבנה בו ישוב עם בית עם גינה.

סביבה וצדק חברתי

כאשר נשאלו חברי הקבוצה לגבי הקשר שבין סביבה לצדק חברתי, צפו ועלו בדיון שתי סוגיות מרכזיות: האחת, המעשית יותר, נוגעת לתחושה שהשמאל (המדושן, ובמרום זה שאינו מקריב למען המדינה כפי שעושים הדתיים-לאומיים) ניכס לעצמו את המאבק הסביבתי, צבע אותו בצבע פוליטי ובכך הרחיק אותו מן הקהל הדתי-לאומי; השנייה, הרגשית, נוגעת לתחושת הבדידות והניתוק שחווים אנשי המגזר מאותו "שמאל", הגורמת להם לוותר על השתתפות במאבק חברתי שלכאורה הולם את ערך הערבות ההדדית שהם מחזיקים בו כחברה אידאליסטית.

- הפעילות של הירוקים מזוהה יותר עם השמאל. והמאבק שלהם הוא רק העניין של הסביבה. הם לוקחים את הסביבה אבל הם מערבבים את זה עם עוד כמה דברים. הם מערבבים את זה עם מחאה חברתית, מערבבים הכול ביחד.

- לשמאל אין במה להתעסק, כאילו שטוב לו ונוח לו וכסף מלא. והוא לא מתעסק באינטרס הלאומי כמו שהציבור הדתי יושב בשטח כדי לתפוס את השטח. והשמאל בכיף יושב בצפון תל-אביב והמזמן זמן יש לו – כך זה בתפיסה של הציבור. אז כביכול יש להם את הפריבילגיה של זמן פנוי וזמן איכות, אז הם מתעסקים בנושא הסביבתי שהוא שולי.

- אין לי מה לחפש בצפון תל-אביב במאבק נגד רידינג. אני לא הייתי נכנס למאבק כוח מהסיבה הפשוטה שכשמעייפים אותנו מהבתים שלנו, אף אחד לא בא להגן עלינו. אז גם אנחנו לא נגן. אין ערבות הדדית. יכול להיות שאנחנו מאלקנה או מהסביבה אצלנו נבוא להר ברכה, והם לא צריכים להסביר לנו יותר מדי על מי תהום כי אצלנו גם יש איזה בור כזה, ואנחנו נבין אותם. אבל אם תבוא

(על בסיס תחרותי), הסדרה של נושא מתנות החליפין, עידוד נושא טיהור המים, יצירת נגישות למתקני מחזור ופעולה על בסיס אזורי, ישיגו מטרה זו.

- תמריצים – תחרות של העיר או השכונה שעושה הכי טוב לסביבה. מבוגרים, כמו ילדים, מה שמניע אותם זה תמריצים. במיוחד אצל ילדים, זה מתבטא בכיתה הכי טובה או השכבה הכי טובה, ודברים הכי קטנים, לעשות מקופסאות קורנפלקס ארנקים או תיקים – כל השטויות שיש לנו בבית שפשוט משליכים אותם לפח. המעדנים, הביצים, כל הדברים שיש לכולם, פשוט מביאים את זה ועושים עם זה דברים מדהימים.

- אם חברת החשמל תשלח בדואר לאנשים שאם יש לכם מוצר חשמלי שאתם לא צריכים, אנא פנו אלינו, כפי שמשרד האנרגיה עשה עכשיו באופן דומה עם המקררים והמזגנים, זה יגרום לאנשים להיות יותר מעורבים.

- צריך להעלות את המודעות לנושא מי התהום, המים האפורים ונושא הטיהור. לתת יותר היתרים, יותר הקלות בנושא. אלו דברים שחקלאים ישמחו לקבל ולעשות את זה. לא חסר חקלאים במדינה, תנו להם את ההזדמנות להצליח.

- ככל שזה יותר נגיש וקרוב ונוח יותר קל לעשות. אם לוקחים את הדוגמה של הבקבוקים, פעם היה כלוב, אפילו לא ידעתי איפה הוא היה. היום לכל אחד יש ליד הבית, אז הרבה יותר אנשים שמים.

- צריך ליצור דברים ממוקדי אזור ואז לסחוף כל אזור עם התושבים שלו.

לסיכום, נושא הסביבה משתלב עם ראיית העולם הלאומית-פוליטית שהמגזר הדתי-לאומי מחזיק בה, ועם תפיסתו בכל הקשור להיאחזות באדמת ארץ-ישראל ולהגנה עליה. זוהי קבוצה פעילה ומחויבת לסביבה על בסיס ראיית העולם האידאולוגית שלה.

את זה. אנשים לא מודעים לזה שהם יכולים להוריד את זיהום האוויר שיש להם בבית או באזור. למשל זיהום אוויר מכביש מסוים, אם אתה רואה שהכביש הוקם לפני שהבניין היה והרחיבו את הכביש, אתה יכול ללכת לפנות לאיכות הסביבה שיבדקו, ואז יש את העניין של לעשות אקוסטיקה ולהוסיף צמחייה. אנשים לא מודעים לזכויות שלהם ולמה שניתן לעשות.

פתרונות ספציפיים נוספים שהועלו: הפעלה משמעותית של בני נוער בנושאי סביבה, הענקת תמריץ לנושאי אנרגיית שמש כתחליף לשימוש בנפט הערבי, מסעות הסברה אינטנסיביים, בדגש על פנייה ספציפית למגזר הדתי-לאומי.

- הנוער הוא כוח מפתח, הוא אוהב לתת, יש לו הרבה אנרגיות והוא הולך להיות משפיע בצבא. אצלנו תנועות הנוער מאוד חזקות, ובתחום הזה הן לא מנוצלות.

- קח עמותה שקרובה לאותו ציבור, תן לה תמריץ. מסתכלים פה דווקא על לכלוך, אבל אנרגיה סולרית זה גם דבר ירוק. כדי לצמצם באנרגיית נפט, זה ידבר לאנשים מהמגזר שלי, זה רץ ביישובים בשומרון – השקעה ממך, ואתה גם עוזר לסביבה וגם קוטף פירות.

- בכמה שנים האחרונות כולם נהיו או בריאים או חולים מאוכל. יש בכל שעה ביום ובכל תחנת רדיו טלוויזיה ואינטרנט – אוכל. אז אולי אם יכניסו חזק את איכות הסביבה, זה יתחיל לחלחל לאנשים. אם יתנו לזה תשומת לב, תהיה פה תזוזה. צריך להפוך את זה לאופנתי – ללכת עם חצאית שהייתה פעם מפה או וילון.

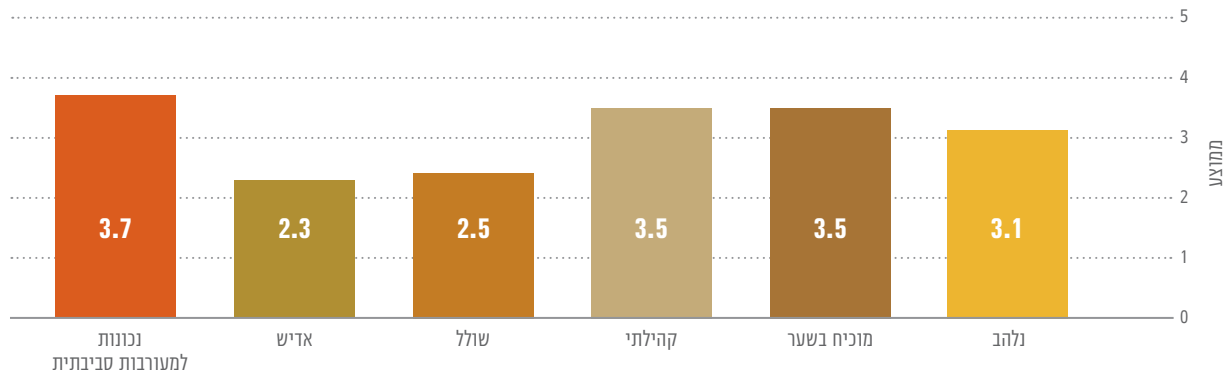
- אם רוצים להנחיל את זה לכלל, כל פרסום צריך להיות פרסום מגזרי, וכל תודעה צריכה להיות תודעה מגזרית.

הנעה לפעולה ברמה האישית

ככלל, הציבור הדתי-לאומי מחויב לנושא הסביבתי. בתשובה לשאלה "מה היה גורם לחברי הקבוצה להגדיל את נפח פעילותם הסביבתית" ענו אלה כי תמריצים שיוענקו למשל למרבים למחזר

ח. המגזר החרדי

גרף 9: המגזר החרדי – "טיפוסי סביבה" ונכונות למעורבות סביבתית

צפרדעים ענקיים גדולים, פותחים את זה במיוחד לפני החגים. ברור שלציבור החרדי אסתטיקה והבריאות זה חשוב מאוד, אבל אי אפשר להשתלט על זה.

• הרבה אנשים משקיעים בבית, והוא כן נקי אצל המון אנשים, אבל משום מה חדר המדרגות לא, הם מחלקים בין הסביבה הביתית שלהם שהיא מושקעת, וחדר המדרגות שלא שייך רק להם – לא מעניין אותם. לפעמים אני נדהם כי זה אנשים שבאמת יש להם ואכפת להם, פחות אכפת להם מהרחוב ששייך לעוד אנשים. הבית שלי שיהיה נקי ולא אכפת לי מהשאר, וזאת בעיה.

מאפייני המגזר בזיקה לנושאי הסביבה

לשאלה "האם הקשר של המגזר החרדי לסביבה הוא בעל מאפיינים ייחודיים" ציינו חברי הקבוצה את העליונות של עולם התורה הרוחני על פני העולם הגשמי, המכתיבה סדר עדיפויות ברור במושגים של השקעת זמן וכסף. עיסוק בסביבה נתפס כשולי, והאנשים המסורים לכך נתפסים כאנשי שוליים. ההעדפה של שיקולי שמירת טבע על פני מציאת פתרונות דיור לאוכלוסייה נתפסת כמובן ככלתי הגיונית בעליל. עם זאת, אנשי הקבוצה ציינו שקיימת בציבור החרדי רגישות למושג של "רשות הרבים", ושההזנחה הסביבתית אינה מעידה בהכרח על ניכור חברתי. נוסף על כך, תפיסת ההשגחה האלוהית לחללה גם לתחום הסביבתי.

• אנחנו ציבור שבסופו של הדבר הקטע התורני-הרוחני הוא הכי חשוב לנו. אם הייתה נכנסת יותר מודעות של ניקיון, שזה היה יכול לבוא תוך כדי, בצורה שלא מפריעה, אז אנשים היו עושים. אבל זה לא דבר שנחשב בתור דבר ראשון. יש אנשים ציבוריים [חילונים] שרוצים לתפוס איזה משהו, יתפסו על ניקיון וזה מה שהם חיים כל הזמן. אנחנו לא יכולים להיתפס לכזה דבר כי אנחנו פחות מחשיבים את זה. אנשים לא יקומו ויתפסו דת חדשה של ניקיון, לכן זה ציבור שרואה את זה בצורה אחרת.

• זה מקום של סדרי עדיפויות, אם יש לי כסף, אני אשקיע בחינוך של הילדים שלי, אם יש לי זמן אני אשקיע בלימוד תורה וללמד תורה. יש פה שני דברים, טיפוח מצד אחד, ומצד שני שמירה לא להזיק ולא ללכלך, אלה שני דברים שונים וצריך לחלק ביניהם. שמירה זה כל אחד האחריות האישית שלו. אבל מפה ועד להשקיע – יש דברים יותר חשובים להשקיע בהם מאשר בזה.

ממצאים מפגישת קבוצת המיקוד של המגזר החרדי

רקע: הפגישה נערכה במרכז השל בתל-אביב. נכחו גברים בלבד, 12 במספר, המתגוררים בבני-ברק, ובהם: ארבעה אברכים, טכנאי בחברת בזק, משיג כשרות, מארגן אירועים, סוכן מכירות של יודאיקה ופרוכות, סופר סת"ם וגרפיקאי. טווח הגילים של אנשי הקבוצה 30–45. בפגישה זו נכח רק המנחה, ואנו צפינו בה מבעד לחלון זכוכית חד-כיווני. השיחה הייתה פתוחה וגלויה, והרעיונות נידונו ברצינות ומתוך עניין. גם בקבוצת המיקוד בלטה נבדלות המגזר החרדי ביחס למגזרים אחרים בחברה הישראלית.

החווייה הסביבתית (העירונית)

חוויית הסביבה (העירונית) של משתתפי הקבוצה מתמקדת בעיקר בהזנחה הסביבתית הקשה, המוסברת בראש ובראשונה בתנאי צפיפות הדיור הקיצוניים שאינם מאפשרים שליטה בנושא הניקיון הסביבתי של רשות הרבים. אחת התוצאות של מצב זה היא הפרדה בין רשות היחיד המטופחת לבין השטחים הציבוריים, הסובלים מהזנחה מתמשכת.

• בבניינים החדשים בבני ברק אין מודעות של ניקיון בכלל, הכול על הרצפה. חבל שאין מודעות כי אתה גר שם, ואתה רוצה לרדת ולנשום אוויר, כשאתה הולך לחפץ חיים לדוגמה – אתה מזדעזע.

• חפץ חיים זה מקום עם קיבולת של מאה איש למשל, אז שים שם אלף איש. אחוז קטן שזורק מתוך אלף איש אז זה מקבל תוצאה מפחידה. זה הרעיון של בניינים בבני ברק. זה לא עניין של חוסר מודעות, אלא שאין שליטה.

• אני מחנך את הבן שלי, למשל הלכתי איתו בשבת, הוא זרק משהו אמרתי לו תחזור תיקח את זה תשים בפח. אני אישית כן איכשהו יש לי שליטה, כי אין לי הרבה ילדים, אני חושב בן-אדם עם הרבה ילדים לא יכול לשלוט.

• מגיע חג וכל הזוגות הצעירים מגיעים מחוץ לעיר לאכול אצל ההורים פה בעיר, השבוע היו 50 אוטובוסים, שיירה. כל שבוע זה חוזר על עצמו – כל הזוגות הצעירים מגיעים להורים לשבת. סעודות בלי עין הרע, משפחות, אין מקום לזבל, אין מקום לפנות אותו. עוברים יומיים-שלושה, ראש העירייה כל הכבוד לו, שמו

- סביבה מאוד חשובה, אבל זה כאילו זה קבוצה שולית שרוצה איזה משהו, במקום שזה יתפוס את כולם. זה נשמע משהו תמהוני שרוצה כל החיים לריב על משהו, ככה זה נתפס.
- זה שיש אנשים שפועלים למען איכות הסביבה, וכשבא איזה יזם שרוצה לבנות אלף יחידות דיור והוא זכה במכרז של מנהל מקרקעי ישראל, ופתאום הם יוצאים כולם ומפגינים "לא יכרתו את היער" – הם צודקים 100%. אבל מה אתה רוצה, שאנשים יחיו ברחובות? להשאיר את היער הזה? לדברים האלה גם יש משקל. כשרוצים לסלול כביש לרווחת הציבור הכללי והירוקים מתקוממים, לא להאמין כמה שהם מצליחים הירוקים האלה. הם מצליחים, ברור, אבל זה גורם לאנטי.
- אם מחר תרצה ליצור מודעות לאיכות סביבה, ותריץ את זה שזה דבר שנתפס כרשות רבים ועוזר לכלל – נראה לי שנגעת לכל אחד בנקודה. רשות הרבים זה מה שידבר במיוחד לאוכלוסייה החרדית.
- זה שאנשים לא שומרים על הסביבה לא אומר שאנשים לא מאוחדים או לא אוהבים אחד את השני. הפוך. אם תגיד לי שהסביבה מזיקה לשני אז אני אשנה אני אשקיע ואני אתאמץ. אבל כרגע המצב הוא שחברה וסביבה זה שני דברים שונים. אני גר בשכירות שנתיים, בבניין שאני מתבייש להיכנס לשם, ידעתי מי מלכלך ולא פתחתי פה כי ידעתי שהוא מסכן. אם הייתי מדבר איתו זה היה מוביל למריבות ולחוסר נעימות.

- לפני עשר שנים אומרים שיש חור באוזון, עכשיו אומרים שלאט לאט הוא מצטמצם. זאת אומרת, שאמנם אנחנו מזיקים לבריאה אבל הקדוש ברוך הוא נותן כלים לבריאה שהיא מחזירה את עצמה. האוזון נסגר קצת.

מי אחראי? מה ניתן לעשות?

- **משתתפי הקבוצה סבורים שמצב הסביבה ניתן לשינוי. על העירייה לספק פחי זבל זמינים ולדאוג לאכיפה, ועל הפרט לתת דוגמה אישית וליצור שינוי אטי ועקבי במצב הסביבה. שינוי תודעתי בקשר לנושא הסביבה באמצעות הסברה מחייב השקעת משאבים כספיים, והצלחתו מותנית בפנייה אל הציבור החרדי במושגים הלכוחים מעולמו.**
- ילד לא ילך מהבית שלו בקומה השלישית עד הפח הגדול לזרוק, אבל אם יהיה פח בכל מקום ליד העיניים אז אנשים ישתמשו. אני שמתי פח ליד הדואר, שיש מלא זבל, ואנשים שמים. תמיד זה היה על הרצפה, ואם יש פח אז שמים בפח.
- זה אחריות של העירייה להביא פחים כחולים וכלובים, לא היה את זה עד היום. הם אחראים לזה, עכשיו יש פח מיוחד לעיתונים, יש למחזור, אז זה גורם לציבור לאמץ. זה תלוי ברשות. ברגע שהיא מביאה את הדברים האלה, אז הם פועלים לפי הדברים.
- אם העירייה או משהו היה שם גן ואומר שאתה חייב לטפח – אז אנשים היו עושים. ככה גם אם תיתן להם דו"ח אם הגינה שלהם תהיה מוזנחת.
- אדם פרטי אחד עושה משהו, סתם לדוגמה במחזור, לעצמו בלי ללכת לשכנע, והוא יתמיד – הסביבה שלו תראה את זה, ובלי לשים לב בגלל שיש לו רעיון ודוגמה אישית זה מתפשט. דווקא מסרים תת-קרקעיים מחלחלים. כל מהפכה מתחילה בדבר קטן מאדם אחד. אין דבר שבא בבוט. אין מיליון אנשים שקמו בוקר אחת והחליטו בבת אחת לעשות את זה.
- הייתי מרגיל אנשים שזה נקי, ופה שמים מחזור, ופה שמים את זה. אני אומר לבן-אדם אתה תעשה ככה, ופה תשים את זה, וזה קל ונוח. כל דבר ירוק וכל דבר שנשמור, זה קל וזה נוח, ואנשים יתרגלו כי הם יתרגלו לעשות את זה. אז אני ארוויח את הדבר בעקיפין שזה לשמור על כדור הארץ.
- אפשר ליצור שינוי, אפשר ליצור מודעות, אפשר לעשות הכול. הכול תלוי בכמה כסף יש לך בכיס – אם תעשה פרסום תהיה מודעות. בן אדם אחד יכול לעשות שינוי, ושינוי ענק. הכול תלוי כמה האמצעים שיש לו בשביל לדחוף את זה.
- אנחנו ינקנו מגיל אפס ואפילו קודם, שהתורה זה ערך עליון, אז כשבאה פרסומת ומדברת בשם החילונים וכל אחד מנסה להראות לך משהו יותר מטורף, זה לא עובד. קח חרדי שיהפוך את הדבר לרוחני במידה מסוימת, אז זה יתפוס, כי זה בתת-מודע.
- אני הייתי מכין איזה כותרת, משהו מהמקורות שמדבר על העניין של הסביבה. ואם ננבור אני בטוח שנמצא משהו מאוד מאוד חזק, הייתי מוסיף אחרי זה מלל למה אני מתכוון. למה אתה חותר? לניקיון? לזיהום אוויר? לא חסר דברים שאפשר להביא מהמקורות. למשל, "דרך ארץ קדמה לתורה" או "תן דעתך שלא תחריב את עולמי" (חז"ל).

הנעה לפעולה ברמה האישית

לשאלה "מה יגרום לאנשי הקבוצה להצטרף באופן אישי לפעולה למען הסביבה" ענו המשתתפים כי דבר זה יקרה אם תובהר הסכנה המעשית של זיהום האוויר, ואם יימצאו שותפים אכפתיים לטיפול הסביבתי. בכל מקרה מדובר על פעולה אישית ולא על אקטיביזם ברמה הציבורית.

- אם היו מעלים את המודעות: השלכות למה זה יכול לגרום, אם היו מביאים את הנתונים מה זה עושה. איך אתה הולך ברחוב וחי את זיהום האוויר והרעש של האוטובוסים.
- אם הייתי יודע שזה אכן מזיק אז הייתי יותר מחנך את המשפחה, ובעצמי חוסך את זיהום האוויר, ונוסע פחות ברכב. מדיאג אותי זיהום האוויר.
- אני הייתי פועל בעניין של ניקיון, זה תרבות ואסתטיקה. אתה צריך להיות בן-אדם.
- אותי מעניין הרחוב שלי – שהבניין והסביבה יהיו מסודרים ונקיים ומטופחים. מה יהיה עוד מאה שנה לא מעניין אותי. אם הרשויות יהיו יותר אכפתיות סביבתית, אז גם אני אכנס לזה.
- לקחתי את הוועד בשביל הניקיון של הבניין, ומסתכלים עלי בתור פראיר וכמשוגע. זמן זה כסף. צריך להשקיע מהזמן שלך ומהכסף שלך. אם לכל אחד היה שכן שאכפת לו, כל הרחוב הרוויח מזה.
- אם זה מוסבר לי ברמה שאני אתפוס, אז אני שומר על המשפחה ברמה האישית. לא כנסים ולא מודעות ולא סטיקרים לא יעבדו. אני לא רואה את עצמי רץ ומשקיע שעות לכנסים כדי לשכנע אנשים.

לסיכום, לפי תפיסת המגזר החרדי, לתורה עליונות מוחלטת על פני העולם הגשמי, והיא המכתיבה סדר עדיפויות בכל הנוגע להשקעת זמן וכסף. בהתאם לכך, נושא הסביבה הוא שולי, ופרט לניקיון ולהתמודדות עם מפגעי זיהום ורעש ברמה המקומית, אנשי המגזר מגלים התעניינות נמוכה בנושאי סביבה.

ממצאים כמותיים מרכזיים הנוגעים לקבוצות האוכלוסייה מתוך המחקר הנוכחי ומשאלון ISSP¹¹

במדגם המחקר הנוכחי השתתפו 91 ערבים, 88 רוסים, 135 צעירים, 44 בעלי מקצועות חופשיים, 231 תושבי פריפריה, 89 דתיים-לאומיים, 41-חרדים. במדגם ISSP השתתפו 193 ערבים, 147 רוסים, 271 צעירים, 66 בעלי מקצועות חופשיים, 352 תושבי פריפריה, 283 דתיים-לאומיים, 111-חרדים.

לוח 5: ממצאים כמותיים לפי קבוצות האוכלוסייה – דאגה לסביבה¹²

דאגה לסביבה (במידה רבה ובמידה רבה מאוד)							
מגזר ערבי	מגזר רוסי	צעירים	בעלי מקצועות חופשיים	תושבי פריפריה	מגזר דתי-לאומי	מגזר חרדי	
69%	80%	58%	36%	64%	42%	59%	אין לנו קשר לנושאי סביבה (פ)
7%	4%	3%	3%	3%	1%	--	נושא הסביבה הוא החשוב ביותר בישראל כיום
12%	5%	8%	6%	8%	4%	8%	נושא הסביבה הוא הנושא השני בחשיבותו בישראל כיום
46%	55%	53%	54%	47%	42%	42%	לבעיות הקשורות לסביבה יש השפעה ישירה על חיי היום-יום שלהם (ב)
26%	59%	58%	59%	54%	57%	10%	אנחנו מודאגים מבעיות הקשורות לסביבה (ב)
32%	38%	34%	32%	47%	52%	65%	אנו דואגים יותר מדי לגבי עתיד הסביבה, ולא דואגים מספיק לגבי עליית המחירים ובעיות התעסוקה (ב)
28%	17%	4%	5%	16%	10%	10%	קיימת הגזמה בדאגה לסביבה כיום בישראל
76%	94%	65%	81%	80%	74%	56%	חייבים לשמור על שטחים פתוחים שטרם עברו פיתוח
54%	25%	50%	55%	50%	40%	68%	בעיות סביבתיות מדאיגות
51%	75%	64%	55%	65%	60%	50%	
47%	40%	40%	48%	5%	50%	50%	
43%	25%	40%	27%	40%	30%	50%	
43%	44%	40%	52%	40%	40%	35%	
39%	40%	40%	55%	40%	50%	35%	
35%	56%	40%	30%	30%	30%	15%	
33%	40%	25%	27%	30%	30%	15%	
23%	40%	25%	27%	30%	--	22%	

11 ראו נספח 5: ממצאים הקשורים לקבוצות שונות באוכלוסייה – מקובצים לפי קבוצות האוכלוסייה.

12 המקור למידע: (ב) – המחקר הבין-לאומי ISSP, (פ) – שאלה פתוחה, ללא סימון – המחקר הנוכחי.

המחירים ובעיות התעסוקה", בעוד שיתר הקבוצות הסכימו עם היגד זה בהיקף של 40%. כשליש מהערים ציינו כי "קיימת הגזמה בדאגה לסביבה כיום בישראל", בעוד שרק כ-10% מיתר הקבוצות הסכימו עם היגד זה. מבחינת הבעיות הסביבתיות המדאיות את החברה הישראלית, התחממות כדור הארץ וזיהום הים הם המדאיות ביותר בקרב כלל מגזרי האוכלוסייה. יש לציין כי 94% מקרב בני המגזר הרוסי סבורים כי "אנו חייבים לשמור על השטחים הפתוחים אשר טרם עברו פיתוח".

בנושא של דאגה לסביבה, המגזר הרוסי מעיד על עצמו כי הוא בעל הזיקה הנמוכה ביותר בכל הקשור לענייני הסביבה. עם זאת, בהסתכלות כוללת על לוח 5 שלעיל ניתן להיווכח כי זהו המגזר המודאג ביותר בנושאי סביבה. בכלל קבוצות האוכלוסייה הנחקרות, פחות מ-10% דירגו את הנושא הסביבתי כנושא הראשון או השני בחשיבותו בישראל כיום. בעוד שכ-60% מכלל הנשאלים מודאגים מבעיות הקשורות לסביבה, רק 10% מהמגזר החרדי ו-26% מהמגזר הערבי הביעו דאגה בנוגע לכך. בהתאמה, כ-65% מהחרדים ציינו כי "אנו דואגים יותר מדי לגבי עתיד הסביבה ולא מספיק לגבי עליית

לוח 6: ממצאים כמותיים לפי קבוצות האוכלוסייה – נשיאה באחריות אישית ותפיסת נושא הסביבה כמאחד את החברה

נשיאה באחריות אישית ותפיסת נושא הסביבה כמאחד את החברה (במידה רבה ובמידה רבה מאוד)							
מגזר ערבי	מגזר רוסי	צעירים	בעלי מקצועות חופשיים	תושבי פריפריה	מגזר דתי-לאומי	מגזר חרדי	
75%	84%	77%	77%	59%	60%	56%	אנחנו אחראים לטפל בענייני הסביבה עבור הדורות הבאים, גם אם משמעות הדבר תשלום מחיר כלכלי
80%	70%	72%	77%	77%	74%	65%	בני האדם מאוד נצלנים לגבי הטבע – יש לתקן זאת
80%	70%	52%	59%	61%	50%	51%	הגנה על הטבע צריכה לקבל קדימות גם במחיר כלכלי
80%	82%	73%	68%	81%	65%	49%	לבעלי חיים יש זכות להתקיים לא פחות מלבני אדם
92%	86%	77%	68%	91%	84%	81%	אסור להרוס את הבריאה האלוהית
95%	72%	87%	82%	88%	89%	88%	כולם בישראל צריכים להתלכד כדי לשמור על הסביבה
84%	59%	70%	70%	71%	67%	56%	פעילות למען הסביבה היא דרך ליצור קהילה ולאחד את החברה
65%	49%	57%	52%	59%	61%	44%	אנו מתנגדים לכך שנושא הסביבה הוא עניין אופנתי שעוסקים בו אנשים ממעמד כלכלי גבוה בלבד
80%	73%	75%	73%	78%	71%	61%	כולם מחוברים בעולם גלובלי ולכן אנו חייבים לפעול יחד למען כדור הארץ

הארץ" (80%). עם זאת, בני המגזר הרוסי ותושבי הפריפריה מביעים הזדהות רבה עם עמדות של נשיאה באחריות סביבתית אישית. כך מרבית בני המגזר הרוסי (84%) סבורים כי הם עצמם "אחראים לטפל בענייני הסביבה עבור הדורות הבאים, גם אם משמעות הדבר לשלם מחיר כלכלי עבור כך", וכי "לבעלי חיים יש זכות להתקיים לא פחות מלבני אדם". הסכמה של מעל 90% בקרב תושבי הפריפריה נרשמה לעמדה כי "אסור להרוס את הבריאה האלוהית".

בנושא של נשיאה באחריות אישית ותפיסת נושא הסביבה כמאחד את החברה, נמצאה בקרב המגזר הערבי תמיכה רחבה ביותר בהיותה של הסביבה מקור מלכד ומאחד עבור החברה הישראלית. בני המגזר הערבי הסכימו באחוזים הגבוהים ביותר לטענה כי "כולם בישראל צריכים להתלכד כדי לשמור על הסביבה" (95%), וכי "פעילות למען הסביבה היא דרך לייצר קהילה ולאחד את הסביבה" (84%), ו"כולם מחוברים בעולם גלובלי ולכן אנו מחויבים לפעול יחד למען כדור

לוח 7: ממצאים נחותיים לפי קבוצות האוכלוסייה – תפיסות הנוגעות לעשייה סביבתית

תפיסות הנוגעות לעשייה סביבתית (במידה רבה ובמידה רבה מאוד)							
מגזר ערבי	מגזר רוסי	צעירים	בעלי מקצועות חופשיים	תושבי פריפריה	מגזר דתי-לאומי	מגזר חרדי	
69%	42%	55%	43%	49%	48%	31%	אנו מוכנים להיות פעילים למען הסביבה
61%	39%	58%	55%	48%	51%	44%	אנו מרגישים כי ביכולתנו לשנות דברים בתחום הסביבה – ולכן אנו מוכנים לפעול
33%	38%	32%	38%	30%	22%	22%	אנו עושים מה שטוב לסביבה "אפילו אם זה עולה יותר כסף" (ב)
44%	29%	16%	21%	32%	15%	17%	איננו מעוניינים להצטרף לפעילות סביבתית (פ)
22%	33%	18%	68%	31%	21%	34%	איננו חשים כי אנו יכולים לשנות בתחום הסביבה, ולכן איננו מקדישים לכן מחשבה ואיננו נוטים להצטרף לפעילות סביבתית
47%	50%	45%	50%	51%	60%	59%	יש דברים חשובים יותר בחיים שצריך לעשות מאשר להגן על הסביבה (ב)
36%	21%	21%	20%	28%	30%	50%	רבות מהטענות לגבי איומים על הסביבה מוגזמות (ב)
61%	54%	33%	23%	61%	35%	44%	אם לא כולם חוסכים – גם אנו לא נצטרך למאמץ
51%	35%	25%	23%	31%	21%	30%	אין כל טעם לעשות למען הסביבה אם גם אחרים לא יעשו כך (ב)
39%	28%	21%	12%	30%	19%	34%	איננו יכולים לשאת באחריות לעניין הסביבתי מעבר לפן האישי
23%	24%	16%	5%	24%	21%	22%	חלק מתנים את התגייסותם למען הסביבה
13%	32%	58%	4%	7%	7%	--	נצטרף אם יובאו הוכחות לכן שהמאבק הוא בר-סיכוי
30%	24%	31%	36%	27%	20%	25%	מוכנים לקצץ ברמת החיים
21%	30%	36%	43%	25%	19%	15%	מוכנים לשלם מחירים הרבה יותר גבוהים אם הדבר יועיל לסביבה
13%	23%	22%	31%	16%	13%	8%	מוכנים לשלם מסים הרבה יותר גבוהים
57%	40%	40%	44%	28%	20%	10%	מה נעשה בפועל (מ"לפעמים" ועד "תמיד")? (ב)
47%	47%	34%	55%	53%	59%	55%	חוסכים במים
45%	40%	40%	44%	40%	30%	42%	חוסכים באנרגיה ביתית
37%	92%	80%	88%	79%	71%	38%	ממיינים זכויות / פחיות / פלסטיק / נייר
35%	28%	32%	30%	40%	30%	55%	משתמשים פחות במכונית

אנו לא נצטרף למאמץ". בקרב המגזר החרדי ישנה התייחסות זהירה לחשיבות העשייה למען הסביבה – כ-60% ציינו כי "יש דברים חשובים יותר בחיים שצריך לעשות מאשר להגן על הסביבה", וכמחצית ציינו כי "רבות מהטענות לגבי איומים על הסביבה מוגזמות". מרבית בעלי המקצועות החופשיים (כ-70%) והצעירים (כ-60%) מסבירים את אי-הצטרפותם לעשייה הסביבתית בכך שהם חשים כי הם "לא יכולים לשנות בתחום הסביבה, ולכן לא מקדישים לכך מחשבה ולא נוטים להצטרף לפעילות סביבתית".

בנושא של תפיסות הנוגעות לעשייה סביבתית, נראה כי ההנעה של המגזר הערבי לפעולה היא הגבוהה ביותר: כ-70% מקרב המגזר הערבי ציינו כי הם "מוכנים להיות פעילים למען הסביבה", וכ-60% ציינו כי הם מרגישים שהם "יכולים לשנות דברים בתחום הסביבה ולכן מוכנים לפעול". עם זאת, 44% מקרב המגזר הערבי ציינו כי הם "לא מעוניינים להצטרף לפעילות סביבתית", כ-40% טוענים כי הם "לא יכולים לשאת באחריות לעניין הסביבתי מעבר לפן האישי", וכ-60% מקרב הערבים עמדו על כך ש"אם לא כולם חוסכים – גם

לוח 8: ממצאים כמותיים לפי קבוצות האוכלוסייה – פתרונות לבעיות הסביבה

פתרונות לבעיות הסביבה (במידה רבה ובמידה רבה מאוד)

מגזר ערבי	מגזר רוסי	צעירים	בעלי מקצועות חופשיים	תושבי פריפריה	מגזר דתי-לאומי	מגזר חרדי	
51%	61%	55%	59%	58%	54%	56%	הצעות לפתרונות סביבתיים (פ)
42%	13%	19%	--	20%	15%	10%	להגביר את האקטיביזם הסביבתי
35%	43%	41%	57%	39%	51%	56%	להשקיע בפתרונות ידיוותיים לסביבה
31%	23%	32%	23%	29%	37%	34%	לשנות את השיטה הכלכלית של צריכת יתר ובזבז
28%	53%	32%	46%	41%	37%	39%	להגביר את החקיקה הסביבתית ואכיפתה
76%	92%	83%	95%	90%	85%	90%	הממשלה צריכה לאכוף על האזרחים הגנה על הסביבה באמצעות חקיקה (ב)
88%	92%	83%	95%	90%	85%	90%	הממשלה צריכה לאכוף על בעלי העסקים הגנה על הסביבה באמצעות חקיקה (ב)
15%	33%	26%	36%	26%	31%	14%	יש להטיל עליהם קנסות כבדים
23%	39%	34%	34%	37%	30%	40%	הפתרון האפקטיבי שיגרום לאזרחים להגן על הסביבה? (ב)
23%	39%	34%	34%	37%	30%	40%	תגמול באמצעות מיסוי
63%	28%	39%	32%	37%	40%	46%	הסברה (תוספת ידע)
47%	43%	43%	52%	46%	51%	46%	יש להטיל עליהם קנסות כבדים
23%	40%	38%	36%	31%	27%	20%	תגמול באמצעות מיסוי
31%	17%	19%	12%	23%	22%	34%	הסברה (תוספת ידע)
59%	52%	53%	55%	46%	35%	44%	אין צורך במידע סביבתי נוסף (פ)
27%	23%	22%	19%	27%	22%	34%	קשה לדעת אם אורח החיים שלנו תורם לסביבה או מזיק לה
59%	36%	53%	48%	48%	34%	16%	נצביע למפלגה ירוקה

הגנה על הסביבה באמצעות חקיקה, כאשר 80–90% מצדדים בכך. מבחינת שיעורי הצבעה למפלגה ירוקה, כ-60% מקרב המגזר הערבי העידו כי יצביעו למפלגה ירוקה, בעוד ששיעור נמוך במיוחד (16%) נרשם בקרב המגזר החרדי.

בנושא של פתרונות לבעיות הסביבה, בקרב מרבית המגזרים באוכלוסייה ישנה הסכמה כי הפתרונות העיקריים לבעיות הסביבה הם "הגברה של מודעות האזרחים לאפשרות של פעולות סביבתיות" ו"השקעה בפתרונות ידידותיים לסביבה". כך גם קיימת הסכמה רחבה כי הממשלה צריכה לאכוף על האזרחים ועל בעלי העסקים

לוח 9: ממצאים נחותיים לפי קבוצות האוכלוסייה – היבטים תרבותיים-פוליטיים-כלכליים

היבטים תרבותיים-פוליטיים-כלכליים (במידה רבה ובמידה רבה מאוד)							
מגזר ערבי	מגזר רוסי	צעירים	בעלי מקצועות חופשיים	תושבי פריפריה	מגזר דתי-לאומי	מגזר חרדי	
69%	69%	54%	33%	66%	63%	63%	התרבות שרואה רק את ה'אני' ומקדשת את החומריות היא המקור לכל בעיות הסביבה
79%	69%	67%	89%	81%	63%	68%	הסביבה שייכת לכולם, ויש לאפשר לכולם את ההנאה ממשאבי הטבע
42%	40%	21%	9%	39%	28%	34%	הממשלה והרשויות מחויבות לטפל בבעיות סביבה, האחריות אינה של האזרח
40%	55%	38%	28%	52%	33%	48%	איננו נותנים אמון בפעילות הסביבתית של הממשלה
40%	25%	16%	9%	27%	18%	23%	יש מי שמרוויחים כלכלית מפעולות המחזור של האזרחים
87%	79%	78%	86%	87%	84%	80%	המדינה חייבת להגן על אוכלוסיות חלשות הנפגעות מבעיות סביבה בקרבן
61%	55%	54%	6%	56%	58%	56%	אין סתירה בין התפתחות כלכלית ושמירה על רמת חיים לבין שמירה על הסביבה
63%	55%	65%	6%	66%	64%	51%	כלכלה ירוקה יכולה לשפר את מצבה של ישראל ולשלב אותה בכלכלת העולם
24%	46%	20%	16%	30%	31%	38%	הכלכלה קודמת לענייני סביבה
60%	36%	38%	3%	40%	45%	33%	ההתפתחות הכלכלית בישראל תואט אם לא נשמור בצורה טובה יותר על הסביבה (ב)
43%	39%	24%	28%	34%	46%	16%	התפתחות כלכלית תמיד פוגעת בסביבה (ב)

החופשיים מביעים הסתייגות מהיגדים אלה, ומביעים את ההסכמה הנמוכה ביותר איתם. יש לציין כי הסכמה רחבה בקרב כלל המגזרים נרשמה לעמדות "הסביבה שייכת לכולם, ויש לאפשר לכולם הנאה ממשאבי הטבע (60–90%) ו-"המדינה חייבת להגן על האוכלוסיות החלשות הנפגעות מבעיות סביבה בקרבן" (80–90%).

בנושא של היבטים תרבותיים-פוליטיים-כלכליים, ישנה הסכמה רחבה בקרב בני המגזר הערבי ותושבי הפריפריה עם עמדות המטילות על הממשלה את האחריות לדאוג לטיפול בבעיות הסביבה ובאוכלוסיות הנפגעות מכך, גם על חשבון דברים אחרים העומדים על כף המאזניים (נושאים כלכליים). לעומתם, בעלי המקצועות

הטיפוס השני הוא "השולל" – השולל נמנע מפעילות סביבתית מתוך הסתמכות על נימוקים ערכיים. לתפיסתו, מאחר שהתנהלות החברה, ובעיקר רשויות החוק, נעדרת ממדים של הדדיות והוגנות, הוא רואה עצמו פטור מהשתתפות בפעולה למען הסביבה.

העמדה השכיחה ביותר המאפיינת טיפוס זה היא "אם כולם היו חוסכים הייתי מצטרף, אבל אין חלוקה שווה של הנטל". בקרב משתתפי המחקר מדורג טיפוס זה מבחינת שכיחותו מעל לטיפוס האדיש.

הטיפוס השלישי הוא "הקהילתי" – הקהילתי הוא פרו-סביבתי, ומחזיק בעמדה זו על בסיס אמונתו בהשתייכות לקהילה המקומית, הלאומית, העולמית ואף לקהילת כל היצורים החיים. מתוך השתייכות זו הוא חש כי עליו לשאת באחריות לשלומה של הסביבה.

העמדה השכיחה ביותר המאפיינת טיפוס זה היא "כולם בישראל צריכים להתלכד כדי לשמור על הסביבה". בקרב משתתפי המחקר טיפוס זה הוא השכיח ביותר.

הטיפוס הרביעי הוא "המוכיח בשער" – המוכיח בשער גם הוא פרו-סביבתי. גם הוא ביקורתי אמנם כלפי ערכי החברה והתנהלות הרשויות בנושאי סביבה, אולם הוא אינו מסתפק בכך. הוא מוכיח את הציבור, מבליט את דרך ההתנהלות הראויה בעיניו, ומעורב לפחות באופן זה בזירת הפעילות הסביבתית בתקווה ליצור תיקון.

העמדה השכיחה ביותר המאפיינת טיפוס זה היא "המדינה חייבת להגן על אוכלוסיות חלשות הנפגעות מבעיות סביבה". בקרב משתתפי המחקר טיפוס זה הוא השני בשכיחותו.

הטיפוס החמישי הוא "הנלהב" – גם הנלהב הוא פרו-סביבתי, אולם ההנעה שלו אינה קהילתית אלא אישית. הוא מונע על ידי הרצון לבטא את עצמו מתוך תחושה של מסוגלות אישית גבוהה ויכולת להשפיע על הנעשה בתחום הסביבתי. תחושת מסוגלות זו מוכללת גם על המדינה, והוא שואף להגיע להישגים "ירוקים" הן בהיבט האישי הן בהיבט הלאומי.

שתי העמדות השכיחות ביותר המאפיינות טיפוס זה משקפות את הטבע הכפול של הנעה זו: "ישראל יכולה להוביל מהלכים סביבתיים גלובליים" ו-"אני מרגיש שאני יכול לשנות דברים בתחום הסביבה ולכן אני מוכן לפעול". בקרב משתתפי המחקר טיפוס זה הוא השלישי בשכיחותו.

הניסיון לקשר את הטיפוסים שלעיל עם הטיפולוגיה האמריקאית מעלה כי חברי הקבוצה הראשונה – הירוקים, האידיאליסטים והאכפתיים הם בעיקר "קהילתיים". מתוכם הירוקים – לאור מעורבותם הפוליטית – הם בגדר "מוכיחים בשער". באשר לחברי הקבוצה השנייה – המסורתיים, בדומה לקבוצת החרדים בישראל הם מצד אחד "קהילתיים" ומצד אחר "אדישים", העצמאיים

המחקר הנוכחי מבקש לתרום להבנת מקומו של נושא הסביבה בעולם הערכי-חברתי-פוליטי בישראל, ועושה זאת על בסיס חקירת העמדות, הדעות וההתנהגויות של ישראלים בנושאי סביבה.

מטרתנו הייתה לעמוד על הסוגיות שלעיל הן ברמת ה"ישראלים" כקבוצה הן ברמת מגזרים מייצגים של החברה הישראלית. מטרה מרכזית של המחקר היא ניסיון לאתר בכלל אוכלוסיית המחקר "טיפוסי סביבה" שונים, הנבדלים זה מזה בנכונות לקחת חלק בפעילות סביבתית וכן בסוג ההנעה שלהם להשתתפות בפעילות.

בפרק החותם את המחקר נפרס את ממצאיו העיקריים ונדון בהם מנקודת מבט אינטגרטיבית.

א. מעורבות סביבתית כוללת בישראל ו"טיפוסי סביבה"

מידת המעורבות הסביבתית שמשמעותה הנעה חיובית כלפי פעילות סביבתית נמדדה באמצעות סולם – **MATE – Motivational Attitudes Towards the Environment**. סולם זה נבנה באמצעות שקלול עמדות "טיפוסי הסביבה" השונים כלפי פעילות סביבתית, והוא בעל כיוון חיובי (כלומר ככל שהציון גבוה יותר, כך העמדה חיובית יותר כלפי הצטרפות לפעילות סביבתית).

רמת הנכונות למעורבות הסביבתית הממוצעת בכלל המדגם היא 3.97, והיא מוגדרת כרמת הנעה גבוהה (טווח הסולם 1-5). הפריט בעל שכיחות ההסכמה הגבוהה ביותר בכלל המדגם הוא "כולם בישראל צריכים להתלכד כדי לשמור על הסביבה" (כ-88% הסכימו במידה רבה עד רבה מאוד), והפריט בעל השכיחות הנמוכה ביותר בכלל המדגם הוא "המצב בישראל עדיין לא גרוע מבחינה סביבתית והפעילות הסביבתית מוגזמת" (כ-13% הסכימו במידה רבה עד רבה מאוד).

חמשת הטיפוסים שאותרו במחקר זה נחלקים לשתי קבוצות הנעה הקשורות למעורבות סביבתית – **הימנעות** (עמדות המבטאות הסתייגות מפעולה למען הסביבה) ו**הצטרפות** (עמדות המבטאות תמיכה בפעולה למען הסביבה). יש לומר כמוכן שטיפוסים אלה מוגדרים כמונוליתיים, אולם בדרך כלל אנשים מביעים הסכמה במידה זו או אחרת עם היגדים השייכים ל"טיפוסי סביבה" שונים.

הטיפוס הראשון הוא "האדיש" – האדיש נמנע מפעילות סביבתית משום שלדידו אין טעם בכך – או משום שהצורך בעשייה סביבתית דחופה מוצג לדעתו כמופרז או משום שהדברים יסתדרו מאליהם.

העמדה השכיחה ביותר המאפיינת טיפוס זה היא "אני לא יכול לקחת אחריות על העולם" – שכל אחד ידאג לעצמו". בקרב משתתפי המחקר היה טיפוס זה שכיח פחות יחסית לאחרים.

כלכלי. כשלושה רבעים מסכימים כי לבעלי חיים יש זכות להתקיים לא פחות מלבני אדם. כשלושה רבעים מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי אסור להרוס את הברואה האלוהית.

ממצאים אלה עולים בקנה אחד עם מגמות עולמיות של דאגה לסביבה (Drori and Yuchtman–Yaar, 2002). היחס לסביבה בישראל קשור להערכה לעולם הטבעי ולרצון להגן עליו. בעקבות ההשפעה השלילית של פעילות האדם על עולם הטבע מסתמנת פגיעה אפשרית בבריאות האדם. בהתאם לכך, נושאים כגון זיהום אוויר ומים, וכן פסולת מוצקה ומסוכנת, מופיעים כנושאים מרכזיים באיכות הסביבה (שוורץ, 2001).

תפיסות הנוגעות לעשייה סביבתית: כמחצית ממשתתפי המחקר הנוכחי מוכנים להיות פעילים למען הסביבה, על בסיס התחושה כי הם יכולים לשנות דברים בתחום הסביבה. למעלה משליש ממשתתפי המחקר הבין-לאומי ציינו כי הם כבר עושים במידה רבה או רבה מאוד מה שטוב לסביבה "אפילו אם זה עולה יותר כסף".

לעומת זאת, קרוב לרבע ממשתתפי המחקר הנוכחי אינם מעוניינים להצטרף לפעילות סביבתית. הם מסבירים זאת בתחושה כי אינם יכולים לשנות בתחום הסביבה, ולכן אינם מקדישים לכך מחשבה ואינם נוטים להצטרף לפעילות סביבתית. כמחצית ממשתתפי המחקר הבין-לאומי מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שיש דברים חשובים יותר בחיים שצריך לעשות מאשר להגן על הסביבה, וכרבע מהם מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שרבות מהטענות לגבי איומים על הסביבה מוגזמות.

כ-40% ממשתתפי המחקר הנוכחי מסכימים במידה רבה או רבה מאוד לעמדה שאם לא כולם חוסכים – גם הם לא יצטרפו למאמץ. באופן כללי יותר, כשליש מהמשתתפים במחקר הבין-לאומי סבורים במידה רבה ורבה מאוד, שאין כל טעם לעשות למען הסביבה אם גם אחרים לא יעשו כך. כרבע ממשתתפי המחקר הנוכחי מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שאינם יכולים לשאת באחריות לעניין הסביבתי מעבר לפן האישי.

חלק ממשתתפי המחקר מתנים את התגייסותם למען הסביבה: כחמישית מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שיתגייסו להגנת הסביבה רק במקרה חירום, ו-10% יצטרפו אם יובאו לפנייהם הוכחות לכך שהמאבק הוא בר-סיכוי.

מה מוכנים משתתפי המחקר הבין-לאומי לעשות למען הסביבה? כשליש מוכנים במידה רבה ורבה מאוד לשלם מחירים הרבה יותר גבוהים ולקצץ ברמת החיים, וכרבע מוכנים לשלם מסים הרבה יותר גבוהים. מה נעשה בפועל ("לפעמים" ועד "תמיד")? כשלושה רבעים ממיינים במידה זו או אחרת זכויות / פחיות / פלסטיק / נייר, כמחצית חוסכים במים, כ-40% חוסכים באנרגיה ביתית, כשליש משקיעים מאמץ כדי לקנות מזון אורגני וכרבע משתמשים פחות במכונית.

פתרונות לבעיות סביבתיות: למעלה ממחצית ממשתתפי המחקר הנוכחי הציעו הגברה של מודעות האזרחים לפעולות סביבתיות, כמחצית המליצו על השקעה בפתרונות ידעניים לסביבה ועל הגברה של החקיקה הסביבתית ואכיפתה, כרבע הדגישו את הצורך בשינוי השיטה הכלכלית של צריכת יתר ובזבוז, ורק כחמישית הציעו להגביר את האקטיביזם הסביבתי.

רוב ממשתתפי המחקר הבין-לאומי סבורים במידה רבה או רבה מאוד שהמשלה צריכה לאכוף על האזרחים הגנה על הסביבה

מתאימים לטיפוס "הנלהב", והפטליסטים "אדישים". באשר לחברי הקבוצה השלישית – הבינוניים והמטריאליסטים "אדישים" ואולי "נלהבים לשלילה" – כלומר אקטיביים בניצול הסביבה. האומללים "אדישים" עם פוטנציאל של "שלילה" לאור נסיבות חייהם הקשות, ואלה שאינם-ירוקים – "אדישים" ואולי – כמו המטריאליסטים – "נלהבים לשלילה".

נראה כי ההבדל הבולט בין הטיפולוגיה האמריקאית לבין הטיפולוגיה שעלתה מהמחקר הנוכחי, הוא שהטיפולוגיה "הישראלית" מציעה הגדרה של מאפייני הנעה סביבתית החוצים את "טיפוסי הסביבה" במודל האמריקאי. ההבדל המזדקר לעין בין מאפייני שתי האוכלוסיות הוא הבולטות של ממד הביקורת בחברה הישראלית הן כהנעה למעורבות סביבתית הן כהדרה עצמית ממנה. ייתכן שניסוח מעט אחר של העמדות הכלכליות, הגורסות שכלכלה עדיפה על סביבה, היה מגיב טיפוס סביבה ישראלי נוסף, הקרוב באופיו למטריאליסטים או לאלה שאינם-ירוקים, והמבטא ניצול סביבתי.

1. עמדות ודעות בנושאים סביבתיים בחברה הישראלית

להלן מוצגות במשולב העמדות העיקריות שביטאו משתתפי המחקר הנוכחי ומשתתפי המחקר הבין-לאומי (ISSP) בקשר לנושאים סביבתיים. כפי שניתן לראות, הנתונים משני המחקרים, שנערכו בטווח של כשנתיים, מתואמים במידה רבה ומתקפים בכך זה את זה:

דאגה לסביבה: למעלה ממחצית ממשתתפי המחקר הנוכחי דיווחו כי אין להם כלל קשר לנושאי סביבה, וכרבע מהם ציינו כי הקשר לסביבה מבחינתם בא לידי ביטוי בעיקר במחזור ביתי. לצד זאת, במסגרת סדר העדיפויות הלאומי, ציינו רק 3% ממשתתפי המחקר הבין-לאומי כי נושא הסביבה הוא החשוב ביותר בישראל כיום.

כמחצית ממשתתפי המחקר הבין-לאומי מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שלבעיות הקשורות לסביבה יש השפעה ישירה על חיי היום-יום שלהם, ולמעלה ממחציתם מודאגים במידה רבה או רבה מאוד מבעיות הקשורות לסביבה. עם זאת, כ-40% מהם סבורים במידה רבה או רבה מאוד כי אנו דואגים יותר מדי לגבי עתיד הסביבה ולא דואגים מספיק לגבי עליית המחירים ובעיות התעסוקה. 13% ממשתתפי המחקר הנוכחי סבורים במידה רבה או רבה מאוד כי קיימת הגזמה בדאגה לסביבה כיום בישראל.

כ-60% ממשתתפי המחקר הנוכחי מודאגים מזיהום הים, כמחציתם מודאגים מזיהום אוויר שמקורו בתחנות כוח ובמפעלי תעשייה, מזיהום אוויר מתחבורה, מהתחממות כדור הארץ ומצמצום שטחים פתוחים (שלושה רבעים סבורים במידה רבה ורבה מאוד שחייבים לשמור על שטחים פתוחים שטרם עברו פיתוח). קרוב לשליש מודאגים מקרינה מאנטנות סלולריות, מזיהום מפסולת כולל הימנעות ממחזור, מהכחדת מינים בטבע ומהימצאות חומרים מסוכנים במזון ובתמרוקים.

כשני שלישים מהם מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי הם עצמם אחראים לטפל בענייני הסביבה עבור הדורות הבאים, גם אם משמעות הדבר תשלום מחיר כלכלי.

כשלושה רבעים ממשתתפי המחקר הנוכחי מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי בני האדם מנצלים מאוד את הטבע וכי יש לתקן זאת, וכמחצית סבורים כי הגנה על הטבע צריכה לקבל קדימות גם במחיר

לצד (פחות) אלמנטים של התנגשות. כך מחד גיסא, נראה כי ניתן לשלב את הפן הכלכלי בתחומי החיים השונים (לדוגמה צרכנות של מוצרים ידידותיים לסביבה [בר צורי ושרצקי, 2010]). מאידך גיסא נראה כי לכלכלה השפעות שליליות על הסביבה (כדוגמת הצפיפות הרבה בערים והפרטת השטחים הירוקים), וכי הדאגה לסביבה נתפסת בעיני היזמים הכלכליים כמכשול לקדמה, לגריפת הרווחים ולפיתוח הכלכלי (ארנון וחנין, 2004).

ניתן לסכם ולומר כי ההתייחסות לנושא הסביבה והסביבתנות כפי שעלתה משני המחקרים היא אמביוולנטית. מצד אחד קיימת דאגה ממשית לשלום הסביבה, המעורבת במודעות למעשי האדם הגורמים לתוצאה זו, ואף על פי כן – העשייה הסביבתית עדיין מצומצמת יחסית להצהרות החיוביות כלפי הנושא. פער זה אינו ייחודי לנושא סביבה, והוא מציג סוגיה כללית יותר הנוגעת לפער בין "הלכה" ל-"מעשה".

בשנים הראשונות של המחקרים שנעשו בנושא 'עמדות', הסכימו רוב החוקרים שהתנהגותם של בני האדם נשענת על תפיסותיהם החברתיות. אולם בשלב הבא אתגרו מספר חוקרים זיקה זו באופן אמפירי, והגיעו למסקנה כי הקשר בין הבעת דיעות ובין התנהגות אינו בהכרח עקבי (ראו סקירה אצל Wicker [1969]). מסתבר כי הקשר ביניהן מורכב יותר, ודעות אינן יכולות להיחשב מנבא אוטומטי של התנהגות. פער זה כונה attitude-behavior gap או value-behavior gap. ישנם שני סוגים עיקריים של חוסר עקביות – האחד הוא חוסר אותנטיות של העמדות, והשני חוסר הלימה בין עמדות (אותנטיות) למעשים. אחד ההסברים המקובלים לחוסר העקביות הראשון התמקד בקושי לזהות עמדות-אמת באמצעות סולמות המדידה – למשל כתוצאה מהצורך האנושי ברציות חברתיות (social desirability). לקושי הוצעו פתרונות שונים, שנועדו לפתור אותו באמצעות "מעקפים" כמו הסתרה של מטרת המחקר, שימוש במדדים פיזיולוגיים ועוד (Saucier and Miller, 2003). אף על פי כן, המתאם בין עמדות להתנהגות לא השתנה כתוצאה מפעולות אלה באופן מהותי. חוסר העקביות השני הוסבר בכך ש"עמדה" היא מושג מורכב, רב-ממדי ובעל היבטים רגשיים, קוגניטיביים והתנהגותיים (Rosenberg and Hovland, 1960; McGuire, 1969). עמדה מובעת יכולה לשקף ממד רגשי אך לא קוגניטיבי, בעוד שההתנהגות עשויה להיות מושפעת דווקא מהיבטים קוגניטיביים או מכאלה הקשורים לסיטואציה המסוימת. אין זה אומר שהעמדה אינה אותנטית – אלא שהיא אינה רלוונטית – או רלוונטית במידה נמוכה – להתנהגות. רכיבים נוספים שהוצע כי הם משתנים מתווכים בין עמדות להתנהגות הם אמונות, נורמות סובייקטיביות, בקרה על התנהגות ואף נוכחותן של עמדות לא-מודעות (ראו סקירה בפרק 5 אצל Ajzen and Fishbein [2005]).

סוגיית הפער בין עמדות מבוטאות לבין התנהגות, נוקבת במיוחד בתחום הסביבתי, שקיימת בו שאיפה לגרום למעבר ממצב של מודעות למצב של שינוי אורח החיים הכללי.

לדוגמה, הבסיס למימוש הצהרות "ועידת הפסגה של כדור הארץ" שנערכה בריו דה-ז'נרו, מושרש בהסכמה שהציעה לקראת פיתוח בר-קיימא תלויה באופן הדוק בשינוי אורח החיים של אזרחי העולם באמצעות חינוך ופיתוח כלי מדיניות בין-לאומית, לאומית ומקומית (UNCED, 1992).

הוגים וחוקרים רבים עומדים על פער זה בתחום הסביבתי (Blake, 1999; Kollmuss and Agyeman, 2002), ומחקרים אמפיריים חוזרים ומוצאים קשר רופף בלבד בין עמדות פרו-סביבתיות ובין

באמצעות חקיקה. רובם הגדול אף סבורים במידה רבה ורבה מאוד שהממשלה צריכה לאכוף על בעלי העסקים הגנה על הסביבה באמצעות חקיקה.

לשאלה "מה יהיה הפתרון האפקטיבי מבין שלושה שיגרום לאזרחים להגן על הסביבה" ענו פחות משליש ממשותפי המחקר הבין-לאומי כי יש להשית קנסות כבדים על הפוגעים בסביבה, קבוצה דומה העדיפה תגמול באמצעות מיסוי, וכ-40% צידדו בהסברה (תוספת ידע). לשאלה "מה יהיה הפתרון האפקטיבי מבין שלושה שיגרום לעסקים להגן על הסביבה", ענו קרוב למחצית כי יש להטיל עליהם קנסות כבדים, קרוב לשליש העדיפו תגמול באמצעות מיסוי, וכרבע אמרו כי הפתרון האפקטיבי ביותר יהיה בתחום ההסברה (תוספת ידע).

באשר לנחיצות ההסברה הסביבתית, כמחצית ממשותפי המחקר הנוכחי ציינו כי אין להם צורך במידע נוסף, וכשליש מעוניינים במידע על מסוכנות של פגיעה בסביבה. כרבע ממשותפי המחקר הבין-לאומי מציינים במידה רבה ורבה מאוד שקשה להם לדעת אם אורח החיים שלהם תורם לסביבה או מזיק לה.

באשר לאפשרות של פתרון פוליטי, כרבע ממשותפי המחקר הנוכחי ציינו שיש סבירות גבוהה שיצביעו למפלגה ירוקה, וכחמישית אמרו שיעשו כך בסבירות גבוהה מאוד.

היבטים תרבותיים-פוליטיים: הרוב הגדול של משותפי המחקר הנוכחי מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שכולם בישראל צריכים להתלכד כדי לשמור על הסביבה, וכשני שלישים מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שפעילות למען הסביבה היא דרך ליצור קהילה ולאחד את החברה. שלושה רבעים ממשותפי המחקר הנוכחי אף מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי כולם מחוברים בעולם גלובלי ולכן אנו חייבים לפעול יחד למען כדור הארץ.

כמחצית ממשותפי המחקר הנוכחי סבורים במידה רבה ורבה מאוד שהתרבות שרואה רק את ה'אני' ומקדשת את החומריות היא המקור לכל בעיות הסביבה, וכשלושה רבעים סבורים כי הסביבה שייכת לכולם ויש לאפשר לכולם את ההנאה ממשאבי הטבע.

כרבע ממשותפי המחקר הנוכחי מסכימים במידה רבה ורבה מאוד שהממשלה והרשויות מחויבות לטפל בבעיות סביבה, וכי האחריות אינה של האזרח. עם זאת, כ-40% ציינו במידה רבה ורבה מאוד כי אינם נותנים אמון בפעילות הסביבתית של הממשלה, וכחמישית חשים גם כי יש מי שמרוויחים כלכלית מפעולות המחזור של האזרחים. מכל מקום, רוב משותפי המחקר הנוכחי מסכימים במידה רבה ורבה מאוד שהמדינה חייבת להגן על אוכלוסיות חלשות הנפגעות מבעיות סביבה המתרחשות בקרבתן.

היבטים כלכליים: כמחצית ממשותפי המחקר הנוכחי מסכימים במידה רבה ורבה מאוד כי אין סתירה בין התפתחות כלכלית ושמירה על רמת חיים לבין שמירה על הסביבה, וכשני שלישים סבורים כי לכלכלה ירוקה יכולה לשפר את מצבה של ישראל ולשלב אותה בכלכלת העולם. כרבע מסכימים במידה רבה ורבה מאוד כי הכלכלה קודמת לענייני סביבה. 40% ממשותפי המחקר הבין-לאומי סבורים במידה רבה ורבה מאוד כי ההתפתחות הכלכלית בישראל תואט אם לא נשמור בצורה טובה יותר על הסביבה, ועם זאת כשליש מהם סבורים במידה רבה ורבה מאוד כי התפתחות כלכלית תמיד פוגעת בסביבה. מן הנתונים שלעיל ניתן להיווכח כי בקשר שבין כלכלה וסביבה ניתן לראות (יותר) אלמנטים של השתלבות,

יש מקום להתייחס להקשר זה של סדר העדיפויות האיש-לאומי מתוך נקודת הראות של תאוריית שינוי הערכים שעיצב רונלד אינגלהרט (Inglehart, 1997; Inglehart and Baker, 2000). התאוריה מניחה כי קדמה כלכלית מביאה לידי שינויים שיטתיים בדפוסי התרבות ובהעדפות הערכיות. לדוגמה, התקופה הטרנס-תעשייתית התאפיינה בהתמקדות בצרכים הישרדותיים בשל התלות באיתני הטבע ועקב הדומיננטיות של האמונה הדתית. לעומתה, התקופה התעשייתית והתקופה הפוסט-תעשייתית שלאחריה התאפיינו ברמות חסרות תקדים של שפע וביטחון, שיצרו העדפות ערכיות חדשות, "פוסט-מטריאליסטיות" במהותן, המכוונות לרווחה סובייקטיבית, לאיכות חיים גבוהה ולערכי ביטוי עצמי גבוה. נוסף על כך, הן מאפיינות בהתרחקות ממסגרת האמונות הדתיות, הנחוצות כעת פחות כעוגן קיומי בחיי היום-יום (יער, 2006). במאמרו מאפיין יער את החברה הישראלית כחברת מהגרים צעירה ורב-תרבותית, שהקבוצות השונות בתוכה מחזיקות במסורות משלהן. לדבריו, "את התרבות הישראלית מעצבת אינטראקציה אינטנסיבית של שלושה מקורות השפעה מרכזיים: המורשת היהודית המשותפת, המטען התרבותי של ארצות המוצא והחוויה הישראלית עצמה" (שם). אותה "חוויה ישראלית מעצבת" כוללת גם את נוכחות האיום הקבוע על קיומה של מדינת ישראל, הנלווה לזיכרון השואה. לפי יער, היבט זה מקזז במידה לא מבוטלת את המאפיינים הפוסט-מטריאליסטיים הנובעים מתוך הצמיחה הכלכלית המואצת שהתרחשה בישראל בעשורים האחרונים. כלומר, אף על פי שבקרב חלק מהחברה הישראלית שוררים תנאי רווחה כלכלית, החתירה לאיכות חיים גבוהה יותר, כזו המעמידה במקום גבוה בסדר העדיפויות את איכות הסביבה, אינה מתממשת. "בכל הקשור להשפעות הפוטנציאליות על התפתחות היררכיית הערכים של ישראל, משפיעים עליה כוחות מנוגדים. מצד אחד, הרמה הגבוהה יחסית של פיתוח חברתי-כלכלי בשילוב עם משטר דמוקרטי בר-קיימא ואוכלוסייה חילונית גדולה, אמורים להוביל את החברה לאימוץ ערכים בעלי אופי רציונלי חילוני וערכים של ביטוי עצמי. מצד אחר, הדגש החזק על ביטחון לאומי והעיסוק המתמיד בבעיות שקשורות לקיום הלאומי, בשילוב עם המשכיות הדת והמסורת בקרב חלקים ניכרים באוכלוסייה, מושכים את ישראל לעבר ערכים מסורתיים וערכים של הישרדות" (שם).

מן המחקר הנוכחי עולה כי בהשוואה למצביעי מפלגות אחרות, הביעו מצביעי מפלגות הימין תמיכה גבוהה בעמדות המאפיינות את הטיפוסים "האדיש" ו"השולל", ובעמדות הביקורתיות המאפיינות את טיפוס "המוכיח בשער". כלומר עמדות מצביעי הימין התאפיינו בביקורתיות גבוהה. לצד זאת, הם תמכו בעליונות של הכלכלה על צורכי הסביבה יותר משעשו זאת מצביעי מפלגות אחרות. מצביעי מפלגות השמאל הביעו תמיכה גבוהה יחסית (וגורפת) בעמדות המאפיינות את הטיפוס "הקהילתי", ובעמדות ההומניות מתוך אלה השייכות לטיפוס "המוכיח בשער" (כמו "המדינה חייבת להגן על אוכלוסיות חלשות הנפגעות מבעיות סביבה"). בהשוואה למצביעי מפלגות אחרות, הביעו מצביעים אלה גם תמיכה גבוהה בעמדות האישיות המאפיינות את הטיפוס "הנלהב". מבחינה כלכלית תמכו מצביעי מפלגות השמאל בעליונות של הסביבה על צורכי הכלכלה יותר משעשו זאת מצביעי מפלגות אחרות. בהשוואה למצביעי מפלגות אחרות, הביעו מצביעי המפלגות הדתיות רמת תמיכה גבוהה בעמדות ספורדיות שמתאימות לרוב הטיפוסים, למעט הטיפוס "הקהילתי". לדוגמה: "אלוהים ישמור עלינו, הדברים יסתדרו, בני אדם לא צריכים להתערב בטבע" ("האדיש"), "כל נושאי המחזור הם בלבול מוח ובזבוז זמן ומישהו מרוויח מזה" ("השולל"), "התרבות שרואה רק את האני ומקדשת את ההישגיות החומרית היא המקור

התנהגות בפועל (ראו סקירה מפורטת על פער זה בתחום הסביבה אצל Cooney [2011]). גם בישראל, במחקר כמותי שנערך בקרב אלפי תלמידים בנושא האוריינות הסביבתית בישראל (שגיא ואחרים, 2008), נמצא כי הידע הסביבתי, העמדות הסביבתיות וההתנהגות הסביבתית של העונים אינם קשורים זה בזה, ואף כי התלמידים מביעים עמדות חיוביות כלפי הסביבה – רק לעתים רחוקות הן מתורגמות לעשייה למען הסביבה.

בלייק (Blake, 1999) טוען כי רוב המודלים המסבירים של התנהגות סביבתית פגומים, מאחר שאינם מביאים בחשבון אילוצים אישיים, חברתיים ומערכתיים, והפער שהניסויים מצביעים עליו מבטא חסמים מסוגים שונים להתקדמות מדאגה לסביבה אל עשייה סביבתית. בהמשך לכך משרטט באר (Barr, 2004, 2006) מודל שלפיו המעבר מתמיכה בערכים סביבתיים להתנהגות סביבתית מושפע מגורמי מצב (situational factors), מכוונות התנהגותיות וממשתנים פסיכולוגיים.

כיצד ניתן אפוא לקשר את ההיבטים שלעיל עם תוצאות המחקר? מדוע עמדות חיוביות אינן מביאות לעשייה סביבתית מקבילה? ומדוע העשייה הסביבתית כשלעצמה (ללא קשר לעמדות כלפיה) אינה נרחבת דיה בישראל?

ראשית, אין לפטור את שאלת האותנטיות של התשובות שנתנו במחקר הנוכחי (ובמחקר הבין-לאומי) כלאחר יד, וייתכן שלפחות חלק מן ההצהרות החיוביות לגבי הסביבה הושפעו לאו דווקא מרצון לספק את המראין אלא מן הרצון של המראין להצטייר בעיני המראין ובעיני עצמו כאדם ערכי המחזיק בערכים ראויים (רציות חברתיות). מבחינה זו ייתכן שחלק מן התשובות שיקפו "אני סביבתי אידאלי" ולא "אני סביבתי רגיל".

הסבר נוסף נוגע להשפעה האוניברסלית של התנהגות צרכנית בעולם המערבי, העומדת בסתירה רצינית לעמדות סביבתיות הנוגעות לנושא זה. תרבות הצריכה הגבירה את הניתוק בין "האני הצרכני" ובין "האני האזרחי" – והעניקה ניצחון לראשון, כאשר שיקולי הטוב הכללי – הידע לגבי "מה טוב לעולם ולחברה" מובסים כמעט תמיד אל מול שיקולים תועלתניים בדרך לשיפור מתמיד של רמת החיים. במישור החברתי, הסוציולוג בנג'מין ברבר (Barber, 2007) טוען להתפשטות אתוס אינפנטילי (infantilist ethos) המטופח על ידי תרבות השיווק והמיתוג, שבכוחה להשפיע לא רק על התודעה האינדוידואלית, אלא אף על עצם האפשרות של חיים דמוקרטיים. לדבריו, אתוס זה מעודד אותנו לסגת מן "העצמי הציבורי" ולקדש את "האני הרוצה" גם כאשר מדובר במשאבי ציבור. כך, תחת מסווה של הזכות למימוש העצמי הכלכלי של הפרט (היזם), ובשם ערכי חופש הפרט (הצרכן) לבחור, מופרטים גם נכסי נחלת הכלל הסביבתיים ונעשים לאמצעי התעשרות של יחידים על חשבון הזכויות הטבעיות של כלל הציבור. עמדות חיוביות לכאורה בזכות הסביבה (של המתעשרים והמקופחים כאחד) נשחקות, אפוא, מול הרצון לעושר מצד אחד ומול התחושה של חוסר התוחלת של המאבק בבעלי הכוח מצד שני.

באשר לשאלה השנייה, אילוצים אישיים, חברתיים ומערכתיים (Blake, 1999) המזוהים כגורמי מצב, נוכחים בעוצמה רבה בציבוריות הישראלית, ומשפיעים על סדרי העדיפויות של אזרחיה. העובדה שסדר העדיפויות הלאומי והאיש אינו מציב את נושא הסביבה במקום גבוה, הופכת את הדאגה לסביבה למופשטת במקום שתהיה מנוף לעשייה. התייחסות זו עולה בקנה אחד עם ממצאים שעלו במחקרים קודמים (נאמן-אברמוביץ וכץ-גרור, 2007).

מה עשויים להיות, אפוא, לקחי המחאה החברתית עבור התנועה הסביבתית? א. ההבנה המחודשת שבחברה דמוקרטית הרמת קול לאתגור הממשל היא לגיטימית, ועשויה להוביל להישגים משמעותיים; ב. ההבנה שתפקידה המהותי של החברה האזרחית הוא לתבוע זכויות יסוד ולעמוד על השבתן אם נגזלו; ג. ההבנה החשובה שבעקבות המחאה החברתית נוסד מרחב חדש לדיון על "הטוב הכללי", ושיש לנצלו כדי להציף את הסוגיות הסביבתיות הקשורות בטבורן לדיון זה.

המשגה נוספת לקשר בין סביבה לחברה, בין סביבה לדמוקרטיה, בין חיים בריאים וקיימות להוגנות פוליטית אפשר למצוא בדבריו של פול הוקן (Hawken, 2007). הוא הגדיר את המחאה החברתית הסביבתית העולמית, שמקדמת הגנה על כדור הארץ, צדק חברתי וזכויות של עמים ילידים, כ"תסיסה מבורכת" (The blessed unrest), המאפיינת תנועה הצומחת מהשורשים, ולדבריו היא עדות "למערכת החיסון של החברה האנושית".

לבסוף, יש לומר כמה מילים גם באשר לאופן הפעולה של התנועות הסביבתיות. במאמר פרובוקטיבי שנכתב לפני כעשור בשם "מות הסביבתנות" (Shellenberger and Nordhaus, 2004), נטען כי כשלונה של התנועה הסביבתית "להמריא" ולקדם חקיקה סביבתית כמו גם לבסס תמיכה ציבורית רחבה, נובע מכך שהיא המשיכה לנסות לשכפל את ההגיון שסיפק את הצלחותיה הראשונות בשנות ה-70, קרי – הפצת מידע (מפחיד ואפוקליפטי בדרך כלל) והתמקדות בסוגיות סביבתיות בודדות. כתבי המאמר ממליצים להחליף גישה זו (שהייתה נכונה לזמנה) בהצעת חזון ערכי ומלהיב של השקפה חברתית ופוליטית מקיפה, המעניקה תקווה ומשמעות מעבר לעניין הסביבתי, ומייצרת הקשרים אקטואליים שמעמיקים את הרלוונטיות של נושא הסביבה עבור כל אדם.

ג. עמדות ודעות בנושאים סביבתיים בקרב קבוצות אוכלוסייה נחנה הישראלית

תשע קבוצות האוכלוסייה שנסקרו במחקר זה: המגזר הערבי, המגזר הרוסי, צעירים, פעילים חברתיים, בעלי מקצועות חופשיים, תושבי הפריפריה (דרומית וצפונית), המגזר הדתי-לאומי והמגזר החרדי, אינן מייצגות את מלוא הפסיפס של החברה הישראלית. עם זאת, ניתן לקבל גם מהמידע שנאסף מהן, תובנות חשובות על מקומה של הסביבה בתודעת הציבור הישראלי.

החברה הישראלית הייתה מאז ראשיתה בעלת אופי מגזרי ורב-תרבותי, ובתור שכזאת הייתה נתונה להשפעות שביטאו את ההבדלים, ולעתים את השסעים בין הקבוצות שהיא מורכבת מהן. הדוגמאות הבולטות ביותר מבחינה זאת הן השסע בין יהודים וערבים, דתיים וחילונים, כמו גם הפערים התרבותיים בין עולים וותיקים, מרכז ופריפריה ועוד. כפי שנראה להלן, פערים אלה מצאו אמנם ביטוי גם בדיונים של קבוצות המיקוד בנושא הסביבה, אולם מן הראוי להדגיש כי לצד ההבדלים, יש בין הקבוצות קווי דמיון חשובים, כמו המודעות לקיומם של מפגעים סביבתיים וההכרה בצורך לטפל בהם, הדגשת החשיבות של החינוך לשמירת הסביבה הן במסגרת המשפחה הן במערכת החינוך, והדעה כי לא תמיד ניתן לסמוך על הרצון הטוב של הציבור ויש צורך בהתערבות ממשלתית באמצעות חוקים ומערך אכיפה כדי להגן על הסביבה. באשר להבדלים בין הקבוצות, ניתן להבחין כי רובם משקפים את המאפיינים הייחודיים של קבוצות אלה במרקם החברתי-פוליטי והחברתי-כלכלי של החברה הישראלית, כלהלן:

לרוב בעיות הסביבה ("המוכיח בשער"), ו"מדינת ישראל יכולה להוביל מהלכים סביבתיים גלובליים" ("נלהב" – ההיבט הלאומי).

ניתן לפרש את הפרו-סביבתנות הגבוהה יחסית של מפלגות השמאל, כפי שהוצגה לעיל לעומת מפלגות הימין, בכך שמפלגות השמאל מבטאות ערכים פוסט-מטריאליסטיים, בעוד שמפלגות הימין מבטאות ערכים מטריאליסטיים הנותנים קדימות לתפיסות לאומיות-ביטחוניות. בצורה דומה, גם המפלגות הדתיות המחזיקות בתפיסות מטריאליסטיות, או אפילו טרום-תעשייתיות, אינן מייחסות קדימות גבוהה לנושאי הסביבה.

עם זאת, המחקר הנוכחי העלה שגילויי מודעות סביבתית ופעולה במישור הסביבתי אינם ייחודיים לבעלי האמצעים והפנאי – אלא הם מאפיינים גם אוכלוסיות חלשות יחסית מבחינה חברתית-כלכלית הנדחפות לפעולה סביבתית (שעיקרה מחאה או התארגנות מקומית), משום שבעיות סביבתיות הגיעו אל סף ביתן. כלומר עבור אוכלוסיות אלה (והיבט זה אינו ייחודי לישראל) פעילות סביבתית נובעת ישירות מן הממד ההישרדותי – זה הממוקם בחלק התחתון והבסיסי ביותר של סולם הצרכים של מסלו, ודרכו – מתוך השינוי הסביבתי-חברתי-פוליטי – מתעצבת תודעה סביבתית (ולעתים אף פוליטית) רחבה יותר. כלומר, לצד הפילוח האוניברסלי הקלסי שמציע אינגלהרט יש מקום לאיסוף מידע רלוונטי על אודות המציאות, שהקצנת הפערים החברתיים בה עשויה לשרטט מפת עמדות סביבתיות חדשה, גם אם אינה באה לידי ביטוי בקלפי. לצד זאת יש להביא בחשבון גם תפיסות פילוסופיות חדשות-ישנות החוצות מעמדות חברתיות-כלכליות, שמחזירות ללב הדיון הסביבתי את ההקשרים ההוליסטיים של ראיית עולם ששבה "אל הטבע" ואל אורח חיים המחבר אדם וטבע. בראיית עולם זו מחוברים הגוף והנפש לאחדות אחת, ה"מכוננת" את סולם הצרכים המסורתי, ורואה את הצרכים הרוחניים כלא-פחות קריטיים מאלה הפיזיים.

ואיך אפשר בלי המחאה החברתית? ומה הקשר שלה לנושאי סביבה?

במחאה החברתית של 2011 בישראל נשברו מוסכמות והנחות יסוד הנוגעות לאמונה בדבר יכולתו של הציבור הישראלי להתארגן ולהביע את מחאתו הנחרצת כלפי פעולות הממסד. עדיין מוקדם לשפוט אילו השפעות מעשיות יהיו למחאה זו, ואם הדרישה לצדק חברתי תיענה, במלואה או בחלקה, אך הבחירות האחרונות התמקדו בפן החברתי-כלכלי. תוצאותיהן הביאו להחלפה של לפחות שליש מחברי הכנסת בחברי כנסת שמחויבים, לפחות על פי מצעי המפלגות החדשות, לשוויון ולצדק חברתי (יש המכנים זאת חילופי דורות), והן משקפות ללא ספק רוח חדשה החותרת תחת הגמוניות ישנות.

יש לומר כי הנושאים הסביבתיים לא עמדו במרכז שיח המחאה, אך על פי שהיבטים מרכזיים שלהם נוגעים ישירות בשאלות של חברה, שוויון וצדק. אולם הצורך המובן להתמקד בבעיות יסוד כמו דיור ויוקר המחיה, המשותפות לחלק ניכר מן הציבור הישראלי שיצא לרחובות, דחקו את הנושא הסביבתי לשולי הדיון הכללי, ואף לא באו לידי ביטוי במסמכי העמדה שליוו את סיום המחאה.

אבנר דה-שליט, הוגה דעות סביבתי-פוליטי הבחין בין שלושה שלבים ברכישת מודעות סביבתית – הכרת העובדות היבשות, הבנת המשמעות האתית שלהן (מודעות) ורכישת הבנה בנוגע לכוחות הפוליטיים הפועלים בתחום (תודעה) (דה-שליט, 2004). היבטים אלה נוכחים גם בבניית התודעה שהבשילה למחאה החברתית של הקיץ האחרון, והם יכולים לחזק בו-זמנית גם את המאבקים הסביבתיים העתידיים.

55% מהצעירים שהשתתפו במחקר מעוניינים במידה רבה ורבה מאוד להשתתף בפעילות למען הסביבה. 83% מחייבים במידה רבה ורבה מאוד אכיפה ממשלתית על האזרחים בנושאי סביבה.

פעילים חברתיים

בניגוד למצופה, קבוצת הפעילים החברתיים לא הציעה שיח מחויב במיוחד להיבטים חברתיים, לצדק חברתי או להיבטים סביבתיים בכלל. ניתן לומר שמודעותם למצוקות כלכליות בקרב הציבור גבוהה יותר, והם נטו לתלות את המעורבות הציבורית הנמוכה בפעילות סביבתית בקשיים הכלכליים שיש לאנשים. הפעילים החברתיים הביעו פסימיות וחוסר אונים לגבי סוגיות של צדק חברתי וצדק סביבתי, וייתכן שעמדות אלה הושפעו מהתמוססות המחאה החברתית של הקיץ הקודם. השיחה איתם העבירה תחושה של עייפות, והם התייחסו לנושאי סביבה מתוך הפריזמה האישית ולא זו החברתית.

נעלי מקצועות חופשיים

נדמה שבעלי המקצועות החופשיים נטו להתייחס לנושא הסביבתי מתוך פריזמה מעשית, כלכלית, ובמונחים של עלות-תועלת. נראה שהם מתמצאים בשיקולים פוליטיים עסקיים הנוגעים לפעילות סביבתית, וגם נכונותם לקחת חלק בפעילות סביבתית תישקל בעיקר בהתאם לתמריצים שיוצעו להם בתמורה לכך. הם מתוחכמים באופן יחסי, מגלים יחס חיובי לסביבה במישור האישי, אך אינם מעוניינים בדרך כלל בפעילות ציבורית שתגזול מזמנם ומכספם בשלב זה, שבו הם נאבקים לבסס את מעמדם הכלכלי.

תושבי הפריפריה

שתי הקבוצות מן הפריפריה שנדגמו במחקר זה (בדרום – נתיבות והמושבים שבסביבתה, בצפון – טבריה) היו שונות למדי זו מזו. הקבוצה הדרומית גילתה מודעות סביבתית גבוהה יחסית ומעורבות סביבתית משמעותית, בעיקר בכל הנוגע להתגוננות מפני מפגעי סביבה שיוצרים המפעלים בסביבת העיר. הקבוצה השאירה תחושה של חיוניות ואקטיביות, אף על פי שהייתה בשיח נוכחות בולטת של קשיים כלכליים ושל המחיר הכבד, המשפחתי בעיקר, שגובה המאמץ להחזיק מעמד מבחינה כלכלית.

קבוצת הפריפריה הצפונית ייצגה את קולה של אוכלוסייה ממעמד חברתי-כלכלי נמוך יותר (הגם שחברי הקבוצה עצמה לא השתייכו לקבוצה זו). אנשי הקבוצה תיארו אוכלוסייה מקומית ענייה, מבוגרת, פסיבית, שמרנית ובעלת מודעות סביבתית נמוכה יחסית. חברי הקבוצה (שכאמור רובם לא השתייכו לאוכלוסייה שתוארה) הראו עניין בפעילות סביבתית שתיצור לכידות קהילתית מחודשת.

49% מבעלי ההכנסות הנמוכות (מיצוע של שתי הקבוצות) ממשתתפי המחקר מעוניינים במידה רבה ורבה מאוד להשתתף בפעילות למען הסביבה.

בהתחשב בעובדה שהמשתתפים בדיון בפריפריה הדרומית שייכים רובם למעמד בינוני-נמוך ומייצגים אוכלוסייה שגם היא שייכת כנראה לאותו מעמד, הגישה הפרו-סביבתית שלהם מפתיחה למדי. ייתכן שלראש עיריית נתיבות, המוזכר כמה פעמים כמי שנקט מספר יוזמות שנועדו לשמור על הסביבה, יש חלק בכך. התמונה המתקבלת מקבוצת הדיון בטבריה שונה במידה רבה. בקרב המשתתפים שוררת אווירת נכאים לנוכח הזיהום של העיר והמצב הירוד שלה באופן כללי – עוני והיעדר אפשרויות תעסוקה. הסיבה למצב זה מוסברת

המגזר הערבי

החברה הערבית היא חברה מסורתית, נוסטלגית ביחסה לסביבה, שהייתה קרובה בעבר לטבע וכעת סובלת מן הריחוק ממנו. ההתדרדרות הסביבתית היא חלק מהתדרדרות תרבותית, מערעור הסמכות המשפחתית ומריחוק בין הורים לילדים. היחס לסביבה צבוע בתחושת קיפוח במשאבים לעומת המגזר היהודי. המיקוד הסביבתי העיקרי נמצא בניקיון סביבתי. 69% מהערבים שהשתתפו במחקר מעוניינים במידה רבה ורבה מאוד להשתתף בפעילות למען הסביבה, ורובם רואים בפעילות זו דרך לחיזוק הסולידריות החברתית.

לנושאים שעלו בקבוצת מיקוד זו יש קשר הדוק עם המעמד הבעייתי של ערביי ישראל בחברה הישראלית כקבוצת מיעוט. הצפיפות ביישובים הערביים, צמצום השטחים הרוקמים העומדים לרשותם, היעדר שטחים לבנייה וקיפוח בהקצבות לרשויות המקומיות – כל אלה באים לידי ביטוי בשיח שהתנהל בקבוצה זו. עם זאת, ישנה גם התייחסות לכך שבחברה הערבית אין מודעות מספקת לבעיות של זיהום סביבתי, ומכאן שאין אכיפה סביבתית ברשות המקומיות הערביות (למשל: נצרת בהשוואה לנצרת עילית). כמו כן, ישנו ביטוי להיחלשותה של ה"סולידריות" שהייתה קיימת בחברה הערבית בעבר, כיוון שהיא נעשתה אינדוידואליסטית יותר. חשוב לציין, כי למרות מצבם הייחודי של ערביי ישראל כקבוצת מיעוט הנמצאת מחוץ למסגרת הקולקטיבית של הרוב היהודי, לא נמצאה בדיון נטייה להתבדלות מהחברה הישראלית.

המגזר הרוסי

הקבוצה הרוסית מבדלת את עצמה מן התרבות הישראלית ומותחת עליה ביקורת נוקבת. היא מאשימה את השלטון בחוסר מקצועיות, באינטרסים זרים ובהתנהלות חובבנית. הרוסים מאמינים בחינוך קפדני, בבית ובבית הספר. הם מאמינים שהפתרונות הסביבתיים יימצאו בידי הדור הצעיר שיספוג את ערכי הסביבה ממערכת החינוך. הרוסים מסתייגים מאקטיביזם מאורגן, אך מצדדים בפעילות סביבתית חברתית. הם פתוחים כלפי טכנולוגיות חדשות וכלפי כלכלה ירוקה.

42% מהרוסים שהשתתפו במחקר מעוניינים במידה רבה ורבה מאוד להשתתף בפעילות למען הסביבה, 92% מחייבים במידה רבה ורבה מאוד אכיפה ממשלתית על האזרחים בנושאי סביבה.

צעירים, פעילים חברתיים ונעלי מקצועות חופשיים

המעמד החברתי-כלכלי של שלוש הקבוצות דומה למדי – מעמד בינוני או בינוני-גבוה – כפי שמשתקף בהרכב התעסוקתי שלהן. אלה הן הקבוצות "הקלסיות" שהתנועות הפרו-סביבתיות בארץ ובעולם צמחו מתוכן. בכלן יש מודעות גבוהה לבעיות הסביבה, אך יש הבדלי ניואנסים ביחס למקור הבעיות ולדרכים לטפל בהן.

צעירים

ברמה האישית הפנימה קבוצת הצעירים במידה רבה את ערכי הסביבה יחסית לקבוצות האחרות, גם מתוך החשיפה הגבוהה יחסית שלה למערכת החינוך. המודעות שלה לנושאי מחזור גדולה יחסית, היא משתדלת להימנע מגרימת נזק סביבתי וערה להיבטים בריאותיים הקשורים לסביבה. האמון שלה במערכת השלטונית נמוך. קבוצה זו מחוברת לתקשורת ולוויזואליזציה שלה, פועלת באופן אינטנסיבי ברשתות החברתיות ורואה את נושאי הסביבה בזיקה לפעילות חברתית.

ד. מסקנות

ראשית, נדמה כי לאור המחקר הנוכחי יש מקום לאופטימיות באשר לעמדות החיוביות כלפי הסביבה. עם זאת, יש כמובן להידרש למתח שבין עמדות והצהרות מרחיקות לכת בענייני סביבה, לבין נכונות למעורבות סביבתית שמעבר לאישי. ההבנה שעמדות סביבתיות מכילות רבדים שונים (רגשיים, קוגניטיביים, הקשריים) ולעתים אף סתירות פנימיות, מביאה למסקנה כי אין די בפעולה המתייחסת למישור קליטה אחד, ויש לתת את הדעת גם על התחשבות במכלול של חסמים ואילוצים שעשויים להיות רלוונטיים לציבור המתבקש לשנות את דרכיו – ולהציע להם תשובות מספקות. אם כן, מתחייבת כאן הסתכלות רב-ממדית ומרובת ערוצים שתכוון לעשייה סביבתית מתמשכת.

האווירה כיום בישראל היא אווירה של משבר קיומי הן במובן הביטחוני הן במובן הכלכלי, וייתכן שבזמנים כאלה יש לחזק את תשתית העשייה הסביבתית שכבר קנתה לה אחיזה בתרבות הישראלית – כמו חיזוק פוטנציאל המחזור באמצעות הפיכתו לפעולה נגישה וסבירה. נדמה כי יש מקום לחבור לגל המחאה החברתית דווקא מתוך הפן הקיומי המטריאליסטי – העלאה של מודעות הציבור לגבי הסכנות לטווח הקצר הנובעות מהרס הסביבה – בעיות של זיהום אוויר, זיהום קרקע וצמצום השטחים הפתוחים. זאת לצד חיזוק האמון בכך שחקיקה מתאימה עשויה לסכור את ההתדרדרות הסביבתית ותוך כדי כך לתרום לתחושת הצדק הסביבתי-חברתי שהציבור הישראלי כמֶה אליה באופן ברור. יש לפעול לביסוס התחושה בציבור כי אם יתגייס לקריאה שתהיה ממוקדת ועל בסיס הסכמה ערכית רחבה, בכוחו לפעול ולא רק להיות קרבן של כוחות גדולים ממנו.

ברק אובמה, הנשיא האמריקאי, אמר בנאומו בירושלים בהתייחס למצב הפוליטי: "אין לחכות למנהיגים, אתם חייבים להניע את השינוי שאתם רוצים לראות" – הוא הדין גם בנושאים סביבתיים. החיבור המתבקש של נושאי סביבה עם סוגיות של צדק חברתי עשוי להניב מנהיגות אזרחית ובהמשך אף פוליטית, שתגשר בין התפיסות האזרחיות הבסיסיות, שאיפה ליצור קהילה ישראלית מלוכדת והרצון לחיות בסביבה בריאה, נקייה ובת-קיימא.

שתי מסקנות שעלו מקבוצות המיקוד הן קיומו של שוני משמעותי בין מגזרים בחברה הישראלית, ונוכחותם הנמשכת של השסעים ההיסטוריים בחברה הישראלית, שחלק מהם התגלגלו לחילוקי דעות פוליטיים. נראה שניתן לעשות שימוש לפחות בחלק מן המידע שהובא במחקר זה כדי "לחנך למגזר על פי דרכו" במטרה לקדם את הנושא הסביבתי "מבפנים החוצה". בכל הנוגע למגזרים הערבי, הרוסי (מהגרים), הדתי-לאומי והחרדי – ייתכן שהצלחה סביבתית תוכל לתרום לקידום הבנה בין-מגזרית על בסיס של צרכים מטריאליסטיים משותפים ("הישרדות סביבתית") ושל שאיפות פוסט-מטריאליסטיות (איכות חיים, צדק חברתי-סביבתי) שבולטים כיום בציבוריות הישראלית יותר מאי פעם.

בעיקר בשינוי הדמוגרפי המתבטא בהגדלת חלקה של האוכלוסייה החרדית בעיר ובאזלת ידם של ראשי העיר לדורותיהם.

חשוב להדגיש כי מבחינת המשאבים הטבעיים, דוגמת הכנרת ואתרי התיירות באזור, מצבה של טבריה עדיף לעין ערוך מזה של נתיבות. הניגוד בין נתיבות וטבריה מלמד כי הפריפריה אינה עשויה מקשה אחת, וכי תחת הנהגה מתאימה גם התושבים בפריפריה יכולים לאמץ גישה פרו-סביבתית ולפעול למען הסביבה. יתר על כן, כיוון שיישובים דוגמת נתיבות הם קטנים יחסית, ויש בהם פוטנציאל לסולידריות חברתית, ניתן דווקא בהם לנצל את הפוטנציאל כדי לקדם את נושא הסביבה.

המגזר הדתי-לאומי

יחסו של המגזר הדתי-לאומי לנושאי סביבה הוא ייחודי. נושא הסביבה משתלב באופן אינטגרלי עם ראיית העולם הלאומית-פוליטית שמגזר זה מחזיק בה, ועם מה שנתפס כמשימתו העיקרית – היאחזות באדמת ארץ-ישראל והגנה עליה מפני שכניה העוינים. הדאגה לסביבה היא לידים חלק בלתי נפרד מ"אהבת הארץ". גישתם לנושא הסביבה מוסדרת, מעשית, אידיאולוגית וקהלית. השיחה בקבוצת המיקוד חשפה את תחושת אנשי המגזר, כי השמאל ניכס לעצמו את המאבק הסביבתי (ובמידה מסוימת גם את המאבק החברתי), ובכך גרם להם להימנע מפעולה סביבתית משותפת. אנשי המגזר מנהלים מאבקים סביבתיים באופן שוטף. הם מיישמים טכנולוגיות ידעיות לסביבה, פועלים במישור איכות החיים בקהילה ומצפים לסיוע ממשלתי בתחום זה. זוהי קבוצה פעילה ומחויבת לסביבה במידה רבה, כאמור, על בסיס ראיית העולם האידיאולוגית שלה.

כפי שעולה מן הדברים, בקבוצה זו ישנה חשדנות כלפי פעילות למען הסביבה המזוהה עם "הירוקים" למיניהם, כיוון שהם קושרים פעילות זו עם השמאל בכלל, ועם המאבק נגד ההתנחלויות בפרט. הפריזמה שקבוצה זו מתייחסת דרכה לסביבה היא לאומית-ביטחונית, ולכן הדאגה לסביבה היא לידים חלק בלתי נפרד מ"אהבת הארץ".

המגזר החרדי

גם יחסו של המגזר חרדי לנושאי סביבה הוא ייחודי. החרדים מתגוררים בתנאי צפיפות קשים ובסביבה בלתי מטופחת. חברי הקבוצה הסבירו זאת בתפיסת העליונות המוחלטת של עולם התורה על פני העולם הגשמי, המכתיבה סדר עדיפויות ברור בכל הנוגע להשקעת זמן וכסף. מבחינת אנשי המגזר נושא הסביבה הוא שולי, ופעילי הסביבה הם אנשי שוליים בחברה. הם כמעט שאינם מתעניינים בהיבטים הרחבים יותר של נושא הסביבה מעבר לניקיון ולהתמודדות עם מפגעי זיהום ורעש ברמה המקומית. עם זאת, לדברי אנשי הקבוצה, פנייה מתאימה שתקשר את נושא הסביבה עם הממד הרוחני, עשויה להניב שיתוף פעולה מצד 44% מאנשי המגזר החרדי שהשתתפו במחקר מעוניינים במידה רבה ורבה מאוד להשתתף בפעילות למען הסביבה (במקרה זה מדובר כנראה בפעילות ברשות היחיד).

- Barr S. (2004). Are we all environmentalists now? Rethoric and reality in environmental action. *Geoforum* 35 (2): 231–249.
- Barr S. (2006). Environmental action in the home: Investigating the 'value-action gap'. *Geography* 91 (1): 43–54.
- Blake J. (1999). Overcoming the 'value acting gap' in environmental policy: Tensions between national policy and local experience. *Local Environment: The International Journal of Justice and Sustainability* 4 (3): 257–270.
- Chenoweth J., Wehrmeyer W., Lipchin C., Smith J., and Gazit T. (2007). A comparison of environmental visions of university students in Israel and Palestine. *Future* 39 (6): 685–703.
- Cooney N. (2011). Change of heart. *What psychology can teach us about spreading social change*. New-York: Lutern Books.
- Damri S. (2009). University science graduates' environmental perceptions regarding industry. *Journal of Science Education and Technology* 18 (5): 367–381.
- Davey I. (2012). Roles of awareness and intention in determining levels of environmentally positive action: A review of studies. *JOAAG* 7 (1): 23–42.
- Drori I. and Yuchtman-Yaar E. (2002). Environmental vulnerability in public perceptions and attitudes: The case of Israel's urban centers. *Social Science Quarterly* 83 (1): 53–56.
- Dunlap R.E., Van Liere K.D., Mertig A.G., and Jones R.E. (2000). Measuring endorsement of the new ecological paradigm: A revised NEP scale. *Journal of Social Issues* 56: 425–442.
- Friedler E., Lahav O., Jizhaki H., and Lahav T. (2006). Study of urban population attitudes towards various wastewater reuse options: Israel as a case study. *Journal of Environmental Management* 81(4): 360–370.
- Hawken P. (2007). *Blessed unrest: How the largest movement in the world came into being and why no one saw it coming*. New York: Viking Press.
- ארנון א' וחנין ד' (2004). מקום לתיקון: שיחות על כלכלה, חברה וסביבה. ישראל: בבל ומרכז השל.
- בנדס יעקב א' ודונין ד' (2011). אינדיקטורים להשפעה של בתי ספר סביבתיים ותכניות חינוכיות בתחום הסביבה, על קהילותיהם. ירושלים: מכון הנרייטה סאלד.
- www.sviva.gov.il/InfoServices/ReservoirInfo/ResearchAndPublications/Pages/Studies/2011/7—702.aspx.
- בר צורי ר' ושרצקי נ' (2010). צרכנות בת קיימה של משקי הבית בישראל. משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה: מנהל מחקר וכלכלה. עמ' 1–62.
- גארב י', נגב מ' ובנשטיין ג' (2009). קידום החינוך לקיימות במגזר החרדי.
- http://www.sviva.gov.il/Environment/bin/en.jsp?enPage=BlankPage&enDisplay=view&enDispWhat=object&enDispWho=mechkarim%5E1325&enZone=pirsum_&Mechkarim&enVersion=0.
- דה-שליט א' (2004). אדום ירוק – דמוקרטיה, צדק ואיכות הסביבה. תל-אביב: הוצאת בבל.
- דותן א' (2008). גוונים של ירוק: תפיסות עולם סביבתיות של סטודנטים. **שבילי מחקר** 15: 150–158.
- יער א' (2006). העדפות ערכיות בחברה הישראלית: בחינת התיאוריה של אינגלהארט על מודרניזציה ושוני תרבותי. בתוך: כהן א', בן-רפאל א', בראלי א' ויער א' (עורכים). **ישראל והמודרניות**. ירושלים: יד יצחק בן-צבי. עמ' 85–106.
- נאמן-אברמוביץ א' וכץ-גרו ט' (2007). בסיסים חברתיים של דאגה לסביבה והתנהגות סביבתית בישראל. **מגמות** מ"ד (4): 736–758.
- שגיא ג', נגב מ', גראב י', סלזברג א' וטל א' (2008). אוריינות סביבתית: תוצאות מדגם מייצג במערכת החינוך בישראל. **עיונים בניהול משאבי טבע וסביבה** 6: 79–102.
- שוורץ א' (2001). פרדיגמות משתנות בתפיסה הסביבתית. בתוך: ברנשטיין ג' (עורך). **מקום למחשבה, מקראה בחשיבה והוגות סביבתית בת-זמננו**. תל-אביב: מרכז השל. עמ' 1–11.
- Ajzen I. and Fishbein M. (2005). The influence of attitudes on behavior. In: Albarracin D. and Johnson Z. (Eds). *The handbook of attitudes*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Press.
- Barber B. (2007). *Consumed*. New-York: WW Norton and Co.

כתבות מאתר העיתון "The Marker":

בסוק מ', דטל ל', לינדר-גנץ ר', טרילניק א', שמיל ד', רוזנברג ר' וקורן א' (11.03.12). היעדים של הממשלה ל-2012: ציונות, תיירים, מקומות עבודה וקידוחי גז.

טרילניק א' (22.06.12). הקמפיין הירוק של ישראל ב-CNN: מובילה טכנולוגיות סביבתיות.

טרילניק א' (05.08.12). ארדן לשטייניץ: אל תפחית את המכס על מוצרי בשר.

טרילניק א' ומירובסקי, א' (15.07.12). הישג סביבתי: תכניות ישנות לבנייה על החוף ייבחנו מחדש.

לין א' (05.04.12). נמאס לעשות עסקים בישראל: שבע מגמות שהתפתחו בעשר השנים האחרונות ועלולות להבריח את העסקים מכאן.

קורן א' (22.04.12). שמחון לתעשיינים: אין קיום לתעשייה שאינה ידידותית לסביבה.

קורן א' (05.06.12). מזכ"ל ה-OECD אנחל גוריייה: להפוך את אילת לעיר מודל ירוקה.

Inglehart R. (1997). *Modernization and post-modernization: Cultural, economic and political change in 43 societies*. Princeton: Princeton University Press.

Inglehart R. and Baker W.E. (2000). Modernization cultural change and persistence of traditional values. *American Sociological Review* 65 (1): 19–51.

Kollmuss A. and Agyeman J. (2002). Mind the gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Environmental Education Research* 8 (3): 239–260.

McGuire W.J. (1969). The nature of attitudes and attitude change. In: Lindzey G. and Aronson E. (Eds). *The handbook of social psychology*, Vol 3. Reading, MA: Addison–Wesley. pp. 136–314.

Mir D. and Feitelson E. (2007). Factors affecting environmental behavior in micro-enterprises: Laundry and motor repair firms in Jerusalem. *International Small Business Journal* 25: 383–415.

Pike C., Herr M., Minkov D., and Wiener H. (2008). *Re: Green: The ecological roadmap*. <http://www.thesocialcapitalproject.org/The-Social-Capital-Project/pubs/ecological-roadmap>.

Rosenberg M.J. and Hovland C.I. (1960). Cognitive, affective and behavioral components of attitudes. In: Hovland C.I. and Rosenberg M.J. (Eds). *Attitude organization and change: An analysis of consistency among attitude components*. New-Haven, CT: Yale University Press. pp 1–14.

Saucier M. and Miller C.T. (2003). The persuasiveness of racial arguments as a subtle measure of racism. *Personality and Social Psychology Bulletin* 29: 1303–1315.

Shellenberger M. and Nordhaus T. (2005). The death of environmentalism – Global warming politics in a post-environmental world. *Grist magazine*. http://site.iugaza.edu.ps/tissa/files/2010/02/The_Death_of_Environmentalism.pdf.

Wicker A.W. (1969). Attitudes versus action: The relationship of verbal and overt behavioral responses to attitude objects. *Journal of Social Issues* 25: 41–78.

UNCED – The United Nations Conference on Environment and Development. Rio de Janeiro, Brazil, 3–14 June 1992.

נספחים

נספח 1: פריטים מתוך השאלון שלא נכללו במאפייני חמשת "טיפוסי הסביבה"

הפריט	אין דעה	כלל לא מסכים	מסכים במידה מעטה	מסכים במידה בינונית	מסכים במידה רבה	מסכים במידה רבה מאוד	מסכים במידה רבה מאוד	ממוצע (בלי אין דעה)	סטיית תקן
1. חייבים לפתח מקורות אנרגיה חלופיים כדי להחליש את התלות (הכלכלית) בנפט של העולם הערבי	2.5%	2.3%	1.9%	5.5%	23.9%	63.9%	87.8%	4.49	0.877
2. אסור להרוס את הבריאה האלוהית	6.3%	5.5%	4.9%	11.7%	22.9%	48.6%	71.5%	4.11	1.171
3. הסביבה שייכת לכולם ויש לאפשר את הגישה וההנאה ממשאבי טבע לכולם	4.0%	5.9%	4.9%	11.5%	31.5%	42.2%	73.7%	4.03	1.149
4. הגנה על הסביבה צריכה לקבל קדימות גם במחיר כלכלי	3.2%	5.8%	9.3%	27.1%	29.4%	25.3%	54.7%	3.61	1.145
5. אין סתירה בין התפתחות כלכלית ושמירה על רמת חיים לבין שמירה על הסביבה	3.3%	13.2%	7.7%	20.9%	28.4%	26.5%	54.9%	3.49	1.333
6. אם הדברים ימשיכו במגמה הקיימת אנחנו עומדים בפני אסון אקולוגי	5.9%	15.1%	7.8%	19.0%	26.1%	26.1%	52.2%	3.43	1.390
7. לטיפול בפגיעה במגוון ביולוגי ובמערכות טבעיות צריכה להיות קדימות על פני טיפול בבעיות הנוגעות לסביבת האדם בלבד	10.2%	17.4%	10.2%	30.5%	17.6%	14.1%	31.7%	3.01	1.311
8. המדע והטכנולוגיה יפתרו את רוב בעיות הסביבה	3.7%	21.0%	17.2%	28.7%	17.6%	11.8%	29.4%	2.81	1.301
9. אין מה לעשות – כלכלה קודמת לסביבה	3.3%	34.2%	15.2%	23.5%	12.5%	11.3%	23.8%	2.50	1.385
10. נושא הסביבה הוא עניין אופנתי שעוסקים בו אנשים ממעמד כלכלי גבוה בלבד	4.1%	42.4%	12.8%	18.3%	11.4%	11.0%	22.4%	2.33	1.426
11. אני מרגיש שאני לא יכול לשנות דברים בתחום הסביבה ולכן אני לא מקדיש לזה מחשבה ולא מרבה (אם בכלל) להצטרף לפעילות	1.5%	43.4%	15.5%	19.0%	11.1%	9.5%	20.6%	2.27	1.372

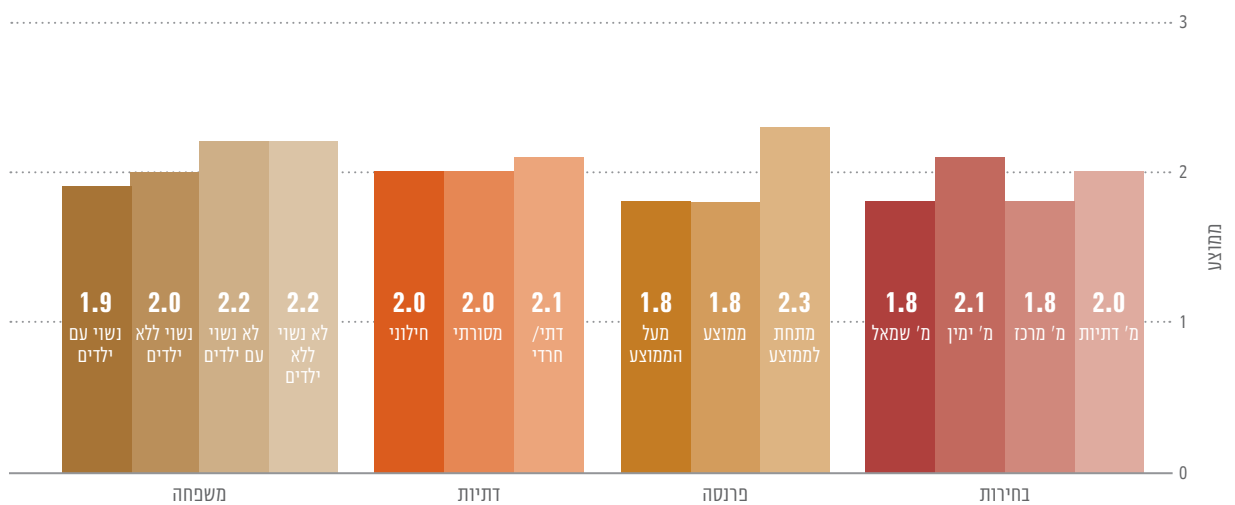
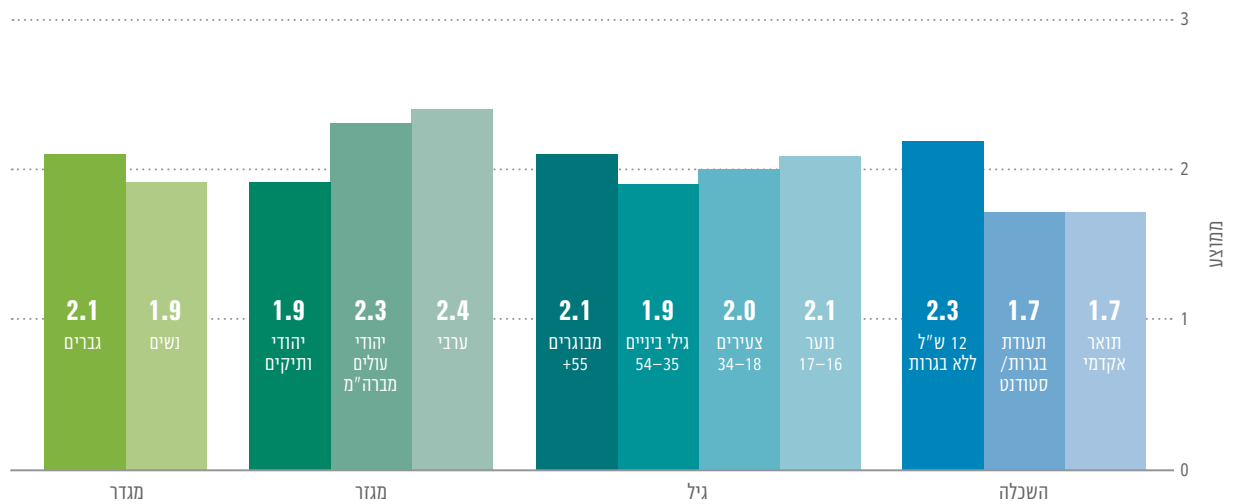
כלכלית ושמירה על הסביבה (כ-55% מן העונים מסכימים במידה רבה או רבה מאוד). היעדר התמיכה בפעילות בנושאי סביבה באה לידי ביטוי בתפיסה כי כלכלה קודמת לסביבה (כ-24% מן העונים מסכימים במידה רבה או רבה מאוד) וכן בראיית הנושא הסביבתי כאמירה אופנתית של בעלי יכולת כלכלית גבוהה בלבד (כ-22% מן העונים מסכימים במידה רבה או רבה מאוד).

מן הלווח עולה כי התמיכה בפעילות בנושאי סביבה באה לידי ביטוי בהסכמה לגבי הצורך להשקיע בפיתוח מקורות אנרגיה חלופיים (כ-88% מן העונים מסכימים במידה רבה או רבה מאוד), בראייה של מדע וטכנולוגיה כאפיק לפתרון בעיות סביבה (כ-88% מן העונים מסכימים במידה רבה או רבה מאוד), באמירה כי הגנה על הסביבה קודמת לשיקולים כלכליים (כ-29% מן העונים מסכימים במידה רבה או רבה מאוד) ובהסכמה כי אין סתירה בין התפתחות

נספח 2: חמשת "טיפוסי הסביבה" – התפלגויות ממוצעים והשוואת ממוצעים לפי משתני רקע

הטיפוס האדיש – נמנע מפעולה סביבתית מאחר שאין צורך או טעם בכך

האדיש – התפלגות ממוצעים לפי משתני רקע

האדיש – השוואת ממוצעים

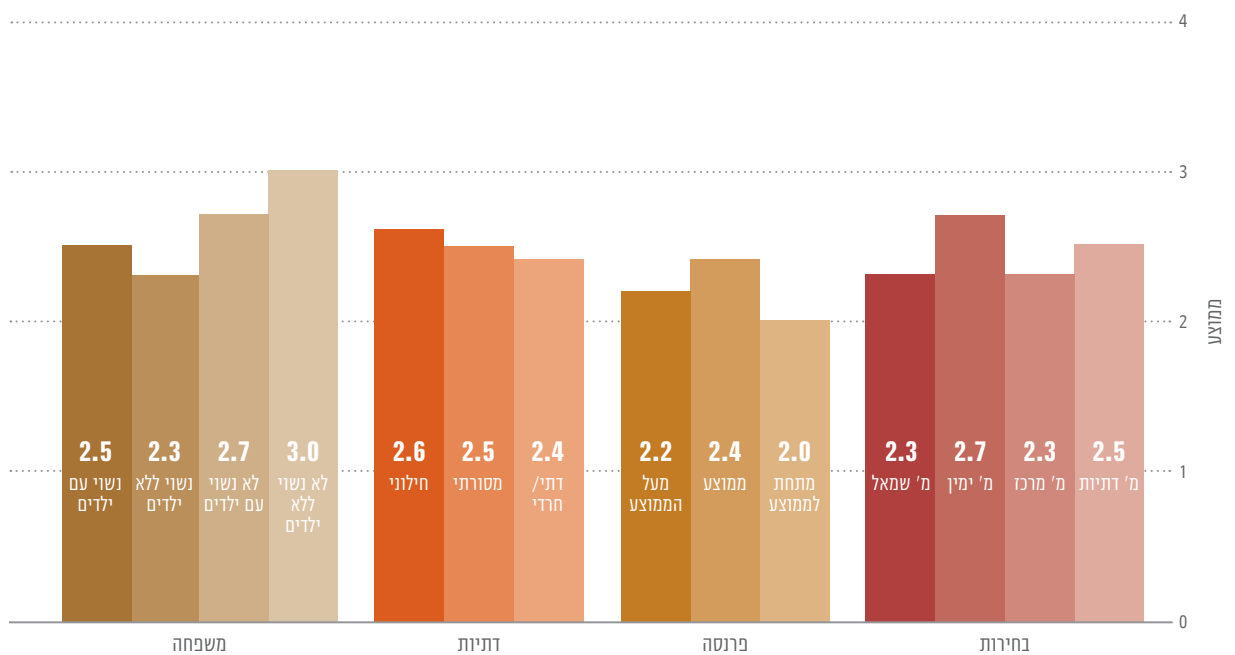
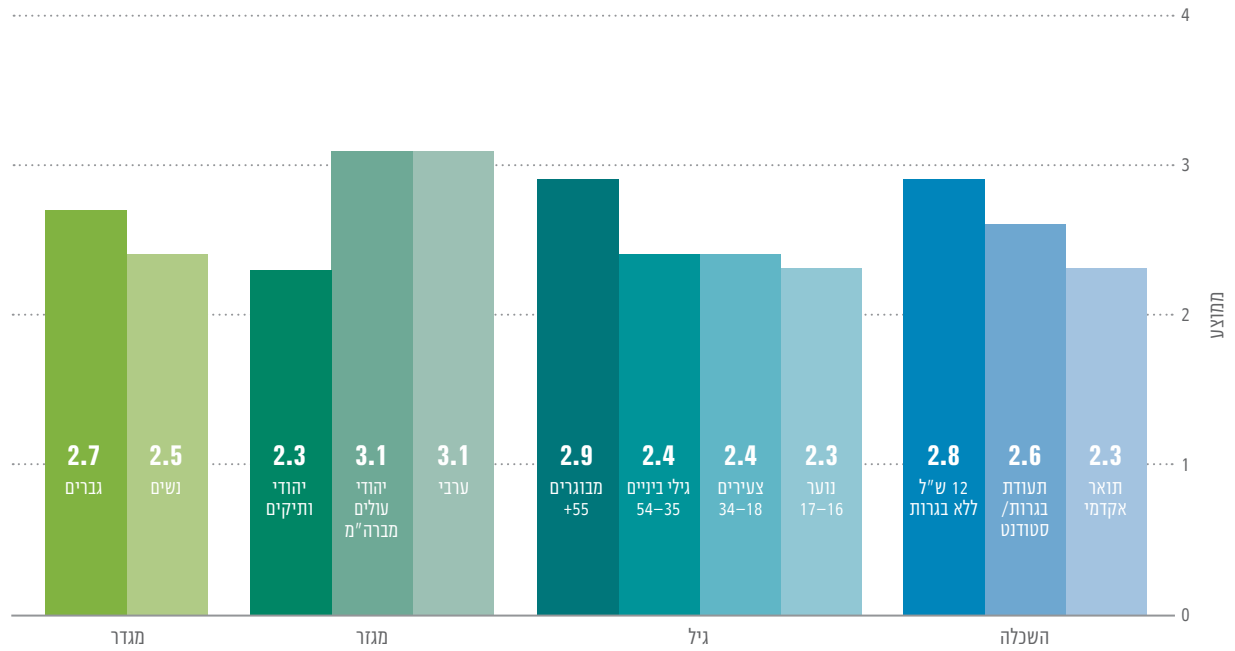
משתנה רקע (עונים)	ממוצע	סטיית תקן	משתנה רקע (עונים)	ממוצע	סטיית תקן
מין*	גברים	2.11	0.949	נשוי עם ילדים	1.93
	נשים	1.94	0.923	נשוי ללא ילדים	1.180
מגזר*	מגזר יהודי – ותיקים	1.86	0.894	לא נשוי (רווק/גרוש/אלמן) עם ילדים	2.21
	מגזר יהודי – עולים מברה"מ	2.31	1.025	לא נשוי ללא ילדים	2.19
גיל*	מגזר ערבי	2.40	0.985	חילוני	2.01
	בני נוער (16–17)	2.09	0.851	מסורתי	1.95
	צעירים (18–34)	2.00	0.811	דתי/חרדי	2.10
	בני גיל הביניים (35–54)	1.88	0.830	גבוהה מהממוצע	1.80
	מבוגרים (55+)	2.13	1.115	בסביבות הממוצע	1.75
השכלה*	עד 12 שנות לימוד ללא בגרות	2.28	1.033	נמוכה מהממוצע	2.29
	בעל תעודת בגרות/סטודנט	1.73	0.707	מפלגות שמאל	1.82
	בעל תואר אקדמי	1.73	0.761	מפלגות ימין	2.12
				מפלגות מרכז	1.75
				מפלגות דתיות	2.04
					0.957

האדיש – השוואת קצוות

משתנה רקע (עונים)			מסכים במידה רבה ורבה מאוד	כלל לא מסכים ומטעים במידה מועטה	משתנה רקע (עונים)			מסכים במידה רבה ורבה מאוד	כלל לא מסכים ומטעים במידה מועטה
מין	גברים	6.7%	60.2%	מצב משפחתי	נשוי עם ילדים	5.1%	66.5%		
	נשים	4.9%	65.3%		נשוי ללא ילדים	12.5%	62.5%		
מגזר	מגזר יהודי – ותיקים	4.5%	70.3%		לא נשוי (רווק/גרש/אלמן) עם ילדים	10.3%	59.0%		
	מגזר יהודי – עולים מברה"מ	10.2%	47.7%		לא נשוי ללא ילדים	9.6%	57.7%		
גיל	מגזר ערבי	8.8%	45.1%	דתיות	חילוני	5.1%	62.5%		
	בני נוער (16–17)	4.0%	61.4%		מסורתי	7.3%	68.0%		
	צעירים (18–34)	1.5%	60.7%	דתי/חרדי	4.6%	57.7%			
	בני גיל הביניים (35–54)	2.5%	67.8%	גבוהה מהממוצע	3.0%	71.3%			
השכלה	מבוגרים (55+)	12.0%	59.5%	הכנסה	בסביבות הממוצע	3.1%	76.4%		
	עד 12 שנות לימוד ללא בגרות	9.5%	56.0%		נמוכה מהממוצע	9.1%	48.1%		
	בעל תעודת בגרות/סטודנט	–	72.7%	הצבעה	מפלגות שמאל	3.2%	71.0%		
	בעל תואר אקדמי	0.7%	73.0%		מפלגות ימין	6.2%	58.6%		
				מפלגות מרכז	6.6%	73.7%			
				מפלגות דתיות	4.8%	61.9%			

הטיפוס השולל – נמנע מפעולה סביבתית מתוך העברת ביקורת על החברה הישראלית ועל הרשויות

השולל – התפלגות ממוצעים לפי משתני רקע

השולל – השוואת ממוצעים

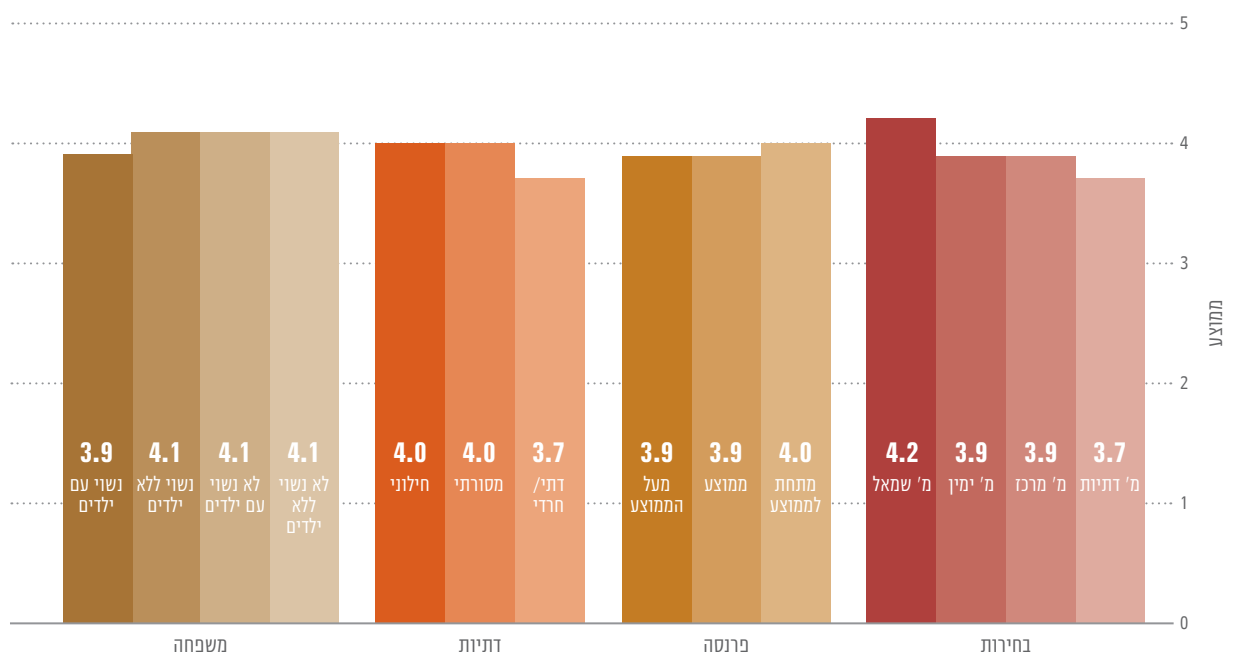
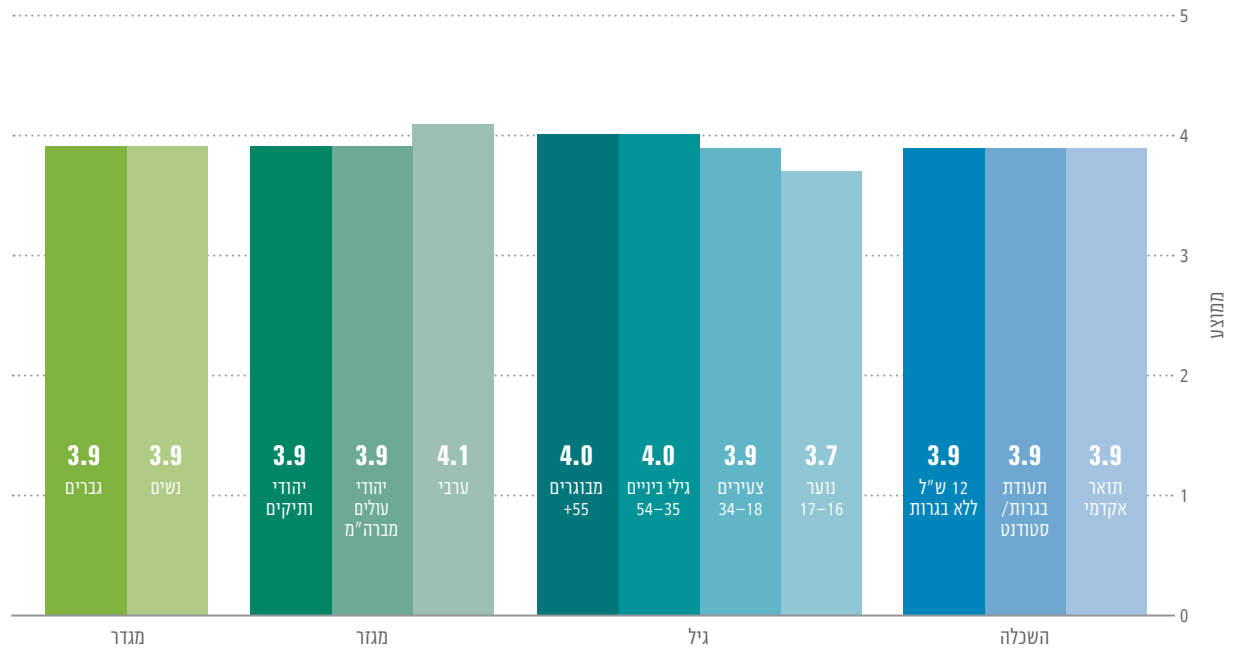
משתנה רקע (עונים)	ממוצע	סטיית תקן	משתנה רקע (עונים)	ממוצע	סטיית תקן
מין*	גברים	2.65	0.928	נשוי עם ילדים	2.47
	נשים	2.45	1.04	נשוי ללא ילדים	2.28
מגזר*	מגזר יהודי – ותיקים	2.34	0.989	לא נשוי (רווק/גרש/אלמן) עם ילדים	2.72
	מגזר יהודי – עולים מברה"מ	3.13	0.949	לא נשוי ללא ילדים	3.01
	מגזר ערבי	3.10	0.814	חילוני	2.57
גיל*	בני נוער (16–17)	2.34	0.801	מסורתי	2.53
	צעירים (18–34)	2.40	0.859	דתי/חרדי	2.43
	בני גיל הביניים (35–54)	2.35	0.984	גבוהה מהממוצע	2.19
	מבוגרים (55+)	2.86	1.074	בסביבות הממוצע	2.41
השכלה*	עד 12 שנות לימוד ללא בגרות	2.79	1.040	נמוכה מהממוצע	2.90
	בעל תעודת בגרות/סטודנט	2.60	0.955	מפלגות שמאל	2.34
	בעל תואר אקדמי	2.28	0.925	מפלגות ימין	2.70
				מפלגות מרכז	2.33
				מפלגות דתיות	2.49

השולל – השוואת קצוות

משתנה רקע (עונים)		מסכים במידה רבה ורבה מאוד	כלל לא מסכים ומסכים במידה מועטה	משתנה רקע (עונים)		מסכים במידה רבה ורבה מאוד	כלל לא מסכים ומסכים במידה מועטה
מין	גברים	9.7%	29.4%	מצב משפחתי	נשוי עם ילדים	9.3%	40.1%
	נשים	11.2%	42.4%		נשוי ללא ילדים	12.5%	50.0%
מגזר	מגזר יהודי – ותתיקים	7.8%	46.0%		לא נשוי (רווק/גרש/אלמן) עם ילדים	20.5%	30.8%
	מגזר יהודי – עולים מברה"מ	25.0%	17.0%		לא נשוי ללא ילדים	25.0%	23.1%
	מגזר ערבי	19.8%	8.8%	דתיות	חילוני	12.0%	36.7%
	בני נוער (16–17)	2.0%	40.6%		מסורתי	8.4%	35.4%
גיל	צעירים (18–34)	5.2%	38.5%		דתי/חרדי	9.2%	40.0%
	בני גיל הביניים (35–54)	9.5%	46.3%		גבוהה מהממוצע	7.3%	53.7%
	מבוגרים (55+)	18.2%	25.6%	הכנסה	בסביבות הממוצע	8.7%	40.2%
	עד 12 שנות לימוד ללא בגרות	12.8%	30.4%		נמוכה מהממוצע	15.6%	22.5%
השכלה	בעל תעודת בגרות/סטודנט	12.1%	27.3%	הצבעה	מפלגות שמאל	11.3%	48.4%
	בעל תואר אקדמי	6.3%	48.4%		מפלגות ימין	15.2%	31.0%
					מפלגות מרכז	6.6%	44.7%
					מפלגות דתיות	11.9%	40.5%

הטיפוס הקהילתי: פרו-סביבתי בזיקה לערכי אחדות חברתית ואוניברסליות

הקהילתי – התפלגות ממוצעים לפי משתני רקע

הקהילתי – השוואת ממוצעים

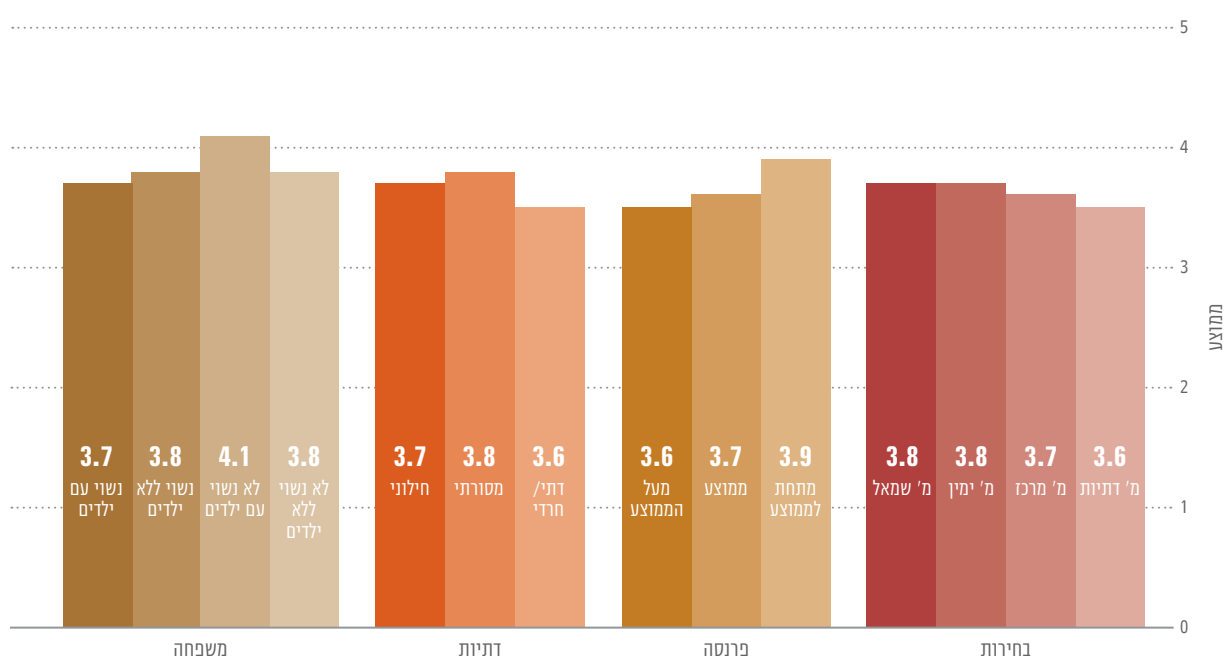
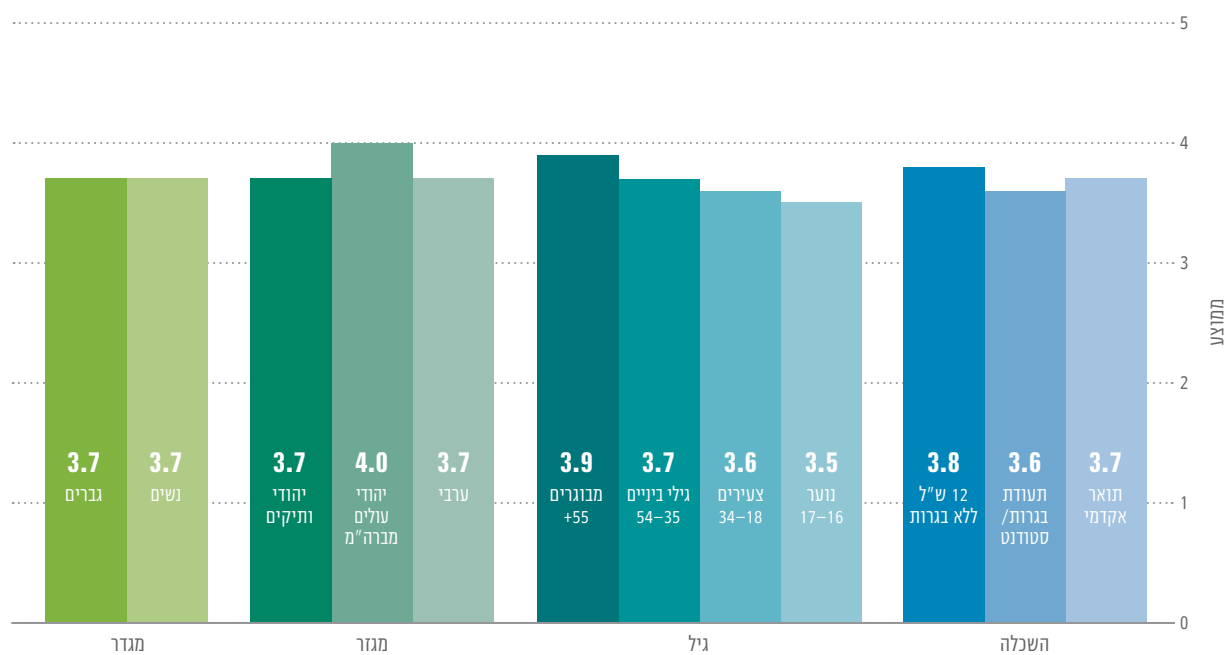
משתנה רקע (עונים)		ממוצע	סטיית תקן	משתנה רקע (עונים)		ממוצע	סטיית תקן
מין	גברים	3.87	0.740	מצב משפחתי	נשוי עם ילדים	3.91	0.704
	נשים	3.94	0.687		נשוי ללא ילדים	4.14	0.585
	מגזר יהודי – ותיקים	3.92	0.653		לא נשוי (רווק/גרוש/אלמן) עם ילדים	4.07	0.681
מגזר	מגזר יהודי – עולים מברה"מ	3.89	0.904	לא נשוי ללא ילדים	לא נשוי ללא ילדים	4.05	0.774
	מגזר ערבי	4.10	0.640		חילוני	3.97	0.698
	בני נוער (16–17)	3.74	0.785		מסורתי	4.01	0.639
גיל	צעירים (18–34)	3.85	0.657	דת/חרדי	דת/חרדי	3.70	0.733
	בני גיל הביניים (35–54)	3.95	0.693		גבוהה מהממוצע	3.91	0.685
	מבוגרים (55+)	3.97	0.715		בסביבות הממוצע	3.94	0.676
השכלה	עד 12 שנות לימוד ללא בגרות	3.94	0.702	הכנסה	נמוכה מהממוצע	3.95	0.699
	בעל תעודת בגרות/סטודנט	3.85	0.522		מפלגות שמאל	4.15	0.630
	בעל תואר אקדמי	3.94	0.714		מפלגות ימין	3.91	0.722
					מפלגות מרכז	3.91	0.638
					מפלגות דתיות	3.74	0.748
				הצבעה*			

הקהילתי – השוואת קצוות

משתנה רקע (עונים)			מסכים במידה רבה ורבה מאוד	כלל לא מסכים ומטעים במידה מועטה	משתנה רקע (עונים)			מסכים במידה רבה ורבה מאוד	כלל לא מסכים ומטעים במידה מועטה	
מין	גברים	49.8%	2.0%	נשוי עם ילדים	49.6%	1.7%	מצב משפחתי	נשוי ללא ילדים	56.3%	–
	נשים	49.7%	1.2%	לא נשוי (רווק/גרש/אלמן) עם ילדים	64.1%	–		לא נשוי ללא ילדים	57.7%	1.9%
מגזר	מגזר יהודי – ותיקים	49.1%	1.1%	חילוני	54.3%	1.0%	דתיות	מסורתי	52.2%	0.6%
	מגזר יהודי – עולים מברה"מ	54.5%	2.3%	דת/חרדי	35.4%	3.1%		גבוהה מהמוצע	47.0%	0.6%
גיל	בני נוער (16–17)	41.6%	3.0%	בסביבות הממוצע	50.4%	1.6%	הכנסה	נמוכה מהמוצע	53.7%	1.3%
	צעירים (18–34)	43.7%	0.7%	מפלגות שמאל	66.1%	–		מפלגות ימין	51.7%	1.4%
השכלה	בני גיל הביניים (35–54)	51.7%	1.2%	מפלגות מרכז	47.4%	–	הצבעה	מפלגות דתיות	40.5%	2.4%
	מבוגרים (55+)	54.1%	1.7%							
	עד 12 שנות לימוד ללא בגרות	49.4%	2.0%							
	בעל תעודת בגרות/סטודנט	36.4%	–							
	בעל תואר אקדמי	52.6%	0.7%							

הטיפול המוני בשער: פרו-סביבתי למרות הביקורת על החברה והרשויות

המוניח בשער – התפלגות ממוצעים לפי משתני רקע

המוניח בשער – השוואת ממוצעים

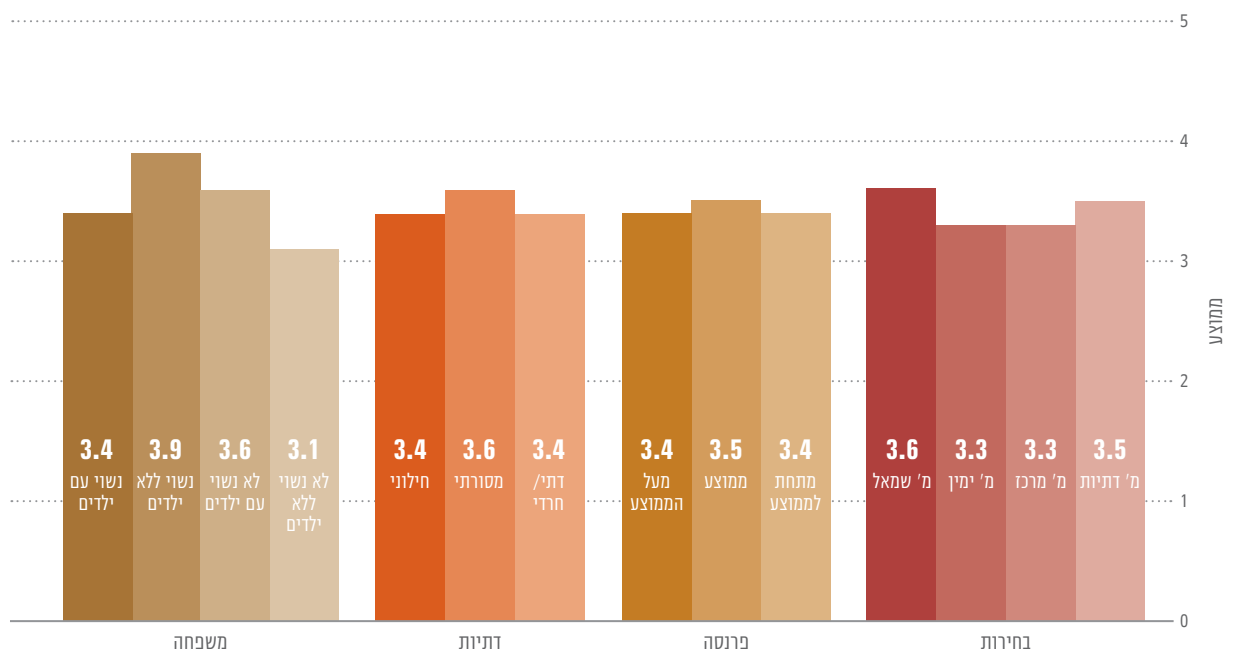
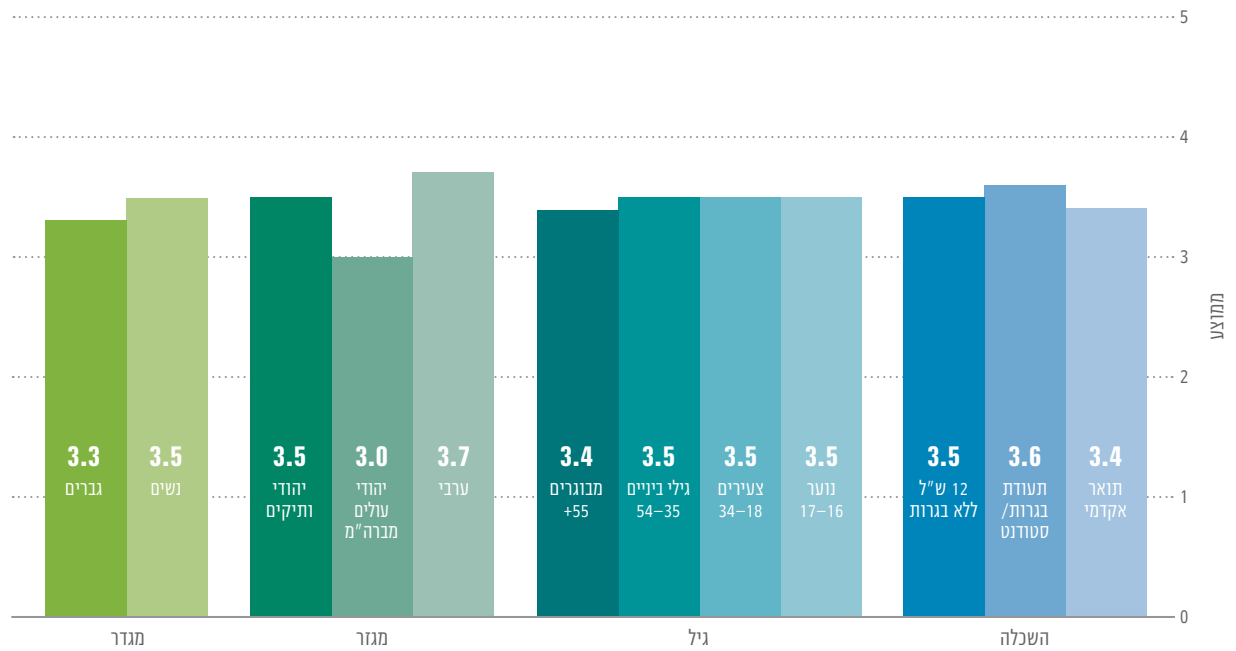
משתנה רקע (עונים)		ממוצע	סטיית תקן	משתנה רקע (עונים)		ממוצע	סטיית תקן
מין	גברים	3.67	0.736	מגזר*	מגזר יהודי – ותיקים	3.70	0.670
	נשים	3.74	0.679		מגזר יהודי – עולים מבר"מ	4.04	0.652
					מגזר ערבי	3.71	0.651
גיל*	בני נוער (16–17)	3.46	0.828	השכלה	עד 12 שנות לימוד ללא בגרות	3.78	0.725
	צעירים (18–34)	3.64	0.640		בעל תעודת בגרות/סטודנט	3.58	0.527
	בני גיל הביניים (35–54)	3.71	0.716		בעל תואר אקדמי	3.71	0.660
	מבוגרים (55+)	3.85	0.642				
				הצבעה	מפלגות שמאל	3.76	0.653
					מפלגות ימין	3.78	0.661
					מפלגות מרכז	3.72	0.604
							</

המוניח בשער – השוואת קצוות

משתנה רקע (עונים)		מסכים במידה רבה ורבה מאוד	כלל לא מסכים ומעטה	משתנה רקע (עונים)		מסכים במידה רבה ורבה מאוד	כלל לא מסכים ומעטה
מין	גברים	36.8%	2.0%	מצב משפחתי	נשוי עם ילדים	35.9%	1.5%
	נשים	38.9%	1.2%		נשוי ללא ילדים	50.0%	–
מגזר	מגזר יהודי – ותיקים	36.2%	1.1%		לא נשוי (רווק/גרוש/אלמן) עם ילדים	66.7%	–
	מגזר יהודי – עולים מברה"מ	58.0%	1.1%		לא נשוי ללא ילדים	44.2%	–
גיל	מגזר ערבי	33.0%	–	דתיות	חילוני	40.1%	0.8%
	בני נוער (16–17)	33.7%	5.0%		מסורתית	41.0%	–
	צעירים (18–34)	28.9%	1.5%		דתי/חרדי	31.5%	3.1%
	בני גיל הביניים (35–54)	38.4%	1.2%	הכנסה	גבוהה מהממוצע	31.7%	0.6%
השכלה	מבוגרים (+55)	44.2%	0.4%		בסביבות הממוצע	34.6%	0.8%
	עד 12 שנות לימוד ללא בגרות	41.2%	1.8%	הצבעה	נמוכה מהממוצע	48.1%	1.3%
	בעל תעודת בגרות/סטודנט	24.2%	–		מפלגות שמאל	38.7%	–
	בעל תואר אקדמי	35.8%	1.1%		מפלגות ימין	42.8%	–
					מפלגות מרכז	34.2%	–
					מפלגות דתיות	31.0%	4.8%

הטיפול הנלהב: פרו-טביבתי בזיקה להעצמת הפרט והמדינה

הנלהב – התפלגות ממוצעים לפי משתני רקע

הולבה – השוואת ממוצעים

משתנה רקע (עונים)		ממוצע	סטיית תקן	משתנה רקע (עונים)		ממוצע	סטיית תקן
מין*	גברים	3.34	0.950	מגזר*	נשוי עם ילדים	3.43	0.934
	נשים	3.53	0.885		נשוי ללא ילדים	3.85	0.609
מגזר*	מגזר יהודי – ותיקים	3.50	0.885	מגזר יהודי – עולים מברה"מ	לא נשוי (רווק/גרוש/אלמן) עם ילדים	3.64	0.979
	מגזר ערבי	3.66	0.777		לא נשוי ללא ילדים	3.06	0.960
גיל	בני נוער (16–17)	3.47	0.903	דתיות	חילוני	3.41	0.937
	צעירים (18–34)	3.45	0.876		מסורתי	3.60	0.851
	בני גיל הביניים (35–54)	3.49	0.860	הכנסה	דתי/חרדי	3.42	0.913
	מבוגרים (55+)	3.40	1.002		גבוהה מהממוצע	3.42	0.878
השכלה	עד 12 שנות לימוד ללא בגרות	3.48	0.944	הצבעה	בסביבות הממוצע	3.54	0.836
	בעל תעודת בגרות/סטודנט	3.55	0.646		נמוכה מהממוצע	3.41	0.948
	בעל תואר אקדמי	3.39	0.933		מפלגות שמאל	3.58	0.784
					מפלגות ימין	3.29	1.103
					מפלגות מרכז	3.29	0.977
					מפלגות דתיות	3.46	0.871

הנלהב – השוואת קצוות

משתנה רקע (עונים)		מסכים במידה רבה ורבה מאוד	כלל לא מסכים ומעטה במידה מועטה	משתנה רקע (עונים)		מסכים במידה רבה ורבה מאוד	כלל לא מסכים ומעטה במידה מועטה
מין	גברים	32.1%	12.7%	מצב משפחתי	נשוי עם ילדים	36.7%	10.3%
	נשים	38.9%	7.2%		נשוי ללא ילדים	37.5%	–
מגזר	מגזר יהודי – ותיקים	37.5%	8.3%		לא נשוי (רווק/גרוש/אלמן) עם ילדים	46.2%	10.3%
	מגזר יהודי – עולים מברה"מ	21.6%	21.6%		לא נשוי ללא ילדים	21.2%	15.4%
	מגזר ערבי	45.1%	4.4%		חילוני	35.5%	11.2%
גיל	בני נוער (16–17)	34.7%	8.9%	דתיות	מסורתי	39.3%	6.2%
	צעירים (18–34)	34.1%	9.6%		דתי/חרדי	34.6%	8.5%
	בני גיל הביניים (35–54)	35.1%	7.0%	הכנסה	גבוהה מהממוצע	33.5%	9.1%
	מבוגרים (+55)	38.4%	12.4%		בסביבות הממוצע	39.4%	6.3%
השכלה	עד 12 שנות לימוד ללא בגרות	38.4%	9.7%	הצבעה	נמוכה מהממוצע	34.6%	10.4%
	בעל תעודת בגרות/סטודנט	33.3%	–		מפלגות שמאל	38.7%	3.2%
	בעל תואר אקדמי	33.7%	10.5%		מפלגות ימין	31.7%	14.5%
					מפלגות מרכז	28.9%	11.8%
					מפלגות דתיות	35.7%	7.1%

נספח 3: שאלון ISSP

לצורך השוואה בין שאלון המחקר MATE ושאלון ISSP נבנו על ידי פרופ' אפרים יער וגב' יסמין אלקלעי שמונה מדדים המורכבים מהפריטים הבאים – (כל המדדים קודדו בכיוון חיובי):

1. דאגה בגלל בעיות סביבה (כללי)

- (15) באופן כללי באיזו מידה אתה מודאג מבעיות הקשורות לסביבה?
- (36) רבות מהטענות לגבי איומים על הסביבה מוגזמות
- (38) לבעיות הקשורות לסביבה יש השפעה ישירה על חיי היום-יום שלי
- (48) באיזו מידה ישראל עושה להגנת הסביבה?

2. דאגה בגלל בעיות סביבה שגורמת הקדמה

- (24) כמעט כל דבר שאנו עושים בחיים המודרניים פוגע בסביבה
- (25) אנשים דואגים יותר מדי שהקדמה האנושית פוגעת בסביבה

3. תמיכה בשיתוף פעולה בין-לאומי בנושאי סביבה

- (52) כדי לפתור בעיות הקשורות לסביבה צריכים להיות הסכמים בין-לאומיים שישראל ומדינות אחרות יידרשו לקיים
- (53) ניתן לצפות שארצות עניות יעשו מאמץ קטן יותר להגן על הסביבה מזה של ארצות עשירות

4. נכונות להקרבה כלכלית אישית למען הסביבה

- (29) האם אתה מוכן לשלם מחירים הרבה יותר גבוהים כדי להגן על הסביבה?
- (30) האם אתה מוכן לשלם מסים הרבה יותר גבוהים כדי להגן על הסביבה?
- (31) האם אתה מוכן לקצץ ברמת החיים שלך כדי להגן על הסביבה?
- (33) אני עושה מה שטוב לסביבה, אפילו אם זה עולה יותר כסף או דורש יותר זמן

5. עשייה סביבתית

- (63) האם בחמש השנים האחרונות נתת כסף לקבוצה הפועלת לשמירת איכות הסביבה?
- (61) האם אתה חבר בארגון שמטרתו העיקרית היא לשמור על הסביבה?
- (62) האם בחמש השנים האחרונות חתמת על עצומה בנושא איכות הסביבה?
- (64) האם בחמש השנים האחרונות לקחת חלק בפעולת מחאה או בהפגנה בנושא איכות הסביבה?

6. הקשר בין הגנה על הסביבה לבין התפתחות כלכלית

- (26) כדי להגן על הסביבה ישראל זקוקה לצמיחה כלכלית
- (27) התפתחות כלכלית תמיד פוגעת בסביבה
- (54) ההתפתחות הכלכלית בישראל תואט אם לא נשמור בצורה טובה יותר על הסביבה

7. אחריות של האזרח/בעל העסק מול אחריות הממשלה

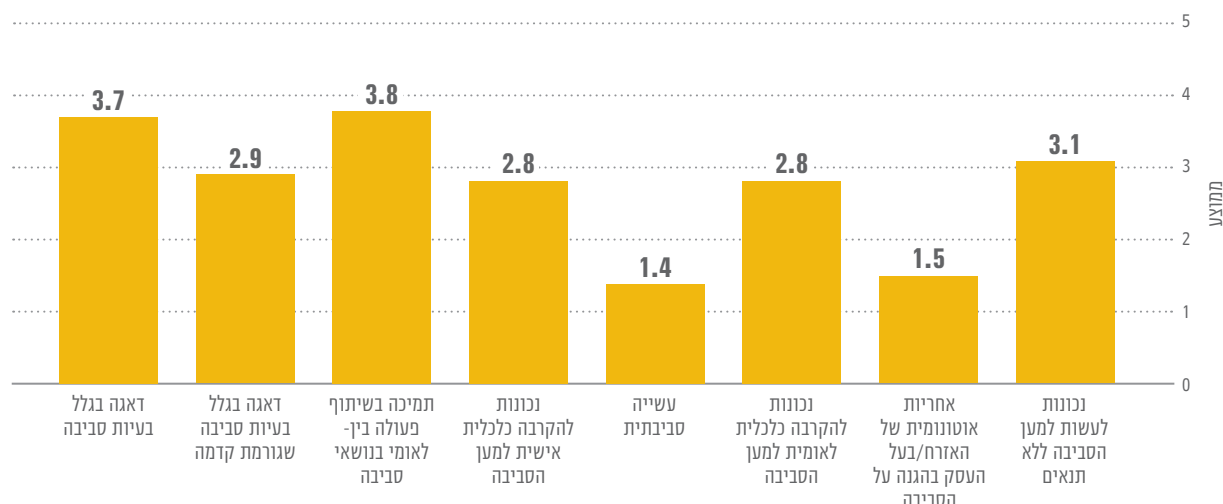
בהגנה על הסביבה

- (46) בחירה: על הממשלה להרשות לאזרחים להחליט עבור עצמם כיצד להגן על הסביבה אפילו אם פירוש הדבר שהם לא תמיד יעשו את הדבר הנכון/ על הממשלה לחוקק חוקים שיחייבו את האזרחים להגן על הסביבה אפילו אם זה פוגע בזכות של האנשים להחליט עבור עצמם
- (47) בחירה: על הממשלה להניח לעסקים להחליט עבור עצמם כיצד להגן על הסביבה אפילו אם פירוש הדבר שהם לא תמיד יעשו את הדבר הנכון/ על הממשלה לחוקק חוקים שיחייבו את העסקים להגן על הסביבה אפילו אם זה פוגע בזכות של העסקים להחליט עבור עצמם

8. נכונות לעשות למען הסביבה ללא תנאים

- (35) אין כל טעם שאעשה מה שביכולתי למען הסביבה אם אחרים לא יעשו כמוני
- (32) קשה מדי למישהו כמוני לעשות משהו בקשר לסביבה

חזדים ISSP

נמוך יחסית. **במדד העשייה הסביבתית** דירוגם של האקדמאים ומצביעי השמאל גבוה יחסית ושל בעלי ההשכלה הנמוכה ומצביעי המפלגות הדתיות נמוך יחסית. **במדד הנכונות להקרבה כלכלית לאומית** דירוגם של מצביעי מפלגות המרכז ומצביעי המפלגות הדתיות גבוה יחסית ושל המסורתיים והערבים נמוך יחסית. **במדד אחריות אוטונומית של האזרח לשמירת הסביבה** דירוגם של הערבים גבוה יחסית ושל האקדמאים ומצביעי מפלגות המרכז נמוך יחסית. **במדד העשייה למען הסביבה ללא תנאים** דירוגם של האקדמאים גבוה יחסית ושל הערבים ובעלי ההשכלה הנמוכה נמוך יחסית.

במדד הדאגה הכללית לסביבה דירוגם של האקדמאים ומצביעי מפלגות המרכז גבוה יחסית ושל בני המגזר הערבי נמוך יחסית. **במדד הדאגה לסביבה בזיקה לקדמה** דירוגם של האקדמאים, בעלי ההכנסה הגבוהה ומצביעי השמאל גבוה יחסית ושל הדתיים/חרדים נמוך יחסית. **במדד הנוגע לצורך בשיתוף פעולה בין-לאומי בנושאי סביבה** דירוגם של הערבים גבוה יחסית ושל העולים מבר"מ ומצביעי המפלגות הדתיות נמוך יחסית. **במדד הנכונות להקרבה כלכלית אישית בזיקה לסביבה** דירוגם של האקדמאים ובעלי ההכנסה הגבוהה מהמוצע גבוה יחסית ושל בעלי ההשכלה הנמוכה והעולים מבר"מ

נספח 4: שאלות בחירה ושאלות פתוחות

1. קשר אישי לסביבה

שאלון המחקר	% מכלל המשיבים
מחזור בבית	22.7%
ניקיון הישוב והסביבה	6.7%
מתנדב/ פעיל סביבתי/חבר/ תומך בארגונים סביבתיים	4.8%
עיסוק מקצועי/ סטודנט	4.4%
בילוי בחיק הטבע	4.0%
הוראה במסגרות פורמליות/ לא פורמליות	3.8%
אי בזבוז משאבים/ חיסכון	3.2%
צמחונויות / אוכל אורגני/ מוצרים אקולוגיים/ קומפוסט	3.0%
אין קשר כלשהו	56.5%
ISSP (שאלות סגורות)	במידה רבה ורבה מאוד / כן
דאגה בנוגע לנושאי סביבה	57.4
מחזור	43.6%
חיסכון במים / שימוש חוזר במים	30.8%
הימנעות מקניית מוצרים מסוימים	19.5%
הפחתת צריכת האנרגיה/דלק לשימוש ביתי	15.0%
חתימה על עצומה בנושא הסביבה (5 שנים אחרונות)	13.3%
מאמץ מיוחד לקניית ירקות אורגניים	10.3%
תרומה לארגון סביבתי (5 שנים אחרונות)	8.9%
הפחתת השימוש במכונית	7.0%
חברות בארגון סביבתי	7.0%
השתתפות בהפגנה למען הסביבה (5 שנים אחרונות)	5.3%

2. תופעות מפריעות בתחום הסביבה

שאלון המחקר	% מכלל המשיבים
זיהום אוויר/ מפגעי ריח / עישון / שרפת אשפה	18.8%
זיהום ע"י תחבורה / צפיפות מכוניות בכביש / תחבורה ציבורית לא מפותחת	10.3%
זיהום מקורות המים/ התדלדלות משאבי המים / כריתת עצים	8.5%
זיהום על ידי מפעלים/ מיקום מפעלים באזורים בעלי צפיפות אוכלוסין גבוהה	8.2%
אי הפרדה ואי מחזור של אשפה / אין מספיק פחי מחזור	8.1%
צמצום השטחים הפתוחים/ בניית יתר	6.6%
קרינה מאנטנות סלולריות	6.3%
צריכה לא נבונה	4.1%
חוסר פיקוח על הפרות סביבתיות / השתלטות פרטיות על שטחים פתוחים	3.2%
פגיעה והתאכזרות כלפי בעלי חיים	2.9%
חוסר חינוך ומודעות לנושא הסביבה	2.6%
אי השקעה במקורות אנרגיה חלופיים/ אגירת מי גשמים / שימוש בתחנות כוח פחמיות	2.1%
התחממות כדור הארץ/ החור באוזון	1.4%
חומרים משמרים במזון/ כימיקלים/ זיהום במזון	1.4%
לא מפריע	4.3%
ISSP (שאלה סגורה)	
לבעיות הקשורות לסביבה יש השפעה ישירה על חיי היום-יום שלי	52.9%

3. נימוק משכנע להצטרפות לפעילות סביבתית

שאלון המחקר	% מכלל המשיבים
להראות סכנות ברורות/ מידע על הנזקים והמצב הגרוע/ פגיעה בבריאות ובאיכות החיים/ אחריות – למען עתיד ילדינו/ הארץ שלנו	22.8%
פרסום ומתן מידע/ הסברה משמעותית / חינוך סביבתי	13.0%
להראות תועלת והוכחות/ כי זהו מאבק שיש לו סיכוי/ להראות תוצאות	9.9%
קריאה כללית לנקות/ מימוש ע"י קבוצה גדולה/ אם כולם יעשו זאת/ יוזמה פעילה/ הנעת אנשים מסודרת ומאורגנת	9.4%
שהפעילות למען הסביבה תהיה מושכת/ קשורה לפעילות חברתית/ תגמול/ משהו שישתלב בשגרת החיים שלי / יוזמות קרובות לבית	5.9%
פעילות ממשלתית בתחום / רצינות הממסד/ צריך להכריח בחקיקה, מסים, קנסות	4.2%
דאגה לכדור הארץ/ לטבע / גישה רגשית	1.1%
אני משוכנע ופעיל בתחום	14.1%
לא יכול/ לא מעוניין להצטרף/ אין לי זמן/ כשיהיה לי זמן אצטרף/ מבוגר	22.4%

4. עניין במידע נוסף

שאלון המחקר	% מכלל המשיבים
מידע על המסוכנות של פגיעה בסביבה	32.7%
פתרונות: באילו דרכים ניתן לתקן את המצב הגרוע, פתרונות חלופיים לאנרגיה ומים	7.4%
מחזור – איך אפשר למחזר / עד כמה חוסך	7.0%
מידע בכל הנושאים הקשורים לאיכות הסביבה	5.9%
פעולות הנעשות על ידי הממשל לשמור על הסביבה / פיקוח וענישה של אנשים וחברות הפוגעים בסביבה / מידע על חברות הפוגעות בסביבה	3.2%
מידע השוואתי (ממדין)	1.2%
איך האזרח הקטן יכול להשפיע על הממשלה והחברה בענייני סביבה?	1.0%
אין / לא יודע / לא מעוניין / הדעה שלי מגובשת / משיג מידע לבד באינטרנט	45.9%
ISSP (שאלות סגורות)	
אני מרגיש שאני יודע את הסיבות הגורמות לבעיות סביבה	45.8%
אני מרגיש שאני יודע את הפתרונות לבעיות סביבה	25.4%
קשה לי לדעת אם אורח החיים שלי תורם או מזיק לסביבה	22.1%

5. הבעיות הקשות ביותר של זיהום בישראל

שאלון המחקר	% מכלל המשיבים
זיהום אוויר מתחנות כוח / מפעלי תעשייה	46.3%
זיהום אוויר מתחבורה	46.2%
קרינה מאנטנות סלולריות	34.5%
זיהום הסביבה על ידי פסולת (כולל בגלל הימנעות ממחזור)	34.2%
שימוש בחומרים מסוכנים לאדם במזון ובתמרוקים	27.5%
אין תשובה / לא יודע	4.7%

6. הבעיות הקשות ביותר של פגיעה בטבע בישראל

שאלון המחקר	% מכלל המשיבים
זיהום הים	58.8%
התחממות כדור הארץ	46.7%
צמצום שטחים פתוחים	46.4%
הכחדת מינים בטבע	31.7%
אין תשובה / לא יודע	5.1%

7. כריית מחצבים בים המלח וקידוחים בים כנעיות סביבתיות

שאלון המחקר	% מכלל המשיבים
התייבשות ים המלח / זיהום ופגיעה בים / הופעת בולענים ובורות כתוצאה מהתייבשות ים המלח	38.4%
בזבוז של משאבי הטבע הנמצאים בסכנת הכחדה / הפרת האיזון בטבע / ניצול משאבי הטבע בצורה לא מבוקרת ולא מידתית (בשתי הסוגיות)	24.0%
פגיעה בבע"ח ובצומח / הרס הטבע (בשתי הסוגיות)	23.6%
מפעלים ופעילות תעשייתית גורמים לנזק סביבתי / זיהום אוויר (בשתי הסוגיות)	18.8%

8. אחריות מרבית לטיפול בנעיות סביבה

שאלון המחקר	% מכלל המשיבים
כל אזרח אחראי על סביבתו האישית	38.9%
משרדי הממשלה / הכנסת	31.0%
רשויות מקומיות	16.5%
תעשיינים ובעלי הון	5.8%
לא יודע	5.1%
בית המשפט	2.5%
ISSP (שאלות סגורות)	
במידה רבה ורבה מאוד	
על הממשלה לחוקק חוקים שיחייבו את האזרחים להגן על הסביבה אפילו אם זה פוגע בזכות של בעלי העסקים להחליט עבור עצמם	88.2%
על הממשלה לחוקק חוקים שיחייבו את האזרחים להגן על הסביבה אפילו אם זה פוגע בזכות של האנשים להחליט עבור עצמם	81.2%
על הממשלה להרשות לאזרחים להחליט עבור עצמם כיצד להגן על הסביבה אפילו אם פירוש הדבר שהם לא תמיד יעשו את הדבר הנכון	13.6%
על הממשלה להרשות לבעלי העסקים להחליט עבור עצמם כיצד להגן על הסביבה אפילו אם פירוש הדבר שהם לא תמיד יעשו את הדבר הנכון	8.3%

9. אפקטיביות בגיוס אנשים לפעולה למען הסביבה

שאלון המחקר	% מכלל המשיבים
מערכת החינוך – בתי הספר	27.2%
ארגונים סביבתיים	19.2%
כלי התקשורת	19.0%
הרשויות המקומיות	13.7%
תנועות נוער / חינוך לא פורמלי	12.4%
לא יודע – לא להקריא	8.5%

10. הפתרונות החשובים ביותר

שאלון המחקר	% מכלל המשיבים
צריך להגביר את מודעות האזרחים לפעולות סביבתיות כמו מחזור, שמירה על הטבע ועוד	56.6%
צריך להשקיע בפיתוח פתרונות ידידותיים לסביבה כמו אנרגיה סולרית	45.1%
צריך להגביר את החקיקה הסביבתית ולאכוף את החוקים הקיימים למען הסביבה	43.3%
צריך לשנות את השיטה הכלכלית של צריכת יתר ובזבז	26.1%
צריך להגביר את הפעולות הסביבתיות והאקטיביזם הסביבתי	17.9%
אין תשובה/ לא יודע	3.4%
ISSP (שאלות סגורות)	
יש להטיל קנסות כבדים על עסקים הפוגעים בסביבה	44.2%
יש להשתמש במערכת המיסוי כדי לתגמל עסקים המגנים על הסביבה	31.0%
יש להטיל קנסות כבדים על אנשים הפוגעים בסביבה	28.8%
יש להשתמש במערכת המיסוי כדי לתגמל אנשים המגנים על הסביבה	29.0%
יש לספק לעסקים יותר מידע וללמד עסקים על היתרונות שבהגנה על הסביבה	21.6%
יש לספק לאנשים יותר מידע וללמד עסקים על היתרונות שבהגנה על הסביבה	39.1%
המדע המודרני יפתור את הבעיות הסביבתיות שלנו בלא לגרום לשינוי רב באורח החיים שלנו	28.5%
מוכן לשלם מחירים גבוהים הרבה יותר כדי להגן על הסביבה	31.8%
כדי לפתור בעיות הקשורות לסביבה צריכים להיות הסכמים בין-לאומיים שישיראל ומדינות אחרות יידרשו לקיים	77.1%
מוכן לשלם מסים גבוהים הרבה יותר כדי להגן על הסביבה	22.2%
מוכן לקצץ ברמת החיים כדי להגן על הסביבה	31.1%
אני עושה מה שטוב לסביבה אפילו אם זה עולה יותר כסף או דורש יותר זמן	36.8%

נספח 5: ממצאים הקשורים לקבוצות שונות באוכלוסייה – מקובצים לפי קבוצות האוכלוסייה

1. ערבים

במדגם המחקר הנוכחי 91 מהמגזר הערבי, ובמדגם ISSP – 193 מהמגזר הערבי.

כללי¹³

69% ממשותפי המחקר הערבים דיווחו כי אין להם קשר לנושא סביבה (פ) ו-18% מהם ציינו כי הקשר לסביבה מתבטא בעיקר בניקיון היישוב וסביבתו (פ), אמירה שחזרה גם בשיח הקבוצתי. 7% מבני המגזר הערבי חושבים כי נושא הסביבה הוא החשוב ביותר בישראל כיום, ו-12% מדרגים אותו במקום השני (ב).

דאגה לסביבה

46% מבני המגזר הערבי שהשתתפו במחקר מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שלבעיות הקשורות לסביבה יש השפעה ישירה על חיי היום-יום שלהם (ב), ו-26% מהם מודאגים במידה רבה או רבה מאוד מבעיות הקשורות לסביבה (ב). עם זאת, 32% מבני המגזר הערבי סבורים במידה רבה או רבה מאוד כי אנו דואגים יותר מדי לגבי עתיד הסביבה, ולא דואגים מספיק לגבי עליית המחירים ובעיות התעסוקה (ב). 28% סבורים במידה רבה או רבה מאוד כי קיימת הגזמה בדאגה לסביבה כיום בישראל. 54% מבני המגזר הערבי מודאגים מהתחממות כדור הארץ, 51% מזיהום הים, 47% מזיהום אוויר מתחבורה, 43% מקרינה מאנטנות סלולריות ומצמצום שטחים פתוחים (76% סבורים במידה רבה ורבה מאוד שחייבים לשמור על שטחים פתוחים שטרם עברו פיתוח), 39% מודאגים מזיהום אוויר שמקורו בתחנות כוח ובמפעלי תעשייה, 35% מזיהום מפסולת כולל הימנעות ממחזור, 33% חוששים מהכחדת מינים בטבע ו-23% מבני המגזר הערבי חוששים מחומרים מסוכנים במזון ובתמרוקים.

נשיאה באחריות אישית

75% מבני המגזר הערבי שהשתתפו במחקר מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי הם עצמם אחראים לטפל בענייני הסביבה עבור הדורות הבאים, גם אם משמעות הדבר תשלום מחיר כלכלי. מעל ל-80% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי בני האדם מנצלים מאוד את הטבע וכי יש לתקן זאת, כי הגנה על הטבע צריכה לקבל קדימות גם במחיר כלכלי, וכי לבעלי חיים יש זכות להתקיים לא פחות מלבני אדם. 92% מבני המגזר הערבי מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי אסור להרוס את הבריאה האלוהית.

סביבה מאחדת

בני המגזר הערבי רואים בנושא הסביבה מקור אפשרי ללכידות קהילתית, ואולי אף דרך לחבור אל החברה היהודית, אולם הדבר לא בלט בממצאי קבוצת המיקוד (אף שנשאלה שאלה ישירה בקשר לכך). 95% מבני המגזר הערבי מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שכולם בישראל צריכים להתלכד כדי לשמור על הסביבה, ו-84% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שפעילות למען הסביבה היא דרך ליצור קהילה ולאחד את החברה. בו בזמן, 65% מהם מתנגדים

במידה רבה או רבה מאוד להיגד שנושא הסביבה הוא עניין אופנתי שעוסקים בו אנשים ממעמד כלכלי גבוה בלבד. 80% מבני המגזר הערבי מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי כולם מחוברים בעולם גלובלי ולכן אנו חייבים לפעול יחד למען כדור הארץ.

תפיסות הנוגעות לעשייה סביבתית

69% מבני המגזר הערבי מוכנים להיות פעילים למען הסביבה. 61% מהם מרגישים במידה רבה או רבה מאוד כי הם יכולים לשנות דברים בתחום הסביבה – ולכן הם מוכנים לפעול. 33% ציינו כי הם כבר עושים במידה רבה או רבה מאוד מה שטוב לסביבה "אפילו אם זה עולה יותר כסף" (ב). לעומת זאת, בתשובה לשאלה פתוחה ציינו 44% מבני המגזר הערבי כי אינם מעוניינים להצטרף לפעילות סביבתית. 22% חשים במידה רבה או רבה מאוד כי אינם יכולים לשנות בתחום הסביבה, ולכן אינם מקדישים לכך מחשבה ואינם נוטים להצטרף לפעילות סביבתית. 47% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שיש דברים חשובים יותר בחיים שצריך לעשות מאשר להגן על הסביבה (ב), ו-36% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שרבות מהטענות לגבי איומים על הסביבה מוגזמות (ב). 61% מבני המגזר הערבי מסכימים במידה רבה או רבה מאוד לעמדה שאם לא כולם חוסכים – גם הם לא יצטרפו למאמץ. באופן כללי יותר, 51% מהם סבורים במידה רבה ורבה מאוד שאין כל טעם לעשות למען הסביבה אם גם אחרים לא יעשו כך. 39% מבני המגזר הערבי מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שאינם יכולים לשאת באחריות לעניין הסביבתי מעבר לפן האישי. חלק מבני המגזר הערבי מתנים את התגייסותם למען הסביבה: 23% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שיתגייסו להגנת הסביבה רק במקרה חירום, ו-13% יצטרפו אם יובאו להם הוכחות לכך שהמאבק הוא בר-סיכוי. מה מוכנים בני המגזר הערבי לעשות למען הסביבה? 30% מוכנים במידה רבה ורבה מאוד לקצץ ברמת החיים, 21% מוכנים במידה רבה ורבה מאוד לשלם מחירים הרבה יותר גבוהים אם הדבר יועיל לסביבה, ו-13% מוכנים לשלם מסים הרבה יותר גבוהים (ב). מה נעשה בפועל ("לפעמים" ועד "תמיד")? 57% משקיעים מאמץ כדי לקנות מזון אורגני, 47% חוסכים במים, 45% חוסכים באנרגיה ביתית, 37% ממיינים זכוכית / פחיות / פלסטיק / נייר ו-35% משתמשים פחות במכונית (ב).

פתרונות לבעיות הסביבה

לבקשה כללית בשאלה פתוחה להצעות בנושא פתרונות סביבתיים הציעו 51% מבני המגזר הערבי הגברה של מודעות האזרחים לאפשרות של פעולות סביבתיות, 42% הציעו להגביר את האקטיביזם הסביבתי, 35% המליצו על השקעה בפתרונות ידידותיים לסביבה, 31% הדגישו את הצורך בשינוי השיטה הכלכלית של צריכת יתר ובזבוז, ו-28% מבני המגזר הערבי המליצו על הגברה של החקיקה הסביבתית ואכיפתה. 76% מבני המגזר הערבי סבורים במידה רבה או רבה מאוד שהממשלה צריכה לאכוף על האזרחים הגנה על הסביבה באמצעות חקיקה (ב), ו-88% סבורים במידה רבה ורבה מאוד שהממשלה צריכה לאכוף על בעלי העסקים הגנה על הסביבה באמצעות חקיקה (ב).

13 המקור למידע – (ב) המחקר הבין-לאומי ISSP, (פ) – שאלה פתוחה, ללא סימון – המחקר הנוכחי.

מאוד מבעיות הקשורות לסביבה (ב). עם זאת, 38% מאנשי המגזר הרוסי סבורים במידה רבה או רבה מאוד כי אנו דואגים יותר מדי לגבי עתיד הסביבה ולא דואגים מספיק לגבי עליית המחירים ובעיות התעסוקה (ב), ו-17% סבורים במידה רבה או רבה מאוד כי קיימת הגזמה בדאגה לסביבה כיום בישראל. 75% מאנשי המגזר הרוסי מודאגים מזיהום הים, 56% מזיהום מפסולת כולל הימנעות ממחזור, ו-44% מצמצום שטחים פתוחים (94% סבורים במידה רבה ורבה מאוד שחייבים לשמור על שטחים פתוחים שטרם עברו פיתוח). כ-40% מודאגים מזיהום אוויר שמקורו בתחנות כוח ובמפעלי תעשייה, מהכחדת מינים בטבע, מהימצאות חומרים מסוכנים במזון ובתמרוקים ומזיהום אוויר מתחבורה, וכ-25% מאנשי המגזר הרוסי מודאגים מהתחממות כדור הארץ ומקרינה מאנטנות סלולריות.

נשיאה באחריות אישית

84% מאנשי המגזר הרוסי שהשתתפו במחקר מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי הם עצמם אחראים לטפל בענייני הסביבה עבור הדורות הבאים, גם אם משמעות הדבר תשלום מחיר כלכלי. כ-70% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי בני האדם מנצלים מאוד את הטבע וכי יש לתקן זאת, וכי הגנה על הטבע צריכה לקבל קדימות גם במחיר כלכלי. 82% מסכימים כי לבעלי חיים יש זכות להתקיים לא פחות מלבני אדם. 86% מאנשי המגזר הרוסי מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי אסור להרוס את הבריאה האלוהית.

סבינה מאחדת

אנשי המגזר הרוסי רואים בנושא הסביבה מקור אפשרי ללכידות קהילתית – לאו דווקא עם החברה הישראלית, שאליה הם מתייחסים בהסתייגות מה, אולם הדבר לא הופיע בממצאי קבוצת המיקוד. 72% מאנשי המגזר הרוסי מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שכולם בישראל צריכים להתלכד כדי לשמור על הסביבה, ו-59% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שפעילות למען הסביבה היא דרך ליצור קהילה ולאחד את החברה. בו בזמן, 49% מהם מתנגדים במידה רבה או רבה מאוד להיגד שנושא הסביבה הוא עניין אופנתי שעוסקים בו אנשים ממעמד כלכלי גבוה בלבד. 73% מאנשי המגזר הרוסי מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי כולם מחוברים בעולם גלובלי ולכן אנו חייבים לפעול יחד למען כדור הארץ.

תפיסות הנוגעות לעשייה סביבתית

42% מאנשי המגזר הרוסי מוכנים להיות פעילים למען הסביבה. 39% מהם מרגישים במידה רבה או רבה מאוד כי הם יכולים לשנות דברים בתחום הסביבה – ולכן הם מוכנים לפעול. 38% ציינו כי הם כבר עושים במידה רבה או רבה מאוד מה שטוב לסביבה "אפילו אם זה עולה יותר כסף" (ב). לעומת זאת, בתשובה לשאלה פתוחה ציינו 29% מאנשי המגזר הרוסי כי אינם מעוניינים להצטרף לפעילות סביבתית. 33% חשים במידה רבה או רבה מאוד כי אינם יכולים לשנות בתחום הסביבה, ולכן אינם מקדישים לכך מחשבה ואינם נוטים להצטרף לפעילות סביבתית. 50% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שיש דברים חשובים יותר בחיים שצריך לעשות מאשר להגן על הסביבה (ב), ו-21% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שרבות מהטענות לגבי אימונים על הסביבה מוגזמות (ב). 54% מאנשי המגזר הרוסי מסכימים במידה רבה או רבה מאוד לעמדה שאם לא כולם חוסכים – גם הם לא יצטרפו למאמץ, ובאופן כללי יותר סבורים 35% במידה רבה ורבה מאוד שאין כל טעם לעשות למען הסביבה אם גם אחרים לא יעשו כך. 28% מאנשי המגזר הרוסי מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שאינם יכולים לשאת באחריות לעניין הסביבתי מעבר לפן האישי. חלק מאנשי המגזר הרוסי מתנים את התגייסותם למען הסביבה: 24% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שיתגייסו להגנת

לשאלה "מה יהיה הפתרון האפקטיבי מבין שלושה שיגרום לאזרחים להגן על הסביבה" ענו 15% מבני המגזר הערבי כי יש להשית קנסות כבדים על הפוגעים בסביבה, 23% העדיפו תגמול באמצעות מיסוי, ו-63% צידדו בהסברה (תוספת ידע) (ב). לשאלה "מה יהיה הפתרון האפקטיבי מבין שלושה שיגרום לעסקים להגן על הסביבה" ענו 47% כי יש להטיל עליהם קנסות כבדים, 23% העדיפו תגמול באמצעות מיסוי, ו-31% אמרו כי הפתרון האפקטיבי ביותר יהיה בתחום ההסברה (תוספת ידע) (ב). באשר לנחיצות ההסברה הסביבתית באופן אישי, 59% מבני המגזר הערבי ציינו כי אין להם צורך במידע נוסף (פ), 32% מעוניינים במידע על פגיעה בסביבה (פ), ו-27% מציינים במידה רבה ורבה מאוד שקשה להם לדעת אם אורח החיים שלהם תורם לסביבה או מזיק לה. באשר לאפשרות של פתרון פוליטי, 31% מבני המגזר הערבי ציינו שיציעו בסבירות גבוהה למפלגה ירוקה, ו-28% אמרו שיעשו כך בסבירות גבוהה מאוד.

הינטים תרבותיים-פוליטיים

69% מבני המגזר הערבי סבורים במידה רבה ורבה מאוד שהתרבות שרואה רק את הא'נלי ומקדשת את החומריות היא המקור לכל בעיות הסביבה. נושא זה בלט גם בשיח הקבוצה. 79% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שהסביבה שייכת לכולם, וכי יש לאפשר לכולם את ההנאה ממשאבי הטבע. 42% מבני המגזר הערבי מסכימים במידה רבה ורבה מאוד שהממשלה והרשויות מחויבות לטפל בבעיות סביבה, וכי האחריות אינה של האזרח. עם זאת, 40% אינם נותנים אמון במידה רבה ורבה מאוד בפעילות הסביבתית של הממשלה, וחשים גם כי יש מי שמרוויחים כלכלית מפעולות המחזור של האזרחים. מכל מקום, 87% מסכימים במידה רבה ורבה מאוד שהמדינה חייבת להגן על אוכלוסיות חלשות הנפגעות מבעיות סביבה בקרבתן.

הינטים כלכליים

61% מאנשי המגזר הערבי מסכימים במידה רבה ורבה מאוד כי אין סתירה בין התפתחות כלכלית ושמירה על רמת חיים לבין שמירה על הסביבה, ו-63% סבורים כי כלכלה ירוקה יכולה לשפר את מצבה של ישראל ולשלב אותה בכלכלת העולם. 24% מסכימים במידה רבה ורבה מאוד כי הכלכלה קודמת לענייני סביבה. 60% מאנשי המגזר הערבי סבורים במידה רבה ורבה מאוד כי ההתפתחות הכלכלית בישראל תואט אם לא נשמור בצורה טובה יותר על הסביבה (ב), ועם זאת 43% סבורים במידה רבה ורבה מאוד כי ההתפתחות כלכלית תמיד פוגעת בסביבה (ב).

2. רוסיים

במדגם הנוכחי 88 איש מהמגזר הרוסי, ובמדגם ISSP – 147 מהמגזר הרוסי.

כללי

80% ממשתתפי המחקר שעלו מברה"מ דיווחו כי אין להם קשר לנושאי סביבה (פ), ו-7% מהם ציינו כי הקשר לסביבה בא לידי ביטוי בעיקר במחזור ביתי (פ). 4% מאנשי המגזר הרוסי חושבים כי נושא הסביבה הוא החשוב ביותר בישראל כיום, ו-5% מדרגים אותו במקום השני (ב).

דאגה לסביבה

55% מאנשי המגזר הרוסי שהשתתפו במחקר מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שלבעיות הקשורות לסביבה יש השפעה ישירה על חיי היום-יום שלהם (ב), ו-59% מהם מודאגים במידה רבה או רבה

כי הכלכלה קודמת לענייני סביבה. 36% מאנשי המגזר הרוסי סבורים במידה רבה ורבה מאוד כי ההתפתחות הכלכלית בישראל תואט אם לא נשמור בצורה טובה יותר על הסביבה (ב), ועם זאת 39% מהם סבורים במידה רבה ורבה מאוד כי התפתחות כלכלית תמיד פוגעת בסביבה (ב).

3. צעירים

במדגם הנוכחי 135 צעירים, ובמדגם ISSP – 271 צעירים.

כללי

58% ממשתתפי המחקר הצעירים דיווחו כי אין להם קשר לנושא סביבה (פ), ו-20% מהם ציינו כי הקשר לסביבה בא לידי ביטוי בעיקר במחזור ביתי (פ). 3% מהצעירים חושבים כי נושא הסביבה הוא החשוב ביותר בישראל כיום, ו-8% מדרגים אותו במקום השני (ב).

דאגה לסביבה

53% מהצעירים שהשתתפו במחקר מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שלבעיות הקשורות לסביבה יש השפעה ישירה על חיי היום-יום שלהם (ב), ו-58% מהם מודאגים במידה רבה או רבה מאוד מבעיות הקשורות לסביבה (ב). עם זאת, 34% מהצעירים סבורים במידה רבה או רבה מאוד כי אנו דואגים יותר מדי לגבי עתיד הסביבה, ולא דואגים מספיק לגבי עליית המחירים ובעיות התעסוקה (ב), אולם רק 4% סבורים במידה רבה או רבה מאוד כי קיימת הגזמה בדאגה לסביבה כיום בישראל. 64% מהצעירים מודאגים מזיהום הים, כ-50% מהצעירים מודאגים מהתחממות כדור הארץ, כ-40% מודאגים מקרינה מאנטנות סלולריות, מזיהום מפסולת כולל הימנעות ממחזור, מזיהום אוויר מתחבורה ומזיהום אוויר שמקורו בתחנות כוח ובמפעלי תעשייה, וכן מצמצום שטחים פתוחים (65% סבורים במידה רבה ורבה מאוד שחייבים לשמור על שטחים פתוחים שטרם עברו פיתוח). כ-25% מהצעירים מודאגים מהכחדת מינים בטבע ומהימצאות חומרים מסוכנים במזון ובתמרוקים.

נשיאה באחריות אישית

77% מהצעירים שהשתתפו במחקר מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי הם עצמם אחראים לטפל בענייני הסביבה עבור הדורות הבאים, גם אם משמעות הדבר תשלום מחיר כלכלי. כ-72% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי בני האדם מנצלים מאוד את הטבע וכי יש לתקן זאת, 52% מסכימים כי הגנה על הטבע צריכה לקבל קדימות גם במחיר כלכלי. 73% מסכימים כי לבעלי חיים יש זכות להתקיים לא פחות מלבני אדם. 77% מהצעירים מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי אסור להרוס את הבריאה האלוהית.

סביבה מאחדת

הצעירים רואים את נושא הסביבה כמקור אפשרי ללכידות קהילתית. 87% מהצעירים מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שכולם בישראל צריכים להתלכד כדי לשמור על הסביבה ו-70% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שפעילות למען הסביבה היא דרך ליצור קהילה ולאחד את החברה. בו בזמן, 57% מהם מתנגדים במידה רבה או רבה מאוד להיגד שנושא הסביבה הוא עניין אופנתי שעוסקים בו אנשים ממעמד כלכלי גבוה בלבד. 75% מהצעירים מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי כולם מחוברים בעולם גלובלי ולכן אנו חייבים לפעול יחד למען כדור הארץ.

הסביבה רק במקרה חירום, ו-32% יצטרפו אם יובאו לפנייהם הוכחות לכך שהמאבק הוא בר-סיכוי. מה מוכנים אנשי המגזר הרוסי לעשות למען הסביבה? 30% מוכנים במידה רבה ורבה מאוד לשלם מחירים הרבה יותר גבוהים אם הדבר יועיל לסביבה, 24% מוכנים במידה רבה ורבה מאוד לקצץ ברמת החיים, ו-23% מוכנים לשלם מסים הרבה יותר גבוהים (ב). מה נעשה בפועל (מ"לפעמים" ועד "תמיד")? 92% ממינינים זכויות / פחיות / פלסטיק / נייר, 47% חוסכים במים, כ-40% משקיעים מאמץ כדי לקנות מזון אורגני וחוסכים באנרגיה ביתית, ו-28% משתמשים פחות במכונית (ב).

פתרונות לבעיות הסביבה

לבקשה כללית בשאלה פתוחה להצעות בנושא פתרונות סביבתיים, הציעו 61% מאנשי המגזר הרוסי הגברה של מודעות האזרחים לפעולות סביבתיות, 53% המליצו על הגברה של החקיקה הסביבתית ואכיפתה (בהתאמה לנאמר בקבוצת המיקוד), 43% המליצו על השקעה בפתרונות ידידותיים לסביבה, 23% הדגישו את הצורך בשינוי השיטה הכלכלית של צריכת יתר ובזבוז, ורק 13% הציעו להגביר את האקטיביזם הסביבתי (גם זאת בהתאמה לדברים שעלו בקבוצת המיקוד).

92% מאנשי המגזר הרוסי סבורים במידה רבה או רבה מאוד שהממשלה צריכה לאכוף על האזרחים ועל בעלי העסקים הגנה על הסביבה באמצעות חקיקה (ב). לשאלה "מה יהיה הפתרון האפקטיבי מבין שלושה שיגרום לאזרחים להגן על הסביבה" ענו 33% מאנשי המגזר הרוסי כי יש להשית קנסות כבדים על הפוגעים בסביבה, 39% העדיפו תגמול באמצעות מיסוי, ו-28% צידדו בהסברה (תוספת ידע) (ב). לשאלה "מה יהיה הפתרון האפקטיבי מבין שלושה שיגרום לעסקים להגן על הסביבה" ענו 43% כי יש להטיל עליהם קנסות כבדים, 40% העדיפו תגמול באמצעות מיסוי, ו-17% אמרו כי הפתרון האפקטיבי ביותר יהיה בתחום ההסברה (תוספת ידע) (ב). באשר לנחיצות ההסברה הסביבתית באופן אישי, 52% מאנשי המגזר הרוסי ציינו כי אין להם צורך במידע נוסף (פ), 13% מעוניינים במידע על פתרונות ירוקים, ו-23% מציינים במידה רבה ורבה מאוד שקשה להם לדעת אם אורח החיים שלהם תורם לסביבה או מזיק לה. באשר לאפשרות של פתרון פוליטי, 23% מאנשי המגזר הרוסי ציינו שיצביעו בסבירות גבוהה למפלגה ירוקה, ו-13% אמרו שיעשו כך בסבירות גבוהה מאוד.

הינטים תרבותיים-פוליטיים

69% מאנשי המגזר הרוסי סבורים במידה רבה ורבה מאוד שהתרבות שרואה רק את האני' ומקדשת את החומריות היא המקור לכל בעיות הסביבה, וכי הסביבה שייכת לכולם ויש לאפשר לכולם את ההנאה ממשאבי הטבע. 40% מאנשי המגזר הרוסי מסכימים במידה רבה ורבה מאוד שהממשלה והרשויות מחויבות לטפל בבעיות סביבה, וכי האחריות אינה של האזרח. עם זאת, 55% אינם נותנים אמון במידה רבה ורבה מאוד בפעילות הסביבתית של הממשלה, ו-25% חשים גם כי יש מי שמרוויחים כלכלית מפעולות המחזור של האזרחים. מכל מקום, 79% מסכימים במידה רבה ורבה מאוד שהמדינה חייבת להגן על אוכלוסיות חלשות הנפגעות מבעיות סביבה המתרחשות בקרבתן.

הינטים כלכליים

53% מאנשי המגזר הרוסי מסכימים במידה רבה ורבה מאוד כי אין סתירה בין התפתחות כלכלית ושמירה על רמת חיים לבין שמירה על הסביבה, וכי כלכלה ירוקה יכולה לשפר את מצבה של ישראל ולשלב אותה בכלכלת העולם. 46% מסכימים במידה רבה ורבה מאוד

תפיסות הנוגעות לעשייה סביבתית

55% מהצעירים מוכנים להיות פעילים למען הסביבה. 58% מהם מרגישים במידה רבה או רבה מאוד כי הם יכולים לשנות דברים בתחום הסביבה – ולכן הם מוכנים לפעול. 32% ציינו כי הם כבר עושים במידה רבה או רבה מאוד מה שטוב לסביבה "אפילו אם זה עולה יותר כסף" (ב). לעומת זאת, בתשובה לשאלה פתוחה ציינו 16% מהצעירים כי אינם מעוניינים להצטרף לפעילות סביבתית. 18% חשים במידה רבה או רבה מאוד כי אינם יכולים לשנות בתחום הסביבה, ולכן אינם מקדישים לכך מחשבה ואינם נוטים להצטרף לפעילות סביבתית. 45% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שיש דברים חשובים יותר בחיים שצריך לעשות מאשר להגן על הסביבה (ב), ו-21% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שרבות מהטענות לגבי איומים על הסביבה מוגזמות (ב). 33% מהצעירים מסכימים במידה רבה או רבה מאוד לעמדה שאם לא כולם חוסכים – גם הם לא יצטרפו למאמץ, ובאופן כללי יותר סבורים 25% במידה רבה ורבה מאוד שאין כל טעם לעשות למען הסביבה אם גם אחרים לא יעשו כך (ב). 21% מהצעירים מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שאינם יכולים לשאת באחריות לעניין הסביבתי מעבר לפן האישי. חלק מהצעירים מתנים את התגייסותם למען הסביבה: 16% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שיתגייסו להגנת הסביבה רק במקרה חירום, ו-58% יצטרפו אם יובאו לפנייהם הוכחות לכך שהמאבק הוא בר-סיכוי. מה מוכנים הצעירים לעשות למען הסביבה? 36% מוכנים במידה רבה ורבה מאוד לשלם מחירים הרבה יותר גבוהים אם הדבר יועיל לסביבה, 31% מוכנים במידה רבה ורבה מאוד לקצץ ברמת החיים, ו-22% מוכנים לשלם מסים הרבה יותר גבוהים. מה נעשה בפועל ("לפעמים" ועד "תמיד")? 80% ממיינים זכויות / פחיות / פלסטיק / נייר, 50% נמנעים מקניית מוצרים, כ-40% משקיעים מאמץ כדי לקנות מזון אורגני וחוסכים באנרגיה ביתית, 34% חוסכים במים, ו-32% משתמשים פחות במכונית (ב).

פתרונות לבעיות הסביבה

לבקשה כללית בשאלת בחירה להצעות בנושא פתרונות סביבתיים הציעו 55% מהצעירים הגברה של מודעות האזרחים לפעולות סביבתיות, 41% המליצו על השקעה בפתרונות ידידותיים לסביבה, 32% המליצו על הגברת החקיקה הסביבתית ואכיפתה, 32% הדגישו את הצורך בשינוי השיטה הכלכלית של צריכת יתר ובזבוז, ורק 19% הציעו להגביר את האקטיביזם הסביבתי. 83% מהצעירים סבורים במידה רבה או רבה מאוד שהממשלה צריכה לאכוף על האזרחים ועל בעלי העסקים הגנה על הסביבה באמצעות חקיקה (ב). לשאלה "מה יהיה הפתרון האפקטיבי מבין שלושה שיגרום לאזרחים להגן על הסביבה" ענו 26% מהצעירים כי יש להשית קנסות כבדים על הפוגעים בסביבה, 34% העדיפו תגמול באמצעות מיסוי, ו-39% צידדו בהסברה (תוספת ידע) (ב). לשאלה "מה יהיה הפתרון האפקטיבי מבין שלושה שיגרום לעסקים להגן על הסביבה" ענו 43% כי יש להטיל עליהם קנסות כבדים, 38% העדיפו תגמול באמצעות מיסוי, ו-19% אמרו כי הפתרון האפקטיבי ביותר יהיה בתחום ההסברה (תוספת ידע) (ב). באשר לנחיצות ההסברה הסביבתית באופן אישי, 53% מהצעירים ציינו כי אין להם צורך במידע נוסף (פ), 28% מעוניינים במידע על פגיעה בסביבה, ו-22% מציינים במידה רבה ורבה מאוד שקשה להם לדעת אם אורח החיים שלהם תורם לסביבה או מזיק לה.

באשר לאפשרות של פתרון פוליטי, 33% מהצעירים ציינו שיצביעו בסבירות גבוהה למפלגה ירוקה, ו-20% אמרו שיעשו כך בסבירות גבוהה מאוד.

היבטים תרבותיים-פוליטיים

54% מהצעירים סבורים במידה רבה ורבה מאוד שהתרבות שרואה רק את ה'אני' ומקדשת את החומריות היא המקור לכל בעיות הסביבה, ו-67% שהסביבה שייכת לכולם וכי יש לאפשר לכולם את ההנאה ממשאבי הטבע. 21% מהצעירים מסכימים במידה רבה ורבה מאוד שהממשלה והרשויות מחויבות לטפל בבעיות סביבה וכי האחריות אינה של האזרח. עם זאת, 38% אינם נותנים אומן במידה רבה ורבה מאוד בפעילות הסביבתית של הממשלה ו-16% חשים גם כי יש מי שמרוויחים כלכלית מפעולות המחזור של האזרחים. מכל מקום, 78% מסכימים במידה רבה ורבה מאוד שהמדינה חייבת להגן על אוכלוסיות חלשות הנפגעות מבעיות סביבה המתרחשות בקרבן.

היבטים כלכליים

54% מהצעירים מסכימים במידה רבה ורבה מאוד כי אין סתירה בין התפתחות כלכלית ושמירה על רמת חיים לבין שמירה על הסביבה, ו-65% סבורים כי כלכלה ירוקה יכולה לשפר את מצבה של ישראל ולשלב אותה בכלכלת העולם. רק 20% מסכימים במידה רבה ורבה מאוד כי הכלכלה קודמת לענייני סביבה. 38% מהצעירים סבורים במידה רבה ורבה מאוד כי ההתפתחות הכלכלית בישראל תואט אם לא נשמור בצורה טובה יותר על הסביבה (ב), עם זאת 24% מהצעירים סבורים במידה רבה ורבה מאוד כי התפתחות כלכלית תמיד פוגעת בסביבה (ב).

4. בעלי הכנסה נמוכה

במדגם הנוכחי – 231 בעלי הכנסה נמוכה, ובמדגם ISSP – 352 בעלי הכנסה נמוכה.

כללי

64% מתוך בעלי הכנסה הנמוכה שהשתתפו במחקר דיווחו כי אין להם קשר לנושאי סביבה (פ), ו-17% מהם ציינו כי הקשר לסביבה בא לידי ביטוי בעיקר במחזור ביתי (פ). 3% מאנשי המגזר חושבים כי נושא הסביבה הוא החשוב ביותר בישראל כיום, ו-8% מדרגים אותו במקום השני (ב).

דאגה לסביבה

47% מבעלי הכנסה הנמוכה שהשתתפו במחקר מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שלבעיות הקשורות לסביבה יש השפעה ישירה על חיי היום-יום שלהם (ב), ו-54% מהם מודאגים במידה רבה או רבה מאוד מבעיות הקשורות לסביבה (ב). עם זאת, 47% מהמשתתפים סבורים במידה רבה או רבה מאוד כי אנו דואגים יותר מדי לגבי עתיד הסביבה ולא דואגים מספיק לגבי עליית המחירים ובעיות התעסוקה (ב), ו-16% סבורים במידה רבה או רבה מאוד כי קיימת הגזמה בדאגה לסביבה כיום בישראל. 65% מבעלי הכנסה הנמוכה מודאגים מזיהום הים, כ-50% מהתחממות כדור הארץ ומזיהום אוויר שמקורו בתחבורה, כ-40% מזיהום אוויר שמקורו בתחנות כוח ובמפעלי תעשייה, מקרינה מאנטנות סלולריות ומצמצום שטחים פתוחים (80% סבורים במידה רבה ורבה מאוד שחייבים לשמור על שטחים פתוחים שטרם עברו פיתוח). כ-30% מודאגים מזיהום הסביבה על ידי פסולת והימנעות ממחזור, מהכחדת המינים בטבע ומהמצאות חומרים מסוכנים במזון ובתמרוקים.

נשיאה באחריות אישית

59% מבעלי ההכנסה הנמוכה שהשתתפו במחקר מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי הם עצמם אחראים לטפל בענייני הסביבה עבור הדורות הבאים, גם אם משמעות הדבר תשלום מחיר כלכלי.

כ-77% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי בני האדם מנצלים מאוד את הטבע וכי יש לתקן זאת, ו-61% סבורים כי הגנה על הטבע צריכה לקבל קדימות גם במחיר כלכלי. 81% מסכימים כי לבעלי חיים יש זכות להתקיים לא פחות מלבני אדם. 91% מבעלי ההכנסה הנמוכה מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי אסור להרוס את הבריאה האלוהית.

סביבה מאחדת

88% מבעלי ההכנסה הנמוכה מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שכולם בישראל צריכים להתלכד כדי לשמור על הסביבה ו-71% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שפעילות למען הסביבה היא דרך ליצור קהילה ולאחד את החברה. בו בזמן, 59% מהם מתנגדים במידה רבה או רבה מאוד להיגד שנושא הסביבה הוא עניין אופנתי שעוסקים בו אנשים ממעמד כלכלי גבוה בלבד. 78% מבעלי ההכנסה הנמוכה מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי כולם מחוברים בעולם גלובלי ולכן אנו חייבים לפעול יחד למען כדור הארץ.

תפיסות הנוגעות לעשייה סביבתית

49% מבעלי ההכנסה הנמוכה מוכנים להיות פעילים למען הסביבה. 48% מהם מרגישים במידה רבה או רבה מאוד כי הם יכולים לשנות דברים בתחום הסביבה – ולכן הם מוכנים לפעול. 30% ציינו כי הם כבר עושים במידה רבה או רבה מאוד מה שטוב לסביבה "אפילו אם זה עולה יותר כסף" (ב). לעומת זאת, בתשובה לשאלה פתוחה ציינו 32% מבעלי ההכנסה הנמוכה כי אינם מעוניינים להצטרף לפעילות סביבתית. 31% חשים במידה רבה או רבה מאוד כי אינם יכולים לשנות בתחום הסביבה, ולכן אינם מקדישים לכך מחשבה ואינם נוטים להצטרף לפעילות סביבתית. 51% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שיש דברים חשובים יותר בחיים שצריך לעשות מאשר להגן על הסביבה (ב). ו-28% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שרבות מהטענות לגבי איומים על הסביבה מוגזמות (ב). 61% מבעלי ההכנסה הנמוכה מסכימים במידה רבה או רבה מאוד לעמדה שאם לא כולם חוסכים – גם הם לא יצטרפו למאמץ, ובאופן כללי יותר סבורים 31% במידה רבה ורבה מאוד שאין כל טעם לעשות למען הסביבה אם גם אחרים לא יעשו כך (ב). 30% מבעלי ההכנסה הנמוכה מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שאינם יכולים לשאת באחריות לעניין הסביבתי מעבר לפן האישי. חלק מבעלי ההכנסה הנמוכה מתנים את התגייסותם למען הסביבה: 24% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שיתגייסו להגנת הסביבה רק במקרה חירום, ו-7% יצטרפו אם יובאו לפניהם הוכחות לכך שהמאבק הוא בר-סיכוי.

מה מוכנים בעלי ההכנסה הנמוכה לעשות למען הסביבה? 27% מוכנים במידה רבה ורבה מאוד לקצץ ברמת החיים, 25% מוכנים במידה רבה ורבה מאוד לשלם מחירים הרבה יותר גבוהים אם הדבר יועיל לסביבה, ו-16% מוכנים לשלם מסים הרבה יותר גבוהים (ב). מה נעשה בפועל ("לפעמים" ועד "תמיד")? 79% ממייננים זכוכית / פחיות / פלסטיק / נייר, 53% חוסכים במים, כ-40% נמנעים מקניית מוצרים מסוימים, חוסכים באנרגיה ביתית ומשתמשים פחות במכונית, ו-28% משקיעים מאמץ כדי לקנות מזון אורגני (ב).

פתרונות לבעיות הסביבה

לבקשה כללית בשאלת בחירה בהצעות בנושא פתרונות סביבתיים הציעו 58% מבעלי ההכנסה הנמוכה הגברה של מודעות האזרחים לפעולות סביבתיות, 41% המליצו על הגברה של החקיקה הסביבתית ואכיפתה, 39% המליצו על השקעה בפתרונות ידיוותיים לסביבה, 29% הדגישו את הצורך בשינוי השיטה הכלכלית של צריכת יתר ובזבוז, ורק 20% הציעו להגביר את האקטיביזם הסביבתי.

כ-90% מבעלי ההכנסה הנמוכה סבורים במידה רבה או רבה מאוד שהמשלה צריכה לאכוף על האזרחים ועל בעלי העסקים הגנה על הסביבה באמצעות חקיקה (ב). לשאלה "מה יהיה הפתרון האפקטיבי מבין שלושה שיגרום לאזרחים להגן על הסביבה" ענו 26% מבעלי ההכנסה הנמוכה כי יש להשית קנסות כבדים על הפוגעים בסביבה, 37% העדיפו תגמול באמצעות מיסוי, ו-37% צידדו בהסברה (תוספת ידע) (ב). לשאלה "מה יהיה הפתרון האפקטיבי מבין שלושה שיגרום לעסקים להגן על הסביבה" ענו 46% כי יש להטיל עליהם קנסות כבדים, 31% העדיפו תגמול באמצעות מיסוי, ו-23% אמרו כי הפתרון האפקטיבי ביותר יהיה בתחום ההסברה (תוספת ידע) (ב).

באשר לנחיצות ההסברה הסביבתית באופן אישי, 46% מבעלי ההכנסה הנמוכה ציינו כי אין להם צורך במידע נוסף (פ), 28% מעוניינים במידע על פגיעה בסביבה, ו-27% מציינים במידה רבה ורבה מאוד שקשה להם לדעת אם אורח החיים שלהם תורם לסביבה או מזיק לה (ב). באשר לאפשרות של פתרון פוליטי, 28% מבעלי ההכנסה הנמוכה ציינו שיעביעו בסבירות גבוהה למפלגה ירוקה, ו-20% אמרו שיעשו כך בסבירות גבוהה מאוד.

היבטים תרבותיים-פוליטיים

66% מבעלי ההכנסה הנמוכה סבורים במידה רבה ורבה מאוד שהתרבות שרואה רק את ה'אני' ומקדשת את החומריות היא המקור לכל בעיות הסביבה, ו-81% סבורים כי הסביבה שייכת לכולם וכי יש לאפשר לכולם את ההנאה ממשאבי הטבע. 39% מבעלי ההכנסה הנמוכה מסכימים במידה רבה ורבה מאוד שהמשלה והרשויות מחויבות לטפל בבעיות סביבה וכי האחריות אינה של האזרח. עם זאת, 52% אינם נותנים אמון במידה רבה ורבה מאוד בפעילות הסביבתית של המשלה ו-27% חשים גם כי יש מי שמרוויחים כלכלית מפעולות המחזור של האזרחים. מכל מקום, 87% מסכימים במידה רבה ורבה מאוד שהמדינה חייבת להגן על אוכלוסיות חלשות הנפגעות מבעיות סביבה המתרחשות בקרבתן.

היבטים כלכליים

56% מבעלי ההכנסה הנמוכה מסכימים במידה רבה ורבה מאוד כי אין סתירה בין התפתחות כלכלית ושמירה על רמת חיים לבין שמירה על הסביבה, ו-66% מסכימים כי כלכלה ירוקה יכולה לשפר את מצבה של ישראל ולשלב אותה בכלכלת העולם. 30% מסכימים במידה רבה ורבה מאוד כי הכלכלה קודמת לענייני סביבה. 40% מבעלי ההכנסה הנמוכה סבורים במידה רבה ורבה מאוד כי ההתפתחות הכלכלית בישראל תואט אם לא נשמור בצורה טובה יותר על הסביבה (ב), ועם זאת 34% מבעלי ההכנסה הנמוכה סבורים במידה רבה ורבה מאוד כי התפתחות כלכלית תמיד פוגעת בסביבה (ב).

5. דתיים-לאומיים

במדגם הנוכחי – 89 מהמגזר הדתי-לאומי, ובמדגם ISSP – 283 מהמגזר הדתי-לאומי.

כללי

42% ממשותפי המחקר מהמגזר הדתי-לאומי דיווחו כי אין להם קשר לנושאי סביבה (פ), ו-30% מהם ציינו כי הקשר לסביבה בא לידי ביטוי בעיקר במחזור ביתי (פ). רק 1% מאנשי המגזר הדתי-לאומי חושבים כי נושא הסביבה הוא החשוב ביותר בישראל כיום, ו-4% מדרגים אותו במקום השני (ב).

דאגה לסביבה

42% מאנשי המגזר הדתי-לאומי שהשתתפו במחקר מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שלבעיות הקשורות לסביבה יש השפעה ישירה על חיי היום-יום שלהם (ב), ו-57% מהם מודאגים במידה רבה או רבה מאוד מבעיות הקשורות לסביבה (ב). עם זאת, 52% מאנשי המגזר הדתי-לאומי סבורים במידה רבה או רבה מאוד כי אנו דואגים יותר מדי לגבי עתיד הסביבה ולא דואגים מספיק לגבי עליית המחירים ובעיות התעסוקה (ב), ו-10% סבורים במידה רבה או רבה מאוד כי קיימת הגזמה בדאגה לסביבה כיום בישראל. 60% מאנשי המגזר הדתי-לאומי מודאגים מזיהום הים, כ-50% מזיהום אוויר מתחבורה, מתחנות כוח וממפעלי תעשייה. כ-40% מודאגים מהתחממות כדור הארץ ומצמצום שטחים פתוחים (74% סבורים במידה רבה ורבה מאוד שחייבים לשמור על שטחים פתוחים שטרם עברו פיתוח). כ-30% מודאגים מקרינה מאנטנות סלולריות, מזיהום מפסולת כולל הימנעות ממחזור ומהכחדת מינים בטבע.

נשיאה באחריות אישית

60% מאנשי המגזר הדתי-לאומי שהשתתפו במחקר מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי הם עצמם אחראים לטפל בענייני הסביבה עבור הדורות הבאים, גם אם משמעות הדבר תשלום מחיר כלכלי.

74% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי בני האדם מנצלים מאוד את הטבע וכי יש לתקן זאת, וכ-50% סבורים כי הגנה על הטבע צריכה לקבל קדימות גם במחיר כלכלי. 65% מסכימים כי לבעלי חיים יש זכות להתקיים לא פחות מלבני אדם. 84% מאנשי המגזר הדתי-לאומי מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי אסור להרוס את הבריאה האלוהית.

סביבה מאחדת

89% מאנשי המגזר הדתי-לאומי מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שכולם בישראל צריכים להתלכד כדי לשמור על הסביבה, ו-67% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שפעילות למען הסביבה היא דרך ליצור קהילה ולאחד את החברה. בזמן, 61% מהם מתנגדים במידה רבה או רבה מאוד להיגד שנושא הסביבה הוא עניין אופנתי שעוסקים בו אנשים ממעמד כלכלי גבוה בלבד. 71% מאנשי המגזר הדתי-לאומי מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי כולם מחוברים בעולם גלובלי ולכן אנו חייבים לפעול יחד למען כדור הארץ.

תפיסות הנוגעות לעשייה סביבתית

48% מאנשי המגזר הדתי-לאומי מוכנים להיות פעילים למען הסביבה. 51% מהם מרגישים במידה רבה או רבה מאוד כי הם יכולים

לשנות דברים בתחום הסביבה – ולכן הם מוכנים לפעול. 22% ציינו כי הם כבר עושים במידה רבה או רבה מאוד מה שטוב לסביבה "אפילו אם זה עולה יותר כסף" (ב). לעומת זאת, בתשובה לשאלה פתוחה ציינו 15% מאנשי המגזר הדתי-לאומי כי אינם מעוניינים להצטרף לפעילות סביבתית. 21% חשים במידה רבה או רבה מאוד כי אינם יכולים לשנות בתחום הסביבה, ולכן אינם מקדישים לכך מחשבה ואינם נוטים להצטרף לפעילות סביבתית. 60% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שיש דברים חשובים יותר בחיים שצריך לעשות מאשר להגן על הסביבה (ב), ו-30% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שרבות מהטענות לגבי אימים על הסביבה מוגזמות (ב). 35% מאנשי המגזר הדתי-לאומי מסכימים במידה רבה או רבה מאוד לעמדה שאם לא כולם חוסכים – גם הם לא יצטרפו למאמץ, ובאופן כללי יותר סבורים 32% במידה רבה ורבה מאוד שאין כל טעם לעשות למען הסביבה אם גם אחרים לא יעשו כך (ב). 19% מאנשי המגזר הדתי-לאומי מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שאינם יכולים לשאת באחריות לעניין הסביבתי מעבר לפן האישי. חלק מאנשי המגזר הדתי-לאומי מתנים את התגייסותם למען הסביבה: 21% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שיתגייסו להגנת הסביבה רק במקרה חירום ו-7% יצטרפו אם יובאו לפנייהם הוכחות לכך שהמאבק הוא בר-סיכוי. מה מוכנים אנשי המגזר הדתי-לאומי לעשות למען הסביבה? 20% מוכנים במידה רבה ורבה מאוד לקצץ ברמת החיים, 19% מוכנים במידה רבה ורבה מאוד לשלם מחירים הרבה יותר גבוהים אם הדבר יועיל לסביבה, ו-13% מוכנים לשלם מסים הרבה יותר גבוהים (ב). מה נעשה בפועל "מ"לפעמים" ועד "תמיד"? 71% ממיניינים זכוכית / פחיות / פלסטיק / נייר, 59% חוסכים במים, כ-30% חוסכים באנרגיה ביתית, משתמשים פחות במכונית וכ-20% משקיעים מאמץ כדי לקנות מזון אורגני (ב).

פתרונות לבעיות הסביבה

לבקשה כללית בשאלת בחירה להצעות בנושא פתרונות סביבתיים הציעו 54% מאנשי המגזר הדתי-לאומי הגברה של מודעות האזרחים לפעולות סביבתיות, 51% המליצו על השקעה בפתרונות ידיוותיים לסביבה, 37% המליצו על הגברה של החקיקה הסביבתית ואכיפתה (בהתאמה לנאמר בקבוצת המיקוד), 37% הדגישו את הצורך בשינוי השיטה הכלכלית של צריכת יתר ובזבוז, ורק 15% הציעו להגביר את האקטיביזם הסביבתי (גם זאת בהתאמה לדברים שעלו בקבוצת המיקוד).

כ-85% מאנשי המגזר הדתי-לאומי סבורים במידה רבה או רבה מאוד שהממשלה צריכה לאכוף על האזרחים ועל בעלי העסקים הגנה על הסביבה באמצעות חקיקה (ב). לשאלה "מה יהיה הפתרון האפקטיבי מבין שלושה שיגרום לאזרחים להגן על הסביבה" ענו 31% מאנשי המגזר הדתי-לאומי כי יש להשית קנסות כבדים על הפוגעים בסביבה, 30% העדיפו תגמול באמצעות מיסוי, ו-40% צידדו בהסברה (תוספת ידע) (ב). לשאלה "מה יהיה הפתרון האפקטיבי מבין שלושה שיגרום לעסקים להגן על הסביבה" ענו 51% כי יש להטיל עליהם קנסות כבדים, 27% העדיפו תגמול באמצעות מיסוי, ו-22% אמרו כי הפתרון האפקטיבי ביותר יהיה בתחום ההסברה (תוספת ידע) (ב). באשר לנחיצות ההסברה הסביבתית באופן אישי, 35% מאנשי המגזר הדתי-לאומי ציינו כי אין להם צורך במידע נוסף (פ), 37% מעוניינים במידע על פגיעה בסביבה, ו-22% מציינים במידה רבה ורבה מאוד שקשה להם לדעת אם אורח החיים שלהם תורם או מזיק לסביבה (ב). באשר לאפשרות של פתרון פוליטי, 22% מאנשי המגזר הדתי-לאומי ציינו שיצביעו בסבירות גבוהה למפלגה ירוקה, ו-12% אמרו שיעשו כך בסבירות גבוהה מאוד.

הינטים תרבותיים-פוליטיים

63% מאנשי המגזר הדתי-לאומי סבורים במידה רבה ורבה מאוד שהתרבות שרואה רק את ה'אני' ומקדשת את החומריות היא המקור לכל בעיות הסביבה, וכי הסביבה שייכת לכולם ועל כן יש לאפשר לכולם את ההנאה ממשאבי הטבע. 28% מאנשי המגזר הדתי-לאומי מסכימים במידה רבה ורבה מאוד שהממשלה והרשויות מחויבות לטפל בבעיות סביבה וכי האחריות אינה של האזרח. עם זאת, 33% אינם נותנים אמון במידה רבה ורבה מאוד בפעילות הסביבתית של הממשלה, ו-18% חשים גם כי יש מי שמרוויחים כלכלית מפעולות המחזור של האזרחים. מכל מקום, 84% מסכימים במידה רבה ורבה מאוד שהמדינה חייבת להגן על אוכלוסיות חלשות הנפגעות מבעיות סביבה המתרחשות בקרבן.

הינטים כלכליים

58% מאנשי המגזר הדתי-לאומי מסכימים במידה רבה ורבה מאוד כי אין סתירה בין התפתחות כלכלית ושמירה על רמת חיים לבין שמירה על הסביבה, ו-64% סבורים כי כלכלה ירוקה יכולה לשפר את מצבה של ישראל ולשלב אותה בכלכלת העולם. 31% מסכימים במידה רבה ורבה מאוד כי הכלכלה קודמת לענייני סביבה. 45% מאנשי המגזר הדתי-לאומי סבורים במידה רבה ורבה מאוד כי ההתפתחות הכלכלית בישראל תואט אם לא נשמור בצורה טובה יותר על הסביבה (ב), ועם זאת 46% מאנשי המגזר הדתי-לאומי סבורים במידה רבה ורבה מאוד כי התפתחות כלכלית תמיד פוגעת בסביבה (ב).

6. חרדים

במדגם הנוכחי – 41 מהמגזר החרדי, ובמדגם ISSP – 111 מהמגזר החרדי.

כללי

59% ממשתתפי המחקר מהמגזר החרדי דיווחו כי אין להם קשר לנושאי סביבה (פ), ו-22% מהם ציינו כי הקשר לסביבה בא לידי ביטוי בעיקר במחזור ביתי (פ). לא נמצאו במדגמים אנשים מהמגזר החרדי שחושבים כי נושא הסביבה הוא החשוב ביותר בישראל כיום (0%). 10% מדרגים אותו במקום השני (ב).

זאגה לסביבה

42% מאנשי המגזר החרדי שהשתתפו במחקר מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שלבעיות הקשורות לסביבה יש השפעה ישירה על חיי היום-יום שלהם (ב), ו-10% מהם מודאגים במידה רבה או רבה מאוד מבעיות הקשורות לסביבה (ב). עם זאת, 65% מאנשי המגזר החרדי סבורים במידה רבה או רבה מאוד כי אנו דואגים יותר מדי לגבי עתיד הסביבה ולא דואגים מספיק לגבי עליית המחירים ובעיות התעסוקה (ב), ו-10% סבורים במידה רבה או רבה מאוד כי קיימת הגזמה בדאגה לסביבה כיום בישראל. כ-68% מאנשי המגזר החרדי מודאגים מהתחממות כדור הארץ, כ-50% מודאגים מזיהום הים, מזיהום אוויר מתחבורה ומקרינה מאנטנות סלולריות, כ-35% מצמצום שטחים פתוחים (56% סבורים במידה רבה ורבה מאוד שחייבים לשמור על שטחים פתוחים שטרם עברו פיתוח), ומזיהום אוויר שמקורו בתחנות כוח ובמפעלי תעשייה. 22% מודאגים מהימצאות חומרים מסוכנים במזון ובתמרוקים, וכ-15% מזיהום הסביבה מפסולת כולל הימנעות ממחזור ומהכחדת מינים בטבע.

נשיאה באחריות אישית

56% מאנשי המגזר החרדי שהשתתפו במחקר מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי הם עצמם אחראים לטפל בענייני הסביבה עבור הדורות הבאים, גם אם משמעות הדבר תשלום מחיר כלכלי. כ-65% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי בני האדם מנצלים מאוד את הטבע וכי יש לתקן זאת, וכ-51% מסכימים כי הגנה על הטבע צריכה לקבל קדימות גם במחיר כלכלי. 49% מסכימים כי לבעלי חיים יש זכות להתקיים לא פחות מלבני אדם. 81% מאנשי המגזר החרדי מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי אסור להרוס את הבריאה האלוהית.

תפיסות הנוגעות לעשייה סביבתית

31% מאנשי המגזר החרדי מוכנים להיות פעילים למען הסביבה. 44% מהם מרגישים במידה רבה או רבה מאוד כי הם יכולים לשנות דברים בתחום הסביבה – ולכן הם מוכנים לפעול. 22% ציינו כי הם כבר עושים במידה רבה או רבה מאוד מה שטוב לסביבה "אפילו אם זה עולה יותר כסף" (ב). לעומת זאת, בתשובה לשאלה פתוחה ציינו 17% מאנשי המגזר החרדי כי אינם מעוניינים להצטרף לפעילות סביבתית. 34% חשים במידה רבה או רבה מאוד כי אינם יכולים לשנות בתחום הסביבה, ומשום כך אינם מקדישים לכך מחשבה ואינם נוטים להצטרף לפעילות סביבתית. 59% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שיש דברים חשובים יותר בחיים שצריך לעשות מאשר להגן על הסביבה (ב), ו-50% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שרבות מהטענות לגבי איומים על הסביבה מוגזמות (ב). 44% מאנשי המגזר החרדי מסכימים במידה רבה או רבה מאוד לעמדה שאם לא כולם חוסכים – גם הם לא יצטרפו למאמץ, ובאופן כללי יותר סבורים 30% במידה רבה ורבה מאוד שאין כל טעם לעשות למען הסביבה אם גם אחרים לא יעשו כך (ב). 34% מאנשי המגזר החרדי מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שאינם יכולים לשאת באחריות לעניין הסביבתי מעבר לפן האישי. חלק מאנשי המגזר החרדי מתנים את התגייסותם למען הסביבה: 22% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שיתגייסו להגנת הסביבה רק במקרה חירום. 35% תומכים במידה רבה או רבה מאוד בהיגד שאלוהים ישמור עלינו ובני האדם לא צריכים להתערב בטבע. מה מוכנים אנשי המגזר החרדי לעשות למען הסביבה? 25% מוכנים במידה רבה ורבה מאוד לקצץ ברמת החיים, 15% מוכנים במידה רבה ורבה מאוד לשלם מחירים הרבה יותר גבוהים אם הדבר יועיל לסביבה, ו-8% מוכנים לשלם מסים הרבה יותר גבוהים (ב). מה נעשה בפועל "מ'לפעמים" עד "תמיד"? 68% ממינינים זכויות / פחיות / פלסטיק / נייר, כ-55% חוסכים במים ומשתמשים פחות במכונית, 42% חוסכים באנרגיה ביתית, וכ-10% משקיעים מאמץ כדי לקנות מזון אורגני (ב).

פתרונות לבעיות הסביבה

לבקשה כללית בשאלת בחירה להצעות בנושא פתרונות סביבתיים הציעו 56% מאנשי המגזר החרדי הגברה של מודעות האזרחים לפעולות סביבתיות, והמליצו על השקעה בפתרונות ידידותיים לסביבה. 39% המליצו על הגברה של החקיקה הסביבתית ואכיפתה, 34% הדגישו את הצורך בשינוי השיטה הכלכלית של צריכת יתר ובזבוז, ורק 10% הציעו להגביר את האקטיביזם הסביבתי. כ-90% מאנשי המגזר החרדי סבורים במידה רבה או רבה מאוד שהממשלה צריכה לאכוף על האזרחים ועל בעלי העסקים הגנה על הסביבה באמצעות חקיקה (ב). לשאלה "מה יהיה הפתרון האפקטיבי מבין שלושה שיגרום לאזרחים להגן על הסביבה" ענו 14% מאנשי המגזר החרדי כי יש להשית קנסות כבדים על הפוגעים בסביבה, 40%

רבה או רבה מאוד מבעיות הקשורות לסביבה (ב). עם זאת, 32% מבעלי המקצועות החופשיים סבורים במידה רבה או רבה מאוד כי אנו דואגים יותר מדי לגבי עתיד הסביבה, ולא דואגים מספיק לגבי עליית המחירים ובעיות התעסוקה (ב). 5% סבורים במידה רבה או רבה מאוד כי קיימת הגזמה בדאגה לסביבה כיום בישראל. 55% מבעלי המקצועות החופשיים מודאגים מהתחממות כדור הארץ, מזיהום הים ומזיהום אוויר שמקורו בתחנות כוח ובמפעלי תעשייה. 52% מצמצום שטחים פתוחים (81% סבורים במידה רבה ורבה מאוד שחייבים לשמור על שטחים פתוחים שטרם עברו פיתוח), 48% מזיהום אוויר מתחבורה, 30% מזיהום מפסולת כולל הימנעות ממחזור ו-27% מהימצאות חומרים מסוכנים במזון ובתמרוקים, מהכחדת מינים בטבע ומקרינה מאנטנות סלולריות.

נשיאה באחריות אישית

77% מבעלי המקצועות החופשיים שהשתתפו במחקר מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי הם עצמם אחראים לטפל בענייני הסביבה עבור הדורות הבאים, גם אם משמעות הדבר תשלום מחיר כלכלי. כ-77% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי בני האדם מנצלים מאוד את הטבע וכי יש לתקן זאת, ו-59% סבורים כי הגנה על הטבע צריכה לקבל קדימות גם במחיר כלכלי. 68% מבעלי המקצועות החופשיים מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי לבעלי חיים יש זכות להתקיים לא פחות מלבני אדם, וכי אסור להרוס את הבריאה האלוהית.

סביבה מאחדת

82% מבעלי המקצועות החופשיים מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שכולם בישראל צריכים להתלכד כדי לשמור על הסביבה ו-70% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שפעילות למען הסביבה היא דרך ליצור קהילה ולאחד את החברה. בו בזמן, 52% מהם מתנגדים במידה רבה או רבה מאוד להיגד שנושא הסביבה הוא עניין אופנתי שעוסקים בו אנשים ממעמד כלכלי גבוה בלבד. 73% מבעלי המקצועות החופשיים מסכימים במידה רבה או רבה מאוד כי כולם מחוברים בעולם גלובלי ולכן אנו חייבים לפעול יחד למען כדור הארץ.

תפיסות הנוגעות לעשייה סביבתית

43% מבעלי המקצועות החופשיים מוכנים להיות פעילים למען הסביבה. 55% מהם מרגישים במידה רבה או רבה מאוד כי הם יכולים לשנות דברים בתחום הסביבה – ולכן הם מוכנים לפעול. 38% ציינו כי הם כבר עושים במידה רבה או רבה מאוד מה שטוב לסביבה "אפילו אם זה עולה יותר כסף" (ב). לעומת זאת, בתשובה לשאלה פתוחה ציינו 21% מבעלי המקצועות החופשיים כי אינם מעוניינים להצטרף לפעילות סביבתית. 68% חשים במידה רבה או רבה מאוד כי אינם יכולים לשנות בתחום הסביבה, ולכן אינם מקדישים לכך מחשבה ואינם נוטים להצטרף לפעילות סביבתית. 50% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שיש דברים חשובים יותר בחיים שצריך לעשות מאשר להגן על הסביבה (ב), ו-20% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שרבות מהטענות לגבי אימים על הסביבה מוגזמות (ב). 23% מבעלי המקצועות החופשיים מסכימים במידה רבה או רבה מאוד לעמדה שאם לא כולם חוסכים – גם הם לא יצטרפו למאמץ, ובאופן כללי יותר סבורים 23% במידה רבה ורבה מאוד שאין כל טעם לעשות למען הסביבה אם גם אחרים לא יעשו כך (ב). 12% מבעלי המקצועות החופשיים מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שאינם יכולים לשאת באחריות לעניין הסביבתי מעבר לפן האישי.

העדיפו תגמול באמצעות מיסוי, ו-46% צידדו בהסברה (תוספת ידע) (ב). לשאלה "מה יהיה הפתרון האפקטיבי מבין שלושה שיגרום לעסקים להגן על הסביבה" ענו 46% כי יש להטיל עליהם קנסות כבדים, 20% העדיפו תגמול באמצעות מיסוי, ו-34% אמרו כי הפתרון האפקטיבי ביותר יהיה בתחום ההסברה (תוספת ידע) (ב). באשר לנחיצות ההסברה הסביבתית באופן אישי, 44% מאנשי המגזר החרדי ציינו כי אין להם צורך במידע נוסף (פ), 27% מעוניינים במידע על פגיעה בסביבה, ו-34% מציינים במידה רבה ורבה מאוד שקשה להם לדעת אם אורח החיים שלהם תורם לסביבה או מזיק לה. באשר לאפשרות של פתרון פוליטי, 5% מאנשי המגזר החרדי ציינו שיעצו בסבירות גבוהה למפלגה ירוקה, ו-11% אמרו שיעשו כך בסבירות גבוהה מאוד.

היבטים תרבותיים-פוליטיים

63% מאנשי המגזר החרדי סבורים במידה רבה ורבה מאוד שהתרבות שרואה רק את ה'אני' ומקדשת את החומרות היא המקור לכל בעיות הסביבה, ו-68% סבורים שהסביבה שייכת לכולם וכי יש לאפשר לכולם את ההנאה ממשאבי הטבע. 34% מאנשי המגזר החרדי מסכימים במידה רבה ורבה מאוד שהממשלה והרשויות מחויבות לטפל בבעיות סביבה וכי האחריות אינה של האזרח. עם זאת, 48% מהם אינם נותנים אמון במידה רבה ורבה מאוד בפעילות הסביבתית של הממשלה ו-23% חשים גם כי יש מי שמרוויחים כלכלית מפעולות המחזור של האזרחים. מכל מקום, 80% מסכימים במידה רבה ורבה מאוד שהמדינה חייבת להגן על אוכלוסיות חלשות שנפגעות מבעיות סביבה המתרחשות בסביבתן.

היבטים כלכליים

56% מאנשי המגזר החרדי מסכימים במידה רבה ורבה מאוד כי אין סתירה בין התפתחות כלכלית ושמירה על רמת חיים לבין שמירה על הסביבה, ו-51% סבורים כי כלכלה ירוקה יכולה לשפר את מצבה של ישראל ולשלב אותה בכלכלת העולם. 38% מסכימים במידה רבה ורבה מאוד כי הכלכלה קודמת לענייני סביבה. 33% מאנשי המגזר החרדי סבורים במידה רבה ורבה מאוד כי ההתפתחות הכלכלית בישראל תואט אם לא נשמור בצורה טובה יותר על הסביבה (ב), ועם זאת 16% מהם סבורים במידה רבה ורבה מאוד כי ההתפתחות כלכלית תמדי פוגעת בסביבה (ב).

7. בעלי מקצועות חופשיים

במדגם הנוכחי – 44 בעלי מקצועות חופשיים, ובמדגם ISSP – 66 בעלי מקצועות חופשיים.

כללי

36% ממשתתפי המחקר בעלי המקצועות החופשיים דיווחו כי אין להם קשר לנושאי סביבה (פ), ו-43% מהם ציינו כי הקשר לסביבה בא לידי ביטוי בעיקר במחזור ביתי (פ). 3% מבעלי המקצועות החופשיים חושבים כי נושא הסביבה הוא החשוב ביותר בישראל כיום, ו-6% מדרגים אותו במקום השני (ב).

דאגה לסביבה

54% מבעלי המקצועות החופשיים שהשתתפו במחקר מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שלבעיות הקשורות לסביבה יש השפעה ישירה על חיי היום-יום שלהם (ב), ו-59% מהם מודאגים במידה

אין להם צורך במידע נוסף (פ), 25% מעוניינים במידע על פגיעה בסביבה, ו-19% מציינים במידה רבה ורבה מאוד שקשה להם לדעת אם אורח החיים שלהם תורם לסביבה או מזיק לה. באשר לאפשרות של פתרון פוליטי, 36% מבעלי המקצועות החופשיים ציינו שיעשו כן בסבירות גבוהה למפלגה ירוקה, ו-12% אמרו שיעשו כך בסבירות גבוהה מאוד.

היבטים תרבותיים-פוליטיים

33% מבעלי המקצועות החופשיים סבורים במידה רבה ורבה מאוד שהתרבות שרואה רק את ה'אני' ומקדשת את החומריות היא המקור לכל בעיות הסביבה, ו-89% מסכימים כי שהסביבה שייכת לכולם וכי יש לאפשר את ההנאה ממשאבי הטבע לכולם. 9% מבעלי המקצועות החופשיים מסכימים במידה רבה ורבה מאוד שהממשלה והרשויות מחויבות לטפל בבעיות סביבה וכי האחריות אינה של האזרח. עם זאת, 28% אינם נותנים אומן במידה רבה ורבה מאוד בפעילות הסביבתית של הממשלה, ו-9% חשים גם כי יש מי שמרוויחים כלכלית מפעולות המחזור של האזרחים. מכל מקום, 86% מסכימים במידה רבה ורבה מאוד שהמדינה חייבת להגן על אוכלוסיות חלשות הנפגעות מבעיות סביבה המתרחשות בקרבן.

היבטים כלכליים

6% מבעלי המקצועות החופשיים מסכימים במידה רבה ורבה מאוד כי אין סתירה בין התפתחות כלכלית ושמירה על רמת חיים לבין שמירה על הסביבה, וכי כלכלה ירוקה יכולה לשפר את מצבה של ישראל ולשלב אותה בכלכלת העולם. 16% מסכימים במידה רבה ורבה מאוד כי הכלכלה קודמת לענייני סביבה. 37% מבעלי המקצועות החופשיים סבורים במידה רבה ורבה מאוד כי ההתפתחות הכלכלית בישראל תואט אם לא נשמור בצורה טובה יותר על הסביבה (ב), ועם זאת 28% מבעלי המקצועות החופשיים סבורים במידה רבה ורבה מאוד כי התפתחות כלכלית תמיד פוגעת בסביבה (ב).

חלק מבעלי המקצועות החופשיים מתנים את התגייסותם למען הסביבה: 5% מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שיתגייסו להגנת הסביבה רק במקרה חירום, ו-4% יצטרפו אם יובאו לפנייהם הוכחות לכך שהמאבק הוא בר-סיכוי. מה מוכנים בעלי המקצועות החופשיים לעשות למען הסביבה? 43% מוכנים במידה רבה ורבה מאוד לשלם מחירים הרבה יותר גבוהים אם הדבר יועיל לסביבה, 36% מוכנים במידה רבה ורבה מאוד לקצץ ברמת החיים, ו-31% מוכנים לשלם מסים הרבה יותר גבוהים (ב). מה נעשה בפועל (מ"לפעמים" ועד "תמיד")? 88% ממינים זכוכית / פחיות / פלסטיק / נייר, 55% חוסכים במים, כ-40% משקיעים מאמץ כדי לקנות מזון אורגני וחוסכים באנרגיה ביתית, ו-30% עושים שימוש מופחת במכונית (ב).

פתרונות לבעיות הסביבה

לבקשה כללית בשאלת בחירה להצעות בנושא פתרונות סביבתיים הציעו 59% מבעלי המקצועות החופשיים הגברה של מודעות האזרחים לפעולות סביבתיות, 57% המליצו על השקעה בפתרונות ידידותיים לסביבה, 46% המליצו על הגברה של החקיקה הסביבתית ואכיפתה, ו-23% הדגישו את הצורך בשינוי השיטה הכלכלית של צריכת יתר ובזבוז. כ-95% מבעלי המקצועות החופשיים סבורים במידה רבה או רבה מאוד שהממשלה צריכה לאכוף על האזרחים ועל בעלי העסקים הגנה על הסביבה באמצעות חקיקה (ב). לשאלה "מה יהיה הפתרון האפקטיבי מבין שלושה שיגרום לאזרחים להגן על הסביבה" ענו 36% מבעלי המקצועות החופשיים כי יש להשית קנסות כבדים על הפוגעים בסביבה, 34% העדיפו תגמול באמצעות מיסוי, ו-32% צידדו בהסברה (תוספת ידע) (ב). לשאלה "מה יהיה הפתרון האפקטיבי מבין שלושה שיגרום לעסקים להגן על הסביבה" ענו 52% כי יש להטיל עליהם קנסות כבדים, 36% העדיפו תגמול באמצעות מיסוי, ו-12% אמרו כי הפתרון האפקטיבי ביותר יהיה בתחום ההסברה (תוספת ידע) (ב). באשר לנחיצות ההסברה הסביבתית באופן אישי, 55% מבעלי המקצועות החופשיים ציינו כי

